ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	9
Sayı	Issue	11
Yıl	Year	2026

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
2026, Cilt.9, Sayı.11

YAYIN KURULU

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDİTÖRÜ

Prof. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr
Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr
Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr
Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr
Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr
Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr
Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr
İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com
İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr
Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr
Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu
Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr
Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simgait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com
Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr
Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr
Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com
Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com
Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr
Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr
Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr
Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.
Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.
Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.
Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.
Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,
Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Ahmet Emre BİBER, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
Prof. Dr. Akın TEMÜR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
Prof. Dr. Cüneyt TOKMAK, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
Prof. Dr. Davut KAPLAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
Prof. Dr. Fatih TÜRKMEN, Karabük Üniversitesi.
Prof. Dr. Ferit BAZ, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
Prof. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Doç. Dr. Cemal Ersin SİLİK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi.
Doç. Dr. Kubilay ÖZER, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
Doç. Dr. Mehmet Ali CANBOLAT, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
Doç. Dr. Nadide Gülbay YİĞİTELİ, Ankara Üniversitesi.
Doç. Dr. Tufan SÜREN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Abidin Can AKTAŞ, Mardin Artuklu Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Özlem ÇETİNKAYA, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERT, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet SAYA, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Öğr. Gör. Dr. Enver KARAKIŞLA, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşiri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini
DRJI | Directory of Research Journals Indexing
RI-ROOTINDEXING
ReseachBib – Academic Resource Index
ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources
ISI | International Scientific Indexing
Eurasian Scientific Journal Index
ICI Index Copernicus International
General Impact Factor
CiteFactor
Asos Index
Scientific Indexing Services
EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
2026, Cilt.9, Sayı.11
İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi
Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: İnsani Gelişme, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu ve Ticari Açıklığın ARDL Sınır Testi ile Analizi
(Determinants of Economic Growth in Türkiye: Analysis of Human Development, Gross Fixed Capital Formation and Trade Openness with ARDL Bounds Test)
Hatice AZTİMUR
ss.719-730.

Araştırma Makalesi
Niğde Melendiz Bozdağ'da İki Önemli Askeri Tahkimat
(Two Significant Military Defensive Structures in Bozdağ Melendiz (Niğde, Türkiye))
Mustafa ERYAMAN
ss.731-750.

Kavramsal Makale
Türkiye'de Geriatri Turizmi: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar
(Geriatric Tourism in Türkiye: A Conceptual Evaluation and Implications for Future Development)
Yaşar Ayşegül OĞUZ
ss.751-764.

Kavramsal Makale
Süryani Mutfak Kültürünün Kültürel Kimlik ve Yaşayan Miras Bağlamında Değerlendirilmesi
(A Conceptual Evaluation of Syriac Culinary Culture in the Context of Cultural Identity and Living Heritage)
Mehmet GÜLLÜ
ss.765-781.

Kavramsal Makale
Tarihî Mirasın Kapsayıcı Dönüşümü: Adaptif Yeniden Kullanıma Yönelik Bir Değerlendirme – Tirilye Taş Mektep Örneği
(Inclusive Transformation of Historical Heritage: An Evaluation of Adaptive Reuse – The Case of Tirilye Taş Mektep)
Hakan TARIOĞLU, Çağla Sena KESKİN, Ayşe ATAR YILMAZ
ss.782-799.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi
2026, 9(11): 719-730.
https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1701
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: İnsani Gelişme, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu ve Ticari Açıklığın ARDL Sınır Testi ile Analizi

Doç. Dr. Hatice AZTİMUR, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa, e-posta: osetian100@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2039-5065

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 1990-2023 dönemi kapsamında ekonomik büyüme ile insani gelişme, brüt sabit sermaye oluşumu ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemektir. Analizde, değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisini belirlemek amacıyla Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Modelde Ekonomik Büyüme (*LNGDP*) bağımlı değişken, İnsani Gelişme Endeksi (*HDI*), Brüt Sabit Sermaye Oluşumu (*GFCF*) ve Ticari Açıklık (*TRADE*) ise açıklayıcı değişkenler olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını teyit etmektedir. ARDL uzun dönem tahmin sonuçlarına göre; insani gelişme, brüt sabit sermaye oluşumu ve ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hata düzeltme katsayısı (EC_{t-1} = -0,807) oldukça güçlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, kısa dönemli dengesizliklerin yaklaşık %80,7'sinin bir dönem içinde düzeltilerek hızla uzun dönem dengesine dönüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Granger nedensellik testi sonuçları ise *HDI, GFCF* ve *TRADE* değişkenlerinden ekonomik büyümeye doğru bir Granger nedensellik bulunmadığını, buna karşın ekonomik büyüme, insani gelişme ve brüt sabit sermaye oluşumundan ticari açıklığa doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, İnsani Gelişme, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu, Ticari Açıklık, ARDL.
Makale Gönderme Tarihi: 05.08.2026
Makale Kabul Tarihi: 03.11.2026

Önerilen Atıf:
Aztimur, H. (2026). Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: İnsani Gelişme, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu ve Ticari Açıklığın ARDL Sınır Testi ile Analizi, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(11): 719-730.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences
2026, 9(11): 719-730. https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1701
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Determinants of Economic Growth in Türkiye: Analysis of Human Development, Gross Fixed Capital Formation and Trade Openness with ARDL Bounds Test

Associate Prof. Dr. Hatice AZTİMUR, Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Şanlıurfa, e-mail: osetian100@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2039-5065

Abstract

The aim of this study is to empirically examine the relationship between economic growth and human development, gross fixed capital formation, and trade openness in Turkey during the period 1990–2023. The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) bounds test approach was used to determine the long-term cointegration relationship between the variables. In the model, economic growth (LNGDP) is considered the dependent variable; Human Development Index (HDI), Gross Fixed Capital Formation (GFCF), and Trade Openness (TRADE) are considered as explanatory variables. The findings indicate the existence of a long-term cointegration relationship between the variables. According to the long-term ARDL estimation results, the effects of human development, gross fixed capital formation, and trade openness on economic growth are positive and statistically significant. The error correction coefficient (EC_{t-1} =-0.807) is quite strong and statistically significant. This is significant as it indicates that approximately 80.7% of short-term disequilibria are corrected within a single period, leading to a rapid return to long-term equilibrium. The Granger causality test results, however, indicate that there is no Granger causality from HDI, GFCF, and TRADE variables to economic growth; In contrast, studies reveal a statistically significant causal relationship between economic growth, human development, and gross fixed capital formation, and trade openness.

Keywords: Economic Growth, Human Development, Gross Fixed Capital Formation, Trade, ARDL.
Received: 05.08.2026
Accepted: 03.11.2026

Suggested Citation:
Aztimur, H. (2026). Determinants of Economic Growth in Türkiye: Analysis of Human Development, Gross Fixed Capital Formation and Trade Openness with ARDL Bounds Test, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(11): 719-730.

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, ülkelerin refah düzeylerinin artırılması, üretim kapasitelerinin geliştirilmesi ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi açısından temel makroekonomik hedefleri arasındadır. Ancak kalkınma sürecinin çok boyutlu yapısını açıklama noktasında büyümenin sadece gelir ve üretim artışı olarak değerlendirilmesi yetersiz kalmaktadır. Özellikle beşeri sermayenin niteliği, sağlık ve eğitim olanaklarının geliştirilmesi, sermaye birikiminin artırılması ve ülkelerin uluslararası ekonomik sisteme entegre edilmesi ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği bakımından önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin belirleyicilerinin geleneksel üretim faktörlerinden ziyade insani gelişme, ticari açıklık gibi göstergeler kapsamında değerlendirilmesi önemli hale gelmektedir.

İnsani gelişme kavramı, ekonomik büyümenin ötesine geçerek bireylerin yaşam standartlarını, eğitim ve sağlık olanaklarını dikkate alan daha kapsamlı bir kalkınma anlayışını ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (HDI), ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan bir göstergedir. Ekonomik büyüme ile insani gelişme arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı bu iki sürecin karşılıklı birbirini besleyeceği ileri sürülmektedir. İnsani gelişme, ekonomik performansı artırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Ekonomik büyüme, insani gelişmenin sürdürülebilirliğini temin edecek kaynakları sağlarken beşeri sermayedeki iyileşmeler ekonomik gelişmeye önemli katkıda bulunur (Rannis vd., 2000; Suri vd., 2011). Rannis (2004), ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasındaki iki yönlü ilişkiye dikkat çekmiştir. Bu iki yönlü ilişkide ekonomik büyümede ortaya çıkan artışlar, insani gelişmede büyük kazanımların olduğu olumlu bir döngüyü harekete geçirirken, büyümenin yavaşlaması sonucunda, düşük büyümenin düşük insani gelişmeyi beslediği bir kısır döngü ortaya çıkacaktır (Ranis, 2004; 8).

Sermaye birikimi, ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden bir diğeri olarak kabul edilmektedir. Sermaye birikimi neoklasik büyüme teorisi çerçevesinde ele alınmıştır (Solow, 1956). Sabit sermaye yatırımlarındaki artış, üretim kapasitesini genişletir, sermaye stokunu artırarak emek başına düşen sermaye miktarını yükseltir ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi destekler. Bu kapsamda içsel büyümecilerin (Romer, 1986) dikkat çektiği bilgi birikimi ve teknolojik gelişmelerin üretim süreçlerine aktarılması da kolaylaşır.

Küresel sisteme entegrasyonun hızlandığı bir ortamda ekonomik büyümenin bir diğer belirleyeni ise ticari açıklık olarak öne çıkmaktadır. Ülkelerin ticari açıklık düzeyi, uluslararası piyasalara erişim kapasitesini belirlerken bilgi ve teknoloji transferini de kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında, dış ticarete entegrasyonun artması, yeni teknolojilere ve sermaye mallarına erişimi kolaylaştırarak üretim kapasitesini genişletmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1990-2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak ekonomik büyüme, insani gelişme, brüt sabit sermaye oluşumu ve ticari açıklık arasındaki ilişkiler ARDL sınır testi ve Granger nedensellik analizi çerçevesinde incelenmiştir. Büyümenin belirleyicisi olarak test edilen beşeri ve fiziki sermayedeki gelişmeler ve dış ticarete entegrasyonun büyümeye etkisini incelemek çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Çalışmanın, beşeri ve fiziki sermaye ve dış ticarete entegrasyon düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin literatüre katkı sunması beklenmektedir. Çalışmanın geri kalanı şu şekilde yapılandırılmıştır. İkinci bölümde mevcut literatürün bir incelemesi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde veri ve yönteme ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Dördüncü bölümde analiz bulgularına yer verilmiştir. Çalışma, sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

LİTERATÜR

Mevcut literatürde ekonomik büyüme ile insani gelişme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların yanı sıra sermaye birikimi ve ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Aşağıda Tablo 1'de büyümeyi bağımsız değişken, insani gelişme, ticari açıklık, sabit sermaye oluşumu gibi değişkenleri ise açıklayıcı değişken olarak inceleyen çalışmalardan bir kısmı özetlenmiştir. Bazı çalışmalar tekil ülke örneklerini incelerken bazı çalışmalar ülke gruplarına odaklanmış ve sonuçları karşılaştırma olanağı sunmuştur.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar/lar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Sonuç
Hashim vd., (2024)	Malezya (1980-2020)	VECM- Granger Nedensellik	Ticari açıklık, brüt sabit sermaye oluşumu ve enflasyonun ekonomik büyüme ile ilişkisinin ele alındığı çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır.
Yaman (2021)	G-20/2005-2018	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik	Panel eş bütünleşme sonuçları değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. İnsani gelişme ve kişi başı milli gelir arasında karşılıklı, insani gelişmeden dışa açıklığa ve dışa açıklıktan kişi başı gelire doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi de çalışmanın bulguları arasındadır.
Gulcemal (2020)	16 Gelişmekte Olan Ülke (1990-2019)	Panel Veri Analizi	Büyüme ve insani gelişme arasında istatistiki olarak anlamlı pozitif bir ilişki saptanmıştır.
Aydın (2019)	Türkiye 1990-2017	Bootstrap Nedensellik ARDL Eşbütünleşme	İnsani gelişme ile büyüme arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi ve insani gelişme ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Quayyum ve Zaman (2019)	Pakistan (1980-2017)	Johansen Eşbütünleşme Granger Nedensellik	Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ve ticari açıklıktan brüt sabit sermaye oluşumuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespitleri arasında değerlendirmiştir.
George ve Ogunyomi (2019)	Nijerya (1985-2016)		Beşeri sermayenin ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişkisi olduğunu, beşeri sermaye gelişimi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.
Appiah vd., (2019)	Afrika Ülkeleri (1990-2015)	Rastgele ve Sabit Etkiler Tahmin Tekniği	Büyüme ile insani gelişme arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Mustafa vd., (2017)	Asya Ülkeleri (Bangladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Tayland ve Çin) (1970-2011)	Havuzlanmış OLS	İnsani gelişme ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken Asya örnekleminde ekonomik büyümenin insani gelişme üzerinde olumlu bir etkisi bulunmamıştır. Ticari açıklığın hem büyümeyi hem de insani gelişmeyi olumlu etkilediği de çalışmanın bulguları içindedir.

Literatürde ekonomik büyüme ile insani gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yanı sıra, sermaye birikimi ve ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu değişkenlerin önemli bir bölümünün ayrı modeller kapsamında incelendiği görülmektedir. İnsani gelişme, sabit sermaye oluşumu ve ticari açıklığın aynı model içerisinde ekonomik büyüme ile ilişkisini, özellikle Türkiye açısından ve kısa ve uzun dönem ayrımı yaparak ele alan çalışmaların ise görece sınırlı kaldığı söylenebilir. Bu nedenle çalışmanın literatürde bu boşluğu doldurmak üzere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

VERİ VE YÖNTEM

Veri

Çalışmada, Türkiye'nin 1990-2023 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Analize dahil edilen değişkenler; ekonomik büyümeyi temsilen Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (*GDPPC*),

insani gelişmeyi temsilen İnsani Gelişme Endeksi (*HDI*), fiziki sermaye birikimini temsilen Brüt Sabit Sermaye Oluşumu (*GFCF*) ve dış ticarete entegrasyonu temsilen Ticari Açıklık Düzeyi (*TRADE*) olarak belirlenmiştir.

Ekonometrik modelde varyansı sabitlemek ve katsayılara yüzdesel anlamı kazandırmak için kişi başı gelir değişkeninin doğal logaritması alınmış ve modele *LNGDP* olarak dahil edilmiştir. *GFCF* ve *TRADE* değişkenleri oransal (milli gelirin %'si) değerleriyle, *HDI* değişkeni ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 0 ile 1 arasında hesaplanan endeks değerleriyle analize dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası ve UNDP veri tabanlarından temin edilmiştir. Değişkenlere ilişkin tanım, sembol, ölçüm birimi ve kaynak bilgileri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Veri Seti Tanımlayıcı Bilgiler

Değişken	Sembol	Gösterge	Kaynak
Büyüme	LNGDP	KBGSH (2015 sabit fiyatlarıyla ABD $)	World Bank (WDI)
İnsani Gelişme	HDI	İnsani gelişme endeks değeri (0-1)	UNDP
Brüt Sabit Sermaye Oluşumu	GFCF	Brüt sabit sermaye oluşumu (%GSYH)	World Bank (WDI)
Ticari Açıklık	TRADE	Toplam dış ticaret hacmi (İhracat + ithalat/GSYH, %)	World Bank (WDI)

Yöntem

Çalışmada, Peseran, Shin and Smith (2001) tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Sınır Testi yaklaşımı kullanılmıştır. Yöntem seçiminde, ARDL sınır testinin göreceli olarak daha küçük örneklemlerde güvenilir sonuçlar vermesi ve farklı entegrasyon seviyesindeki ($I(0)$ ve $I(1)$) değişkenlerle çalışılmasına olanak sağlaması belirleyici olmuştur.

Sınır testi analizinde öncelikle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin (eşbütünleşme) varlığı incelenmektedir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test etmek amacıyla tahmin edilen kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) Eşitlik (1)'de gösterilmektedir:

$$\Delta LNGDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i}\, \Delta LNGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_1} \alpha_{2i}\, \Delta HDI_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_2} \alpha_{3i}\, \Delta GFCF_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_3} \alpha_{4i}\, \Delta TRADE_{t-i} + \alpha_5 LNGDP_{t-1} + \alpha_6 HDI_{t-1} + \alpha_7 GFCF_{t-1} + \alpha_8 TRADE_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de Δ fark operatörünü, $LNGDP_t$ bağımlı değişkeni, HDI_t, $GFCF_t$ *ve* $TRADE_t$ bağımsız değişkenleri, α_0 sabit terimi, p, q_1, q_2, q_3 sırasıyla ilgili değişkenlerin optimal gecikme uzunluklarını ve u_t ise hata terimini ifade etmektedir. Modeldeki optimal gecikme uzunlukları Akaike (AIC) veya Schwarz (SIC) bilgi kriterlerine göre belirlenmektedir. Kurulan modelin geçerliliği için otokorelasyon (seri korelasyon), değişen varyans (heteroskedastisite), normallik ve model kurma hatası (spesifikasyon) gibi tanısal test sorunlarının bulunmaması gerekmektedir.

ARDL sınır testinde uzun dönemli ilişkinin varlığı Wald F-testi ile incelenmektedir. Sınır testi için oluşturulan hipotezler aşağıda verilmiştir.

H_0: $\alpha_5 = \alpha_6 = \alpha_7 = \alpha_8 = 0$ (Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme yoktur.)

H_1 : $\alpha_5 \neq \alpha_6 \neq \alpha_7 \neq \alpha_8 \neq 0$ (Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme vardır)

Hesaplanan F-istatistiği Peseran vd. (2001) tarafından tablo değerleriyle sunulan üst kritik sınırı ($I(1)$) aştığında H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı

kabul edilir. Eşbütünleşmenin tespiti sonrasında uzun ve kısa dönemli katsayıların tahminine geçilir.

Uzun dönem ilişkisini gösteren model Eşitlik (2)'de verilmiştir:

$$LNGDP_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i}\, LNGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_1} \beta_{2i}\, HDI_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_2} \beta_{3i}\, GFCF_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_3} \beta_{4i}\, TRADE_{t-i} + u_t \quad (2)$$

Eşbütünleşme ilişkisi doğrulandıktan sonra, kısa dönem dinamiklerini ve uzun dönem dengesine uyarlama hızını belirlemek amacıyla hata düzeltme modeli (ECM) Eşitlik (3)'teki gibi tahmin edilmektedir:

$$\Delta LNGDP_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1i}\, \Delta LNGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_1} \gamma_{2i}\, \Delta HDI_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_2} \gamma_{3i}\, \Delta GFCF_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_3} \gamma_{4i}\, \Delta TRADE_{t-i} + \phi EC_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Eşitlik (3)'te yer alan EC_{t-1}, hata düzeltme terimini ifade etmektedir. Kısa dönemde meydana gelen sapmaların ne kadar sürede uzun dönem dengesine yakınsadığını gösteren EC_{t-1} teriminin katsayısı teorik olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır.

ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR

Birim Kök Testi

Zaman serileri analizinde sahte regresyon sorununu önlemek ve ARDL sınır testi modelinin ön koşullarını doğrulamak amacıyla değişkenlerin durağanlık dereceleri Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri ile incelenmiştir. Test sonuçları hem sabitli hem de sabitli ve trendli modeller için Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Test Sonuçları

ADF					
Değişkenler	Düzey			Fark	
LNGDP		t istatistiği	p	t istatistiği	p
	Sabit	0,734841	0,9912	-5,771147	0,0000***
	Sabit ve Trend	-2,456594	0,3457	-5,841596	0,0002***
HDI	Sabit	0,215929	0,9267	-4,654084	0,0007***
	Sabit ve Trend	-3,076817	0,1304	-4,553194	0,0051***
GFCF	Sabit	-1,325147	0,6061	-5,935415	0,0000***
	Sabit ve Trend	-3,105891	0,1237	-5,922611	0,0002***
TRADE	Sabit	0,005707	0,9510	-7,216648	0,0000***
	Sabit ve Trend	-1,709106	0,7230	-7,085560	0,0000***
PP					
LNGDP		t istatistiği	p	t istatistiği	p
	Sabit	2,075666	0,9998	-6,438900	0,0000***
	Sabit ve Trend	-2,332327	0,4060	-7,774212	0,0000***
HDI	Sabit	0,272498	0,9186	-4,746929	0,0006***
	Sabit ve Trend	-2,043654	0,5568	-4,648387	0,0040***
GFCF	Sabit	-1,322524	0,6073	-5,936769	0,0000***
	Sabit ve Trend	-2,558946	0,3001	-5,926229	0,0002***
TRADE	Sabit	-1,043977	0,7256	-7,976654	0,0000***
	Sabit ve Trend	-3,794133	0,0296**	-7,667543	0,0000***

***%1, **%5, *%10 istatistiki anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. AIC Bilgi kriteri kullanılmıştır.

Birim kök test sonuçları incelendiğinde; *LNGDP, HDI ve GFCF* değişkenlerinin seviyede ($I(0)$) hesaplanan t-istatistiklerine ilişkin olasılık değerleri 0,05 eşik değerinden büyük çıkmış ve serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi reddedilememiştir. *TRADE* değişkeni ise PP

(Phillips-Perron) sabitli ve trendli modelde düzey seviyesinde %5 anlamlılık düzeyinde durağan bulunmuştur. Bununla birlikte ARDL sınır testi yöntemi, değişkenlerin düzeyde veya birinci farkta durağan olmaları durumunda dahi modellemeye izin verdiğinden, mevcut veri yapısı ile analizin uygulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Değişkenlerin birinci farkları alındığında ($\Delta/I(1)$) ise tüm değişkenlerin hem ADF hem PP testlerinde hem sabitli hem de sabit-trendli modellerde %1 anlamlılık düzeyinde ($p < 0,01$) durağan hale geldiği tespit edilmiştir.

Elde edilen bu bulgular, analize dahil edilen tüm değişkenlerin birinci farklarında durağan ($I(1)$) olduğunu doğrulamaktadır. Modelde ($I(2)$) düzeyinde durağan hiçbir değişkenin bulunmaması, Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımının uygulanabilmesi için gerekli olan temel varsayımın karşılandığını göstermektedir.

ARDL Sınır Testi

ARDL (1,4,1,3) modeli için hesaplanan *F*- istatistiği değeri 6,0819'dur. Analizdeki gözlem sayısı (n=30) dikkate alındığında, hesaplanan *F*- istatistiği %5 anlamlılık düzeyindeki üst kritik sınır olan 5,018'den büyüktür.

Bağımlı değişkenin gecikmeli seviye terimine ($LNGDP_{t-1}$) ait *t*-istatistiğinin değeri (-4,4945), %1 anlamlılık düzeyinde *I* (1) üst kritik sınırı olan -4,37'den mutlak değerce büyüktür.

Tablo 4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

H_0: Eşbütünleşme yoktur			
F = 6,0819 k = 3	α	$I(0)$	$I(1)$
	%10	3,008	4,15
	%5	3,71	5,018**
	%1	5,333	7,063
	α	$I(0)$	$I(1)$
t = -4,4944	%10	-2,57	-3,46
	%5	-2,86	-3,78
	%1	-3,43	-4,37***

***%1, **%5 istatistiki olarak anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Gerek *F*-sınır gerekse *t*-sınır testi sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezini reddetmektedir. Bu bulgular, Türkiye ekonomisinde 1990-2023 döneminde kişi başı gelir (*LNGDP*), İnsani gelişme (*HDI*), brüt sabit sermaye oluşumu (*GFCF*) ve ticari açıklık (*TRADE*) değişkenleri arasında güçlü ve uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır.

Tanısal Testler

Tahmin edilen ARDL modelinin güvenilirliğini doğrulamak için yapılan tanı test sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Tanısal Test Sonuçları

Test Türü	Test İstatistiği	p-Değeri	Sonuç
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon	0,3597	0,704	Otokorelasyon yok
Breusch-Pagan Değişen Varyans	0,8333	0,619	Değişen Varyans Yok
Jarque-Bera Normallik Testi	0,4616	0,794	Hata Terimleri Normal Dağılıyor
Ramsey Reset Spesifikasyon Testi	1,0092	0,33	Model Kurma Hatası Yok

Tanısal test sonuçlarına göre; modelde seri korelasyon (p=0,704) ve değişen varyans (p=0,619) sorunları yoktur. Hata terimleri normal dağılmış (p=0,794) ve model kurma (p=0,33) hatası bulunmamaktadır.

ARDL Uzun Dönem Katsayı Tahminleri

Değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi doğrulandıktan sonra elde edilen uzun dönem katsayıları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Uzun Dönem Katsayıları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	p-Değeri
HDI	2,6280	0,2961	8,8748	0,0000***
GFCF	0,0181	0,0026	6,9183	0,0000***
TRADE	0,0076	0,0025	3,0252	0,0076***

***%1 istatistiki olarak anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablodaki uzun dönem katsayıları incelendiğinde, açıklayıcı değişkenlerin tamamının kişi başı gelir (LNGDP) üzerindeki etkilerinin pozitif ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İnsani gelişme endeksinin uzun dönem katsayısı 2,6280'dir. İnsani gelişme endeksindeki 1 birimlik artış, kişi başı geliri uzun dönemde %2,63 oranında artırmaktadır. Bu sonuç itibariyle insani gelişme büyüme üzerinde marjinal etkisi en yüksek değişken olarak öne çıkmaktadır. Sabit sermaye birikiminin uzun dönem katsayısı 0,0181'dir. Sabit sermaye oluşumunun GSYH içindeki payında %1'lik bir artış, uzun dönemde kişi başı gelirde yaklaşık %0,018'lik bir yükselişe neden olmaktadır. Ticari açıklığın uzun dönem katsayısı 0,0076'dır. Ticaret hacminin GSYH'ya oranındaki %1'lik artış, uzun dönemde kişi başı geliri %0,0076 oranında etkilemektedir.

Hata Düzeltme Katsayısı ve Kısa Dönem Dinamiklerinin Analizi

Kısıtsız hata düzeltme modelinin tahmin sonuçları ve kısa dönem dinamiklerine ait sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Kısıtsız Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	p-Değeri
C	5,095074	0,946170	5,384945	0,0000
ΔHDI	3,160739	0,781261	4,045689	0,0008
ΔHDI(-1)	-1,766936	0,665645	-2,654471	0,0167
ΔHDI(-2)	-0,827710	0,709082	-1,167298	0,2592
ΔHDI(-3)	-2,489413	0,831935	-2,992317	0,0082
ΔGFCF	0,008068	0,002239	3,603683	0,0022
ΔTRADE	0,0000436	0,001012	0,430994	0,6719
ΔTRADE(-1)	-0,005163	0,001353	-3,814794	0,0014
ΔTRADE(-2)	-0,002501	0,001179	-2,122089	0,0488
EC_{t-1}	-0,806762	0,150801	-5,349837	0,0001
R^2 =0,8464, AR^2=0,7772, F-İstatistiği = 12,2435, (0,000002), DW = 1,5945				

Bağımsız değişken; LNGDP

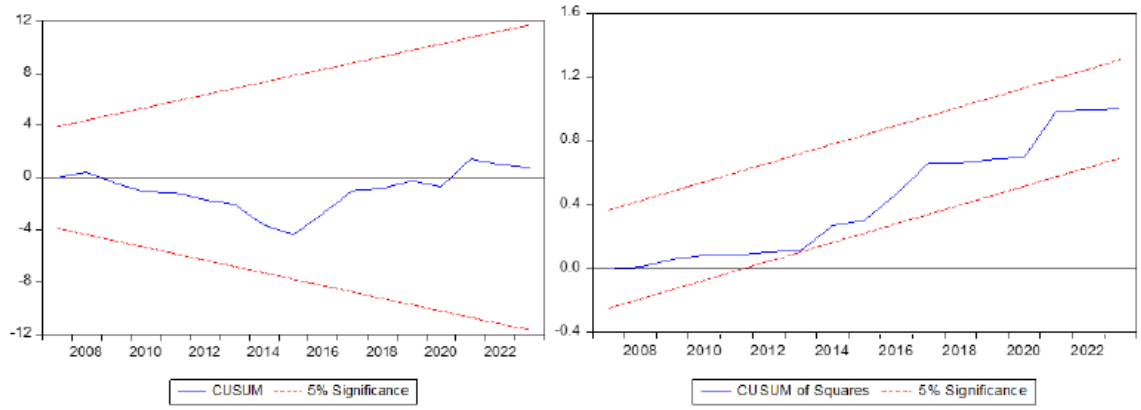
Modelde LNGDP değişkeninin katsayısı, sistemin uzun dönem dengesine uyarlama hızını gösteren Hata Düzeltme Terimini (EC_{t-1}) göstermektedir. Katsayı -0,8068 olup negatif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,0001). Bu değer, kısa dönemde meydana gelen ekonomik şoklar veya dengesizliklerin yaklaşık %80,7'sinin bir sonraki dönemde düzeltilebildiğini ve sistemin yeniden uzun dönem dengesine yakınsadığını göstermektedir.

İnsani gelişmedeki cari dönem değişimi ekonomik büyümeyi kısa dönemde pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı etkilemektedir (β = 3,1607, p= 0,0008). Ancak değişkenin gecikmeli fark terimlerinde katsayılar negatif ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durum insani gelişme yatırımlarının (sağlık, eğitim) ilk yapıldığı dönemde büyümeyi güçlü şekilde desteklediği ancak sonraki dönemlerde kamu bütçesi üzerindeki maliyet nedeniyle kısa vadeli dalgalanmalarına yol açabildiğini göstermektedir. Teorik ve ampirik literatürde de, beşeri sermayeye yapılan yatırımların (eğitim ve sağlık harcamaları) kısa dönemde uyum maliyetleri yarattığı, nihai çıktı ve büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin ise zamansal bir gecikmeyle (time-lag effect) ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Baldacci vd., 2008:1335).

Brüt sabit sermaye oluşumundaki cari değişim kısa dönemde ekonomik büyümeyi pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı bir şekilde etkilemektedir (β = 0,008, p= 0,0022). Bu sonuç, fiziki sermaye yatırımlarının kısa dönemde de büyümeyi desteklediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ticari açıklığın cari dönemdeki değişimi pozitif fakat istatistiki olarak anlamsızdır (p = 0,6719). Bir dönem gecikmeli farkı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır (p = 0,0014). Bu durum ticari açıklığın kısa vadede uyum maliyetleri veya ticaret hadlerindeki şoklar nedeniyle ekonomik büyümeyi baskılayabileceğini ancak ARDL uzun dönem sonuçlarında da görüldüğü gibi uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini göstermektedir.

Tahmin edilen ARDL modelinin uzun ve kısa dönem parametrelerinin kararlılığı ve modelde yapısal kırılma olup olmadığı CUSUM ve CUSUMQ testleri ile incelenmiştir. Test sonuçları Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Cusum ve CusumQ Testleri

CUSUM ve CUSUMQ testlerine ait grafiklerin sonuçları değerlendirildiğinde, test istatistiklerinin %5 anlamlılık düzeyini gösteren kritik sınırların içinde kaldığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, model katsayılarının ve varyans yapısının %5 anlamlılık düzeyinde kararlı olduğunu teyit etmektedir.

Granger Nedensellik Testi

Türkiye'de 1990-2023 döneminde büyüme (LNGDP), insani gelişme (HDI), brüt sabit sermaye oluşumu (GFCF) ve ticari açıklık (TRADE) değişkenlerine Granger (1969) testi uygulanmıştır.

Tablo 8'de sunulan test sonuçlarına göre, LNGDP'den, HDI'dan GFCF'den TRADE'e doğru istatistiki olarak anlamlı (sırasıyla; %1- p = 0,0001 / %5 -0,0351 / %1 – 0,0001) Granger nedensellik bulunmuştur.

Tablo 8. Granger Nedensellik Test Sonuçları

H_0	**Test İstatistiği**	**p**
HDI ≠> LNGDP	2,86	0,2384
GFCF ≠> LNGDP	0,94	0,6222
TRADE ≠> LNGDP	1,33	0,5121
LNGDP ≠> HDI	0,16	0,9220
GFCF ≠> HDI	1,53	0,4636
TRADE ≠>HDI	0,61	0,7349
LNGDP ≠> GFCF	1,37	0,5026
HDI ≠> GFCF	1,21	0,5444
TRADE ≠>GFCF	1,09	0,5791
LNGDP ≠>TRADE	18,23	0,0001
HDI ≠>TRADE	6,70	0,0351
GFCF ≠>TRADE	18,13	0,0001

Bu sonuçlar, Türkiye'de ekonomik büyüme, insani gelişme ve brüt sabit sermaye oluşumundaki değişimlerin ticari açıklığın dinamiklerini etkilediğini ancak ticari açıklığın kısa dönemde ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğuna dair istatistiksel bir kanıt bulunmadığını göstermektedir.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde 1990-2023 döneminde kişi başı gelir (LNGDP), insani gelişme (HDI), brüt sabit sermaye oluşumu (GFCF) ve ticari açıklık (TRADE) arasındaki ilişkiler ARDL sınır testi ve Granger nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Analizden elde edilen ARDL (1, 4, 1, 3) sınır testi sonuçları, değişkenler arasında güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır. Uzun dönem katsayı tahminleri; insani gelişme, brüt sabit sermaye oluşumu ve ticari açıklığın Türkiye'de kişi başına gelir artışını uzun dönemde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı düzeyde etkilediğini göstermektedir. İnsani gelişme endeksinin uzun dönem katsayısının büyüklüğü beşeri sermaye yatırımlarının iktisadi büyüme üzerindeki belirleyici rolünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Yaman (2021) ve Mustafa vd., (2017)'nin çalışmalarında elde ettikleri bulgularla uyumludur.

Hata düzeltme modelinden elde edilen hata düzeltme katsayısı (EC_{t-1}) -0,8068 olarak tahmin edilmiş olup negatif ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır (p = 0,0001). Bu bulgu, kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin %80,7'sinin bir yıl içinde telafi edildiğini ve sistemin uzun dönem dengesine oldukça hızlı bir şekilde yakınsadığını göstermektedir. Buradan hareketle, Türkiye ekonomisinin dış ve iç kaynaklı şoklar karşısında uzun dönem dengesine hızlı uyum sağlama kapasitesine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kısa dönem dinamikleri incelendiğinde ise insani gelişme ve brüt sabit sermaye oluşumundaki cari artışların kısa dönemde büyümeyi doğrudan desteklediği, ancak insani gelişme ve ticari açıklık değişkenlerinin gecikmeli fark serilerinde görülen kısa süreli dalgalanmaların, uygulanan

politikaların ve yatırımların ilk aşamada uyum maliyeti yaratabileceğini gösterdiği tespit edilmiştir.

Granger nedensellik testinden elde edilen bulgular, açıklayıcı değişkenlerden (HDI, GFCF, TRADE) bağımlı değişkene (LNGDP) doğru istatistiki olarak anlamlı bir Granger nedensellik bulunmadığını göstermektedir. Diğer taraftan LNGDP, HDI ve GFCF'den TRADE'e doğru istatistiki olarak anlamlı bir Granger nedensellik bulunmuştur.

Elde edilen ampirik bulgulardan hareketle, Türkiye'de iktisadi büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak için geliştirilebilecek politika önerileri şöyle sıralanabilir:

- Uzun dönemde marjinal etkisi en yüksek değişken olan insani gelişmeyi destekleyecek politikalara öncelik verilmelidir. Bu çerçevede, eğitim kalitesinin artırılması, sağlık altyapısının güçlendirilmesi ve işgücü piyasasında niteliksel dönüşümün sağlanması öncelikli hedefler olarak konulmalıdır. İnsani gelişmeyi destekleyecek bu yatırımlar kısa ve uzun dönemde büyüme potansiyelini artıracaktır.
- Brüt sabit sermaye oluşumunun kısa ve uzun dönemde büyümeyi pozitif etkilediği araştırmanın bulguları arasındadır. Fiziki sermaye yatırımlarının yüksek katma değer üretecek sektörlere yönlendirilmesi daha yüksek büyümeyi destekleyecektir.
- Ticari açıklığın uzun dönem pozitif etkisi dikkate alındığında, Türkiye, dış ticarette entegrasyonu artıracak politikaları genişleterek sürdürülmelidir.
- Ticari açıklığın kısa dönemde ortaya çıkardığı negatif etkiler, serbestleşmenin ilk aşamalarında yerli üreticilerin uyum maliyetlerinden ve rekabet şoklarından kaynaklanabilir. Bu çerçevede stratejik ve kırılgan imalat sanayi kollarında, yerel üreticilere finansman ve Ar-Ge desteği sağlanmalıdır.
- Yine ticari açıklığın kısa dönem negatif etkilerini minimize etmek amacıyla ithal girdiye bağımlılığı azaltan sanayi stratejileri uygulanmalı ve pazar çeşitliliği sağlanmalıdır. İhracata yönelen KOBİ'lere geçiş döneminde vergi kolaylıkları sağlanarak uyum süreci yükseltilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.
Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.
Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.
Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Appiah, M., Amoasi, R., and Frowne, D. I. (2019). Human Development and Its Effects on Economic Growth and Development. *International Research Journal of Business Studies*, 12(2): 101-109.

Aydın, M. (2019). İnsani Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 33-42.

Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S., and Cui, Q. (2008). Social Spending, Human Capital, and Growth in Developing Countries. *World Development*, *36*(8): 1317-1341.

George, E. O., and Ogunyomi, O. O. (2019). Is There Any Missing Link in The Nexus Between Human Capital Development and Economic Growth İn Developing Economies? Evidence From Nigeria. *Acta Universitatis Danubius: Œconomica*, 15(1): 117-133.

Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 37(3): 424-438.

Gulcemal, T. (2020). Effect of Human Development Index on GDP For Developing Countries: A Panel Data Analysis. *Journal of Economics Finance and Accounting*, *7*(4): 338-345.

Hashim, A., Shahlan, N. A. I., and Rambeli, N. (2024). Trade Openness and Other Selected Macroeconomic Effects on Economic Growth in Malaysia. *International Business Education Journal*, *17*(1): 38-48.

https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI (Erişim Tarihi: 20.05.2026).

https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/ (Erişim Tarihi: 14.05.2026).

Mustafa, G., Rizov, M., and Kernohan, D. (2017). Growth, Human Development, and Trade: The Asian Experience. *Economic Modelling*, 61: 93-101.

Pesaran, M., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289-326.

Qayyum, A., and Zaman, K. (2019). Dynamic Linkages Between International Trade, Gross Fixed Capital Formation, Total Labor Force and Economic Growth: Empirical Evidence from Pakistan. *Acta Universitatis Danubius. Œconomica*, 15(1):191-202.

Ranis, G., Stewart, F., and Ramirez, A. (2000). Economic Growth and Human Development. *World Development*, *28*(2): 197-219.

Ranis, G. (2004). Human Development and Economic Growth. Yale University Center Discussion Paper No. 895.

Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, *94*(5): 1002-1037.

Solow, R. M. (1956). A Contribution to The Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, *70*(1): 65-94.

Suri, T., Boozer, M. A., Ranis, G., and Stewart, F. (2011). Paths to Success: The Relationship Between Human Development and Economic Growth. *World Development*, *39*(4): 506-522.

Yaman H. (2021). İnsani Gelişme, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Dinamikleri: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (69):121-134.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi
2026, 9(11): 731-750.
https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1702
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Niğde Melendiz Bozdağ'da İki Önemli Askeri Tahkimat

Mustafa ERYAMAN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Yöresi Tarihi ve Kültürü, Uygulama ve Araştırma Merkezi, Niğde, e-posta: mustafaeryaman511@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9869-0094

Öz

Bu çalışmada; Niğde'nin Çiftlik ilçesinde tespiti yapılan Roma Dönemi Bozdağ Kulesi, kuleye oldukça yakın konumdaki Asmasız Kalesiyle teritoryumundaki Melendiz Ovası'na hâkim yaylalarda kurulu köyleri ve mezarlarıyla çeşitli tarihî kalıntılar, dönem literatürüne katkıda bulunmak amacıyla incelenmektedir. İncelenen kalıntılarla Melendiz Ovası'na önemli bir geçitle ulaşılan ve geçmişte geniş yayılımlı stratejik bir yerleşim merkezinin varlığını ortaya koymayı hedefleyen çalışmada; bölgedeki bazı yüzey kalıntıları, kitabeler ve yazılı kaynaklar disiplinler arası bir yaklaşımla bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular; Asmasız Kalesi'nin geçmişte Melendiz Ovası'na hâkim, stratejik bir tepe yerleşimi olduğunu, Bozdağ zirvesindeyse askerî bir karargâhla kule yapısının bulunduğunu göstermektedir. Bu mimari unsurların, çevre bölgelerle haberleşmeyi sağlamak, alan güvenliğini tesis etmek amacıyla kurgulanan geniş bir savunma sisteminin lokal eklentileri olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Yoğun tahribat altındaki bu tarihî sahaların yok olma riskiyle karşı karşıya kaldığından; alanın koruma altına alınması, sonraki akademik çalışmalara kaynak oluşturması ve bilimsel arkeolojik kazı süreçlerine dönüştürülmesi açısından zorunlu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asmasız Kalesi, Bozdağ Kulesi, Geç Hitit, Niğde Melendiz Ovası, Roma Haberleşme Ağı.
Makale Gönderme Tarihi: 31.08.2026
Makale Kabul Tarihi: 05.11.2026

Önerilen Atıf:
Eryaman, M. (2026). Niğde Melendiz Bozdağ'da İki Önemli Askeri Tahkimat, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(11): 731-750.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences
2026, 9(11): 731-750. https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1702
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Two Significant Military Defensive Structures in Bozdağ Melendiz (Niğde, Türkiye)

Mustafa ERYAMAN, Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde Regional History and Culture Application and Research Center, Niğde, e-mail: mustafaeryaman511@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9869-0094

Abstract

This study examines various historical remains identified in Çiftlik district of Niğde, including the Roman-period Bozdağ Tower, the nearby Asmasız Castle, villages established on the plateaus overlooking the Melendiz Plain within its territory, and associated tombs, with the aim of contributing to the existing literature on the region. Focusing on these remains, the study seeks to demonstrate the existence of a strategically significant settlement center with an extensive area of influence that was accessible to the Melendiz Plain through an important passage. In this context, selected surface remains, inscriptions, and written sources from the region have been evaluated holistically through an interdisciplinary approach. The findings indicate that Asmasız Castle was a strategically located hilltop settlement overlooking the Melendiz Plain, while the summit of Bozdağ contained a military outpost together with a tower structure. These architectural elements appear to have functioned as local components of a broader defensive system designed to facilitate communication with surrounding regions and ensure the security of the area. Given that these historical sites are under intense threat of destruction and face the risk of complete disappearance, their protection is considered essential in order to preserve them, provide a source for future academic research, and facilitate their transformation into systematic archaeological excavation projects.

Keywords: Asmasız Castle, Bozdağ Beacon Tower, Late Hittite, Melendiz Plain (Niğde), Roman Communication System.
Received: 31.08.2026
Accepted: 05.11.2026

Suggested Citation:
Eryaman, M. (2026). Two Significant Military Defensive Structures in Bozdağ Melendiz (Niğde, Türkiye), *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(11): 731-750.

GİRİŞ

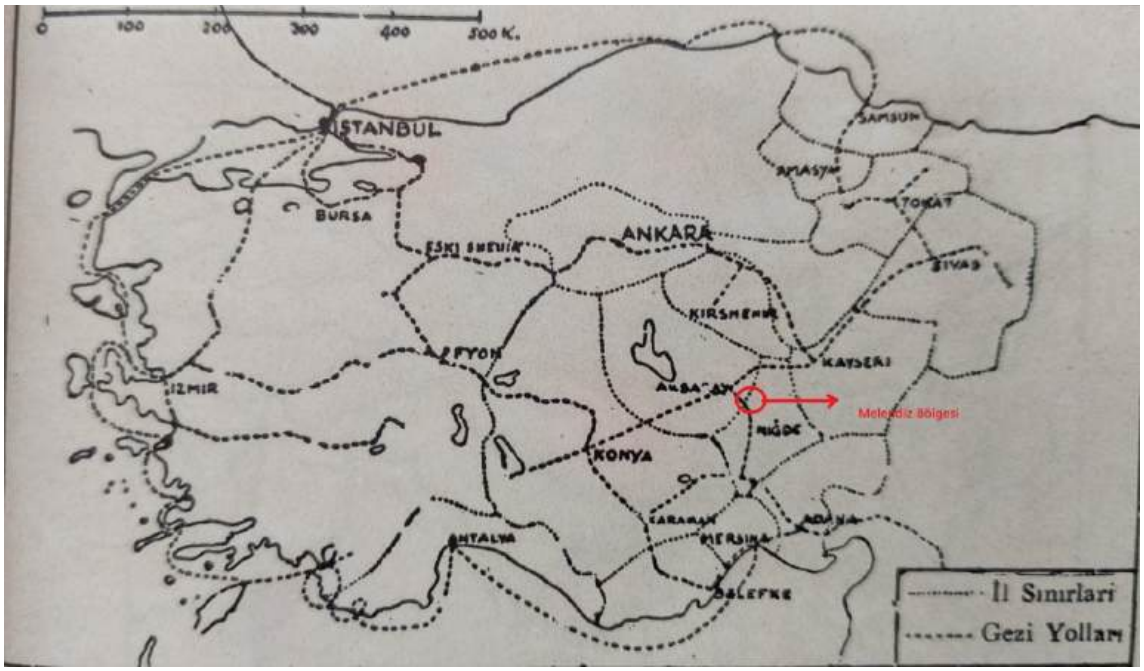
Ptolemaios'a göre Kapadokya; kuzeyde Amisos'tan (Samsun) itibaren Karadeniz, batıda Galatya ve Pamfilya, güneyde Toroslar ve Amanos Dağları üzerinden Kilikya ve Suriye, doğuda ise Fırat Nehri ile Moschici Dağları boyunca Ermenistan ile çevrilidir (Ptolemaeus, 1540:169). Anadolu Yarımadası'nın İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Niğde ili, tarihte birçok kültüre ev sahipliği yapmış eski bir merkezdir (Karafakı, 2019:37). Kapadokya'nın güneyinde konumlanan Niğde'nin kuzeybatısı Melendiz Dağları ile çevrilidir. Güneyde Keçiboyduran ve Melendiz Dağları, doğuda Göllüdağ ve kuzeyde yüksek volkanik plato ile sınırlandırılan Melendiz Ovası'nın merkezinde yer alan Çiftlik ilçesi, ovanın orta kesimindeki düz bir arazi üzerinde kuruludur (Toroğlu, 2006:330). Melendiz Ovası'ndaki Tepecik-Çiftlik Höyüğü, MÖ 7000-5800 yılları arasında Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'den Erken Kalkolitik Dönem sonlarına kadar iskân görmüş bir yerleşim yeridir (Bıçakçı, 2001:30). Tepecik Höyük dışında Divarlı Höyüğü'nde ve Tömbecik Höyüğü'nde de tarih öncesi dönemlere ait verilere ulaşılmıştır. Geç Hitit sonrası dönemde Melendiz Bölgesi Kimmerler'in, Medler'in ve Persler'in hakimiyetine girmiştir. Ardından Pers asıllı Ariartes'in bölgede kurduğu Kapadokya Krallığı ise Suriyeli olan II. Antiokhos'a bağlı kalmıştır (Ötüken, 1990:3). Bölge daha sonra Helenistik ve Roma hakimiyetine geçmiştir (Eryaman, 2020:271). Tabiatıyla ovadaki birçok kasaba ve köyün kurulması da Roma ve yahut Doğu Roma dönemlerine denk gelmektedir. Bölgede, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen yazıtlı yapılara ait arkeolojik veriler de bulunmaktadır. Söz konusu epigrafik buluntuların bir kısmı kayıt altına alınmıştır.

Kayıt altına alınan eserlerden ilki Azatlı'dandır. Mermerden iyi korunagelmiş Suriye tipi alınlıklı/kemer biçimli mezar taşında, "Philodespotes'in oğlu Sariandes (kendi) oğlu Arteisines'in anısı nedeniyle (bu mezarı yaptırdı)" ifadesi yazılıdır (Baz ve Eryaman, 2023:127). Yine Asmasız'da bulunan, yüzeyi oldukça tahrip olmuş ve sağ taraftaki tepeliği ise kırılmış mermer mezar taşında da "...itane anısı nedeniyle (bu mezarı kendi) annesi Moabasia için (yaptırdı)" yazmaktadır. Buradaki mezar sahibi kadının taşıdığı Moabasia isminin yeni bir isim olduğu ve Anadolu'nun, dolayısıyla da Melendiz'in ve Andala'nın şahıs isimlerinden biri olabileceği ifade edilmektedir (Baz ve Eryaman, 2023:128). Ayrıca, Azatlı Çakılıçi'nde bulunan Roma Dönemi'ne ait yazıtlı sunak, yazıtlı mezar taşı ile MS 1. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemi mezar buluntusu Unguentarium Niğde Müzesi'nce kayıt altına alınan örnekler arasındadır (Selamoğlu, 2013:22).

Melendiz Bölgesi'ndeki Prehistorik Çağlardan antik dönemlere uzanan bu yoğun yerleşim dokusu ve de stratejik coğrafi konum, tarih boyunca askeri ve savunma odaklı bir kontrol ağıyla donatılmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim bölgedeki dağ geçitlerini, ova ve su kaynakları ile ana ulaşım güzergâhlarını denetim altında tutmak maksatlı Hellenistik, Roma ve Doğu Roma dönemlerinde kapsamlı bir savunma sistemi inşa edilmiştir. Doğu Roma Dönemi'nde Arapların "Matmüra" diye isimlendirdikleri Melendiz Dağlarındaki geçitlerin, boyunların ve su kaynaklarının kontrol altında tutulduğu stratejik noktalarda kaleler[1], hisarlar ve yer altı istihkamlarının yapımına devam edilmiş; Melendiz Bölgesi'ni ve Niğde yöresini koruma altına almak maksadıyla "Anatolik" adı verilen askeri örgütlenme oluşturulmuştur (Yılmaz, 1999: 208). Bölgedeki ateşle haberleşme ve gözetleme amacıyla inşa edilen kule zincirinin belirgin örnekleri Bor ilçesi Cücü'nün (Balcı) kuzeyindeki Cücü Burnu konumunda bulunan Üçtepeler kale kalıntıları (Doğan, 2012: 40), Balcı'daki Musa Tepesi ve bitişiğindeki Sapyaka Tepesi'nde deniz

[1] Bu döneme ilişkin olarak, Ulukışla Çömlekçi Köyü'ndeki yüksek ve sarp bir kaya kütlesi üzerindeki Opsar (Hophisar) kale yerleşimi iyi bir örnektir. Hild, kaleyi "Koron" şeklinde isimlendirmekte ve Kapadokya Theması'nın idarî merkezi olarak değerlendirmektedir (Belke, 2002:78).

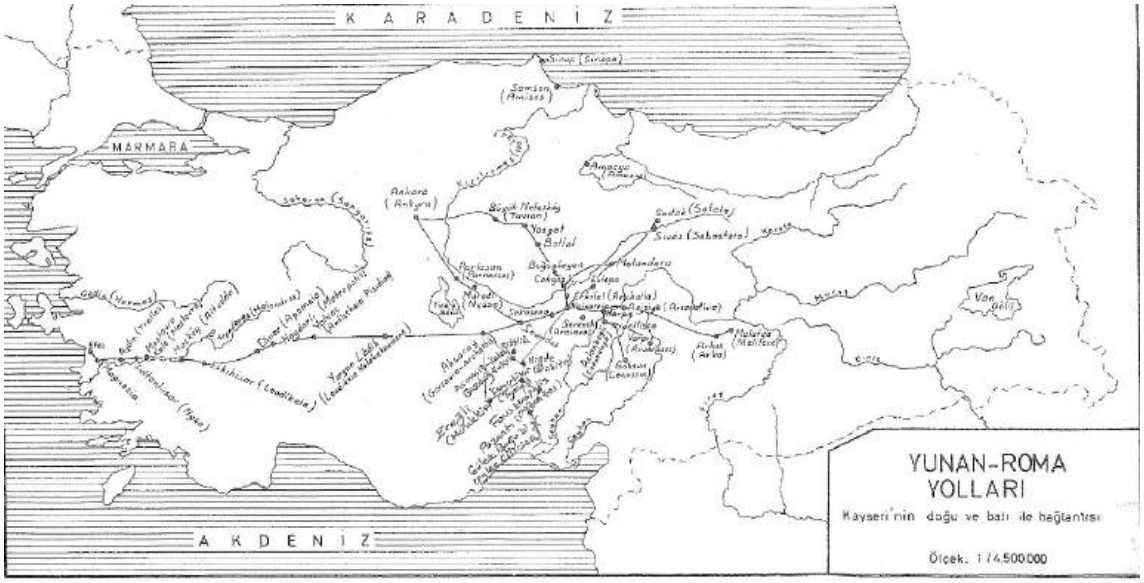
seviyesinden 1808 metre yükseklikteki sarp kayalığın zirvesinde yer alan iki adet Roma Dönemi kule kalıntısı ile Keçikalesi, Dağ Ulukışlası Avören, Şeyhler Kalesi, Asmasız Kalesi ve Murtaza Andalus Kalesi'nde takip edilebilmektedir. Bütün bu coğrafi, tarihsel ve askeri altyapı bağlamında, Melendiz Bölgesi'nin savunma ve iletişim ağının odak noktasını oluşturan esas çalışma konumuzu ise ovanın güney geçitine hâkim konumu yanında mimari kalıntılarıyla öne çıkan Bozdağ Kulesi ve yakın çevresini teşkil etmektedir (Resim.1).

Resim 1. Anadolu'da Bazı Antik Gezi Yolları ve Melendiz Bölgesi'nin Haritadaki Konumu.
Kaynak: (Foto: Gabriel, 1931: 63, Resim 1.A)

MS 1. yüzyılda Kapadokya'da bilinen dört büyük şehir vardır. Bunlar, Kaiesareia (Kayseri), Koloneia Arkhelais (Aksaray), Melitene (Malatya) ve Tyana (Kemerhisar)'dır (Erpek, 2020:647). Bu şehirlerden Bozdağ Kulesi ile Asmasız Kalesi'ne en yakını, Bor/Kemerhisar'da bulunan Tyana'dır. Niğde ili Bor ilçesine bağlı Kemerhisar Kasabası, il merkezine 16 km mesafede olup gerek ismiyle gerekse ayakta duran Hitit, Frig, Roma, Doğu Roma, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait buluntularıyla zengin bir arkeoloji merkezidir (Sezer, 1980:9). Kule ve kaleden Tyana'ya en kestirme ulaşım Anduğu (Altunhisar) üzerinden sağlanmaktadır. Bu eski güzergâhtan Tyana'ya olan mesafe ortalama 62 km'dir. Altunhisar'ın yaylalarında çiftlik hüviyetindeki Roma yerleşimleri de dahil olmak üzere Bozdağ Kulesi ile Asmasız Kalesi'nin, Tyana Roma kenti hakimiyet sahasında yer alıp almadığı durumu bilinmemektedir. Orta Anadolu'yu, dolayısıyla Tyana'yı Akdeniz'e bağlayan yol, Tyana üzerinden Ulukışla'ya ulaşarak buradan ikiye ayrılmaktadır. İlk yol, Ereğli'den Karaman'ın devamındaki Orta Toroslar'daki Sertavul Geçiti ile Akdeniz'e bağlanmaktadır (Dönmez, 2012:177). Diğer yol ise Tyana'dan Ulukışla üzeri Çiftehan'a, buradan da Podandos'dan (Pozantı) geçip Pylae Ciliciae' yı (Gülek Boğazı) aşarak güneye inerdi ve büyük orduların geçmesine elverişliydi (Baydur, 1970:23), (Resim 2). Roma Tyana'sı Kapadokya'nın güneye açılan Gülek Boğazı'na hâkim konumunun yanı sıra Roma imparatorlarının doğu seferlerinde mola verecekleri mühim bir şehir olmasıyla da öne çıkmaktadır. Konuya ilişkin olarak Gabriel: "*Asırlar boyunca Sinop'ta, Kayseri'de ve Aksaray üzerinden (ki burada Melendiz Ovası'na açılan Altunhisar-Çiftlik karayolunun geçtiği Keşlik Boğazı geçidine de işaret ediliyor) gelen Batı Anadolu'dan yollar Niğde dolaylarında, Andaval'da (Aktaş'ta) birleştikten sonra Tyana'dan geçer ve Gülek Boğazı'ndan geçerek Mezopotamya ve İran dünyası arasında çok hararetli bir ticaret mevcuttu. Şehre Tyana adını veren Romalılar devrinde bu şehrin önemi büsbütün*

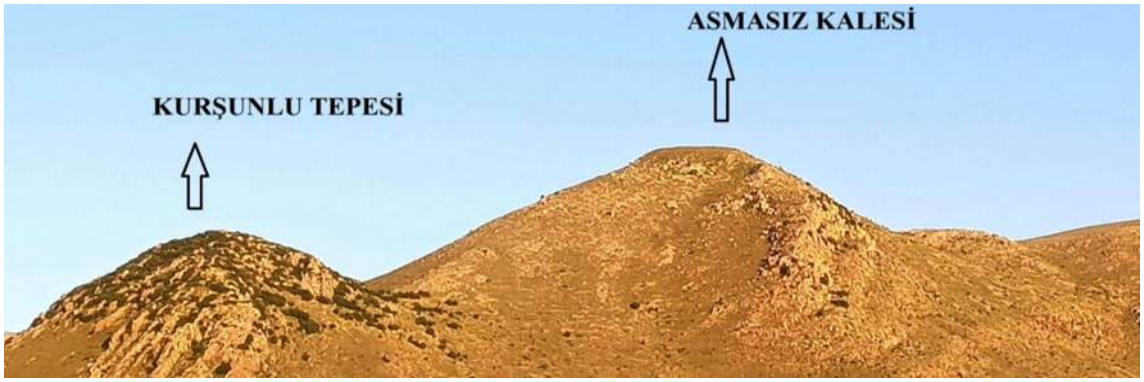
artmıştı. Bilhassa Traianus'tan itibaren şehir büyük gezici imparatorlardan iltifat gördü, ziyaretlerine de mazhar oldu. Bu dönemlerde Tyana Anadolu'nun Kayseri'den sonra ikinci büyük şehri oldu ve doğu dünyasına karşı Roma İmparatorluğu'nun medeniyet, nüfus, idare ve askeri ihtişamının merkezi oldu" ifadeleri kullanmaktadır (Gabriel, 1931:60). Nitekim Septimius Severus (MS 193-211), Anadolu içinden geçen bu son yolculuğunda Orontes kıyısındaki Antiokheia'dan hareket etmiş ve Tyana'da mola vermiştir. Burada bulundukları sırada imparatorun muhafız alayının komutanı (Praefectus) olan en yakın adamı Plautianus hastalanmış; imparator ve eşi Iulia Domna onu ziyarete gitmişlerdir. Fakat Plautianus'un muhafızı yalnızca imparatorun kendisinin içeriye girmesine izin vermiş, İmparatoriçe Iulia Domna ve imparatorun yanında olan diğerleri içeriye alınmamıştır. Iulia Domna, bu olaydan sonra zamanını âlimlerle edebiyat ve felsefe sohbetleri yaparak geçirmiştir. Bu alimlerden birisi olan Philostratus, Tyanalı Apollonios'un yaşamını anlatan bir eser kaleme almıştır. Philostratus'un bu eserini imparatoriçenin (Augusta) arzunu yerine getirmek için yazdığı anlaşılmaktadır (Kaya, 2006:34). Tyana'nın çok yönlü önemi düşünüldüğünde, Bozdağ Kulesi'ne sahip Asmasız Kalesi'nin de Melendiz Ovası'nda Roma İmparatorluğu'na ait mühim bir şehir yerleşimi olarak değerlendirilmesi olasılık dâhilindedir. Zaten halihazırda çalışılmakta olan yeni bulgular da bu değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Bu çalışmanın ana konusunu Bozdağ Kulesi teşkil etmekle birlikte; yapının stratejik konumu ve etki alanı bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu bağlamda, aralarındaki mekânsal ve askerî ilişki nedeniyle kulenin yakınında bulunan Asmasız Kalesi'ne de kısaca yer verilecektir.

Resim 2. Bölgenin Hellenistik-Roma Dönemi Doğu, Batı, Kuzey ve Güney ile Bağlantı Yolları ve Merkezleri.
Kaynak: (Harita: Baydur, 1970: 197).

Asmasız Kalesi

Niğde ili, Çiftlik ilçesine bağlı (eski ismi Andala olan) Asmasız (Asmış) Köyü ile tepe yerleşimi hüviyetindeki Asmasız Kalesi, Melendiz Ovası'nın güneyindedir. Asmasız'ın da güneyinde sıralı halde iki tepe bulunur. Tepelerden ilki Kurşunlu Tepesi'dir. Meşe ağaçları ile kaplı olan Kurşunlu Tepesi köyden ortalama 1,5 km uzaklıkta olup yüksekliği de 1966 metredir. Kurşunlu Tepesi'nin güneyinde, Kurşunlu'ya ortalama 0,63 km uzaklıkta ikinci bir yükselti olan Asmasız Kalesi yer alır (Enlem: 38,1305430, Boylam: 34,4920830). Kalenin denizden yüksekliği 2127 metredir (Resim 3).

Resim 3. Kurşunlu Tepesi ile Asmasız Kalesi'nin Genel Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2026).

Asmasız Kalesi, deniz seviyesinden ortalama 1200 metre yükseklikte olan ve yaklaşık 45 m²'lik bir yüzölçümüne sahip Melendiz Ovası'na, ova bünyesindeki köylere ve kasabalara hâkim konumdadır (Resim.4). Melendiz'de Helenistik ve Roma Dönemi'ne verilecek en belirgin şehir örneklerinden birisi olan Asmasız Kalesi'ne ilişkin ilk arkeolojik bilgiler, 1969 yılında Göllüdağ'ın hafiri Burhan Tezcan tarafından sunulmuştur. Tezcan kaleye ilişkin şu bilgileri aktarmaktadır: "*Çiftlik nahiyesine bağlı Asmaz Köyü'nün güneyinde, köylülerin Kale, bazılarının da Hınıs diye adlandırdıkları tepeyi gezdik. Burası bir tepe şehri. Etrafı kesme taşlı bir sur ile çevrili. Dikdörtgen kuleleri var. Tepeden eteğe eski bir yol uzanıyor. Yapılar teraslar üzerine inşa edilmiş. Doğu-batı istikametindeki bir yapının mabet olması muhtemel. Alınlığa ait bir parça, sütun kaideleri, arşitrav parçaları ve Yel Değirmeni denilen yerde bir lâhit gördük. Yapıların çoğunluğu andezit taşındandır*" (Tezcan, 1992:11). Çalışma da gerek doğal topoğrafik koşullar gerekse yoğun kaçak kazılar nedeniyle tahribata uğrayan Asmasız Kalesi'nin iç yapısı, mimari unsurları ve burç sistemleri hakkında Tezcan'ın aktardıkları dışında bilimsel herhangi bir bilgi ve belgeye tesadüf edilememiştir. Alanda bulunan sivil yapıların tıpkı Makissos yerleşimindeki olduğu gibi (üst örtüsüne göre) düz çatılı ve tonozlu-kubbemsi tonozlu yapılar olarak iki grupta olduğu düşünülebilir (Akyazı, 2023:104). Ayrıca tepe yerleşiminde henüz bilimsel bir araştırma veya arkeolojik kazı gerçekleştirilmediğinden, sur ve yapı temelleri net olarak izlenememekte; bu belirsizlik sebebiyle mimari planı ve duvar yüksekliklerini bütüncül olarak ortaya koyacak bir çalışmaya gidilemediği de anlaşılmaktadır (Resim 5, 6).

Resim 4. Asmasız Kalesi. Kalenin Eteğinde Yığılan Yapı Kalıntılarının Genel Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Altındağ, 2024).

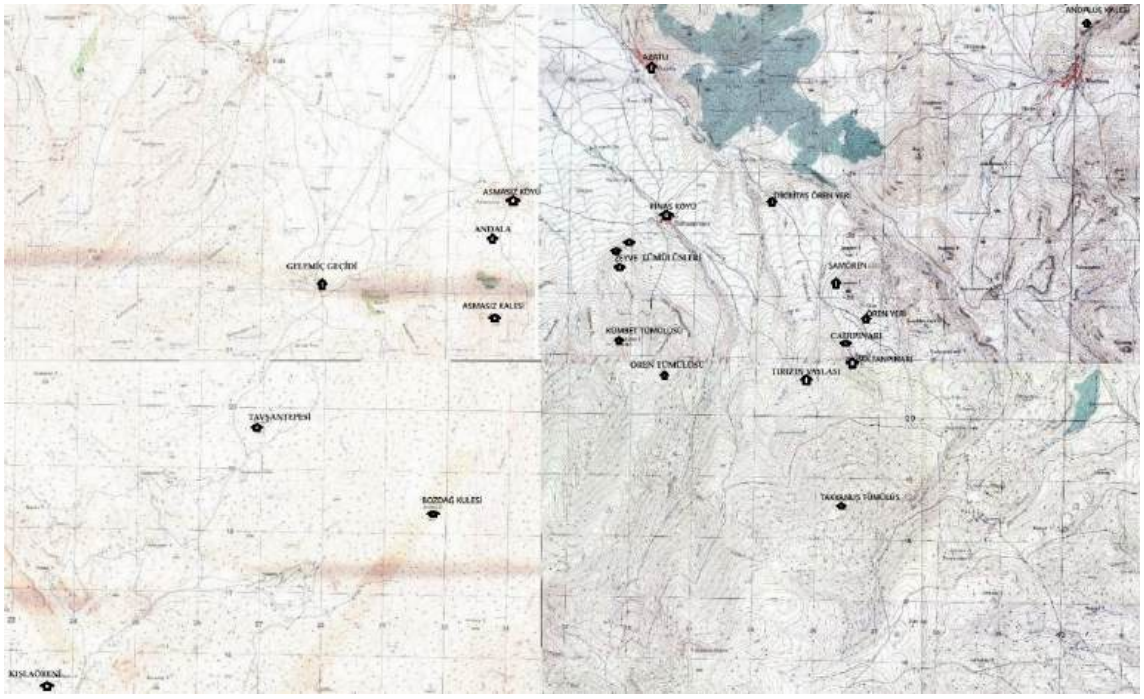

Resim 5. Asmasız Kalesi Güney Eteğinden Detay Bir Görüntü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2025).

Resim 6. Asmasız Kalesi'nde Kaçak Kazılarla Ortaya Çıkartılan Mimari.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2025).

Asmasız Kalesi olarak isimlendirilen ana merkezin kırsal yerleşimlerinden olduğu düşünülen, aynı ova içerisinde bulunan birbirine pek yakın Zindantepesi/Tırızın Yaylası, Ören, Şamören, Dikilitaş, Çakıl öreni gibi Roma köyleri görülmektedir. Bu eski yerleşimler, Taynus Dağı'nın kuzeyindeki güneye hafif eğimli tepeler üzerindedir. Finas (Sultanpınar) Köyü'nde antik kalıntıların yoğunluğu, Azatlı'yı da içine alır şekildedir. Çiftlik hüviyetindeki bu Roma köylerinden Azatlı'ya ev ve avlu yapımında kullanılmak üzere mimari taşların taşındığı da anlaşılmaktadır. Bugünkü Finas Köyü ve çevresi ile Azatlı Kasabası civarındaki pınar kaynaklarına yakın dere ve tepe sırtlarında küçük çaplı çiftlik yerleşimlerine ve nekropollere de ayrıca rastlanılmaktadır. Bölgede Taynus (Dakyanus), Ören, Kümbet, Zeyve gibi anıtsal mezarlar ise en bilindik olanlardır. Bu tümülüslerden Taynus'un (Dakyanus) Roma İmparatoru Decius olması muhtemeldir (Resim 7).

Resim 7. Bozdağ Kulesi, Asmasız Kalesi, Çevresindeki Bazı Yerleşim Alanları ve Anıtsal Yapıdaki Tümülüslerin Dağılımını Gösteren 1/25.000 Ölçekli Harita.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2025).

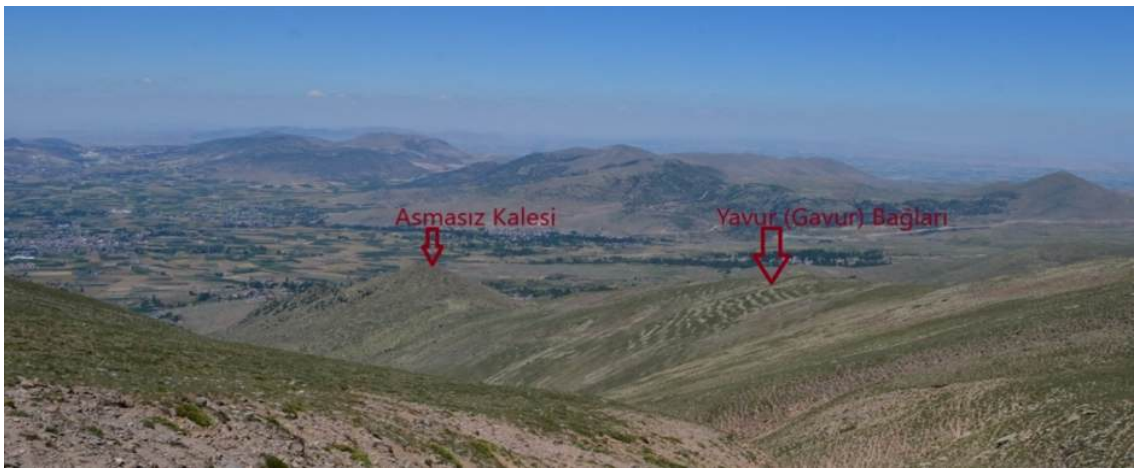
Köyün güneyindeki "Hınıs" diye de adlandırılan bu tepe, doğal yapısının yanı sıra coğrafi konumu itibarıyla da tepe yerleşimi için oldukça uygundur. Tepenin surlarla çevrili olması ve bu surların dikdörtgen kale burçlarına sahip olması, yapı kalıntıları yanında kale düzlüğünde (dıştan, 4.30x3.30 metre ölçülerinde) kareye yakın bir plan arz eden (sarnıç havuzu olduğu düşünülen) yapısıyla, güneybatı eteğinde geneli anıtsal yapıda olan tonozlu ve oda mezar tipolojisindeki nekropol alanıyla bir şehir olarak nitelendirilmesini düşündürmektedir (Resim 8).

Resim 8. Asmasız Kalesi Güney Eteklerinde Yoğunlaşan Mimari Blok Örneklerinden Biri Olan Arşitrav Parçası.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2021).

Bozdağ Kulesi

Çanak Durmaz olarak da adlandırılan, Melendiz Ovası'nın güneyinde yer alan ve sahip olduğu pınarlarla da Melendiz Çayı'nı besleyen önemli yükseltilerden Bozdağ, 2889 metrelik yüksekliğiyle Melendiz Dağlarının en büyük kütlelerinden birini oluşturmaktadır. Dağın zirvesinden Melendiz Ovası'nın tamamı, Aksaray ve Nevşehir Ovaları ile Göllüdağ, Erciyes Dağı, batı istikametinde Hasandağı, güney istikametinde Altunhisar ile Bor Ovası ve daha güneydeki Bolkar Dağları görülebilmektedir. Bozdağ'a kolay ulaşım Asmasız Kalesi üzerinden sağlanmaktadır. Asmasız Kalesi'nden Bozdağ zirvesine ulaşımı sağlayan topoğrafyanın batı yamaçlarında yer alan ve yerelde "Gâvur (Yavur) Bağları" olarak adlandırılan alanlar, bölgedeki tarihsel tarım dokusunu görünür kılmaktadır. Kapadokya genelinde olduğu gibi Bor Emen Ovası, Melendiz Ovası ve bu ovalara hâkim yamaçlarda bağcılık faaliyetlerinin Hitit Dönemi'nden itibaren kesintisiz biçimde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tarımsal sürekliliğin temelinde; Hasan Dağı ve Melendiz Dağlarının oluşturduğu, asma yetiştiriciliğine son derece elverişli olan volkanik tüf ve ponza bileşenlerince zengin toprak yapısı yer almaktadır. Hitit Dönemi'nde biçimlendiğini düşündüğümüz bu tarımsal faaliyetler[2], Roma Dönemi'nde Melendiz'de, Tyana kenti ve hakimiyet sahasında ivme kazanarak devam etmiştir. Nitekim Tyana kent sikkelerinin çoğunda grifonlu tahtta oturan Tykhe betimlemesinin elinde başak ve üzüm salkımı taşıması bu ekonomik zenginliğin sikkelerdeki yansımasıdır (Kumandaş, 2023:135). Bölgede olduğu gibi Bozdağ Kulesi ile Asmasız Kalesi çevresinde de bağcılığın yoğun biçimde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Kalenin bulunduğu köyün Osmanlı Dönemi belgelerinde "Asma", Cumhuriyet Dönemi'nde ise "Asmasız" olarak adlandırılması, alanda bağcılık geleneğinin etimolojik ve mekânsal sürekliliğini doğrulamaktadır (Resim 9).

Resim 9. Bozdağ'dan Asmasız Kalesi ve Devamında Gavur (Yavur) Bağları'nın Genel Görünüşü. **Kaynak:** (Foto: Altındağ, 2024).

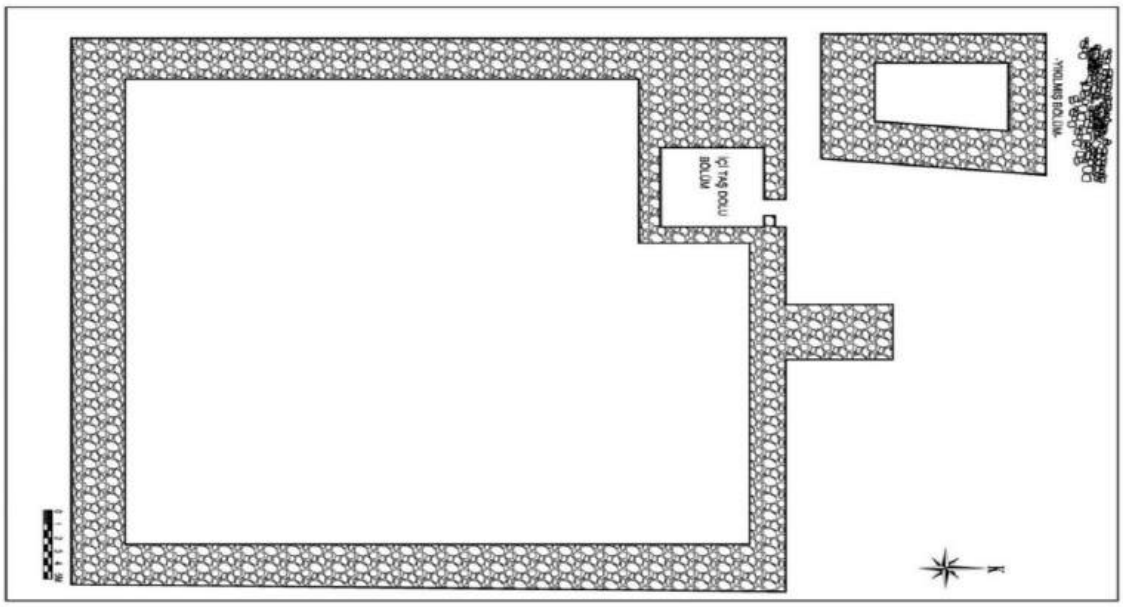
[2] Nitekim Geç Hitit Çağı'nın önemli merkezlerinden Bor/Büğdüz, Tuvanuva (Tyana), Anduğu ve Göllüdağ lokasyonlarında bağcılığın varlığı tarihsel ve arkeolojik verilerle belgelenmiştir. Bu merkezlerde açığa çıkarılan; başak ve üzüm tasvirli anıtsal Geç Hitit tanrı dikilitaşları, söz konusu tarım kültürünün somut göstergeleridir (Hawkins, 2000:466). Örneğin İvriz Anıtı'nda Tuvana Kralı Warpalawas, Fırtına Tanrısı Tarhunzas'a elinde üzüm salkımı ve başaklarla saygı sunarken tasvir edilmiştir (Deniz, 2020:53). 2012 yılında Bor-Büğdüz'de tespit edilerek Niğde Müzesi'ne kazandırılan 'Bor-Büğdüz (Bor-2) Dikilitaşı' üzerindeki Fırtına Tanrısı Tarhunza tasvirinde de tanrının sağ elinde iki iri üzüm salkımı tuttuğu görülmektedir (Ünal, 2015:54). Benzer biçimde Bor/Gökbez kabartmasında da üzüm salkımı mevcuttur (Faydalı, 1974:136).

Finas Köyü'nden Bozdağ'a kolay ulaşım Kartalkaya sırtlarından gerçekleştirilir. Ova dışından Bozdağ'a en kestirme ulaşım ise güneydeki Kurudağ'ın önündeki yayla üzerinden sağlanmaktadır. Altunhisar'a bağlı Kılmanas (Tepeköy) Yaylası olan bu düzlükte obalar yer alır. Obalardan dağ yamacında kurulu olan Baş Oba'dan başlayıp Çağşak üzeri, sarp vadi hattı takip edilerek zirveye doğru bir tırmanış gerçekleştirilmiştir. Tırmanışta "Fıta" olarak isimlendirilen sırtın devamındaki tepe üzerinde, çiftlik karakteri gösteren eski bir yerleşim yeri görülmektedir. Bu mevki yörede "Tavşantepesi" olarak bilinmektedir[3]. Tavşantepesi'nin güney düzlüğüne de Tavşantepesi Obası denilmektedir. Tavşantepesi önünden başlayan Gelemiç Geçiti, Altunhisar/Yeşilyurt Yaylası hattını takip ederek Tyana'ya erişim sağlar. Ters yönde ise coğrafyayı ovaya ve Göllüdağ kütlesine bağlar. Tabal Krallığı'nın bilinen en büyük şehirlerinden birisi olan Göllüdağ; Melendiz Ovası'nın kuzeydoğusundaki volkanik bir dağ üzerine kuruludur. Şehir; surlar içerisinde tapınak, saray ve onlarca depo odasından oluşmaktadır. Melendiz Ovası ve ovanın kuzey dağında şekillenen Göllüdağ şehri ile daha kuzeydeki ve batıdaki şehirlerden başşehre lojistik akışın, bugün Çiftlik-Altunhisar karayolunun bulunduğu doğal bir geçit olan "Gelemiç/Keşlik" üzerinden sağlandığı anlaşılmaktadır. Çiftlik'te bulunmuş olan Hitit yazıtı, kralların bölgedeki imar faaliyetlerini zaten belgelemektedir (Frühwirt, 2021:167). Elverişli konumundan dolayı Tyana'nın tarihi, Toroslar Geçidi'nin kontrolü için mücadele eden egemen güçler arasındaki durumla yakından ilişkilidir. Kentle ilgili en eski kayıtlar Hitit Dönemi'ne kadar geri gitmektedir. Tyana'nın, Hitit zamanındaki Tuvanuva ile bir olduğu da belgelenmiştir (Şener ve Bacak ve Doğanay, 2023:2478). Göllüdağ'dan Tuvanuva'ya ve genel teritoryumunda sağlanan lojistik hattın güvenliğini koruma adına Hititler, muhtemelen ilk olarak Bozdağ'ın zirve noktasına askeri bir karargâh inşa etmişlerdir[4]. Elbette bu imar faaliyetlerinden en mühimi Göllüdağ'daki yapılardır. Zorlu topoğrafyası ile dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşı doğal korunaklı bir konuma sahip olan Göllüdağ yerleşiminin etrafı 5 km uzunluğunda bir sur ile çevrilidir. Şehir kurulumunda birbirini dik caddelerle kesen, daha küçük boyutlu sokaklarla ayrılmış yapı adaları yer almaktadır. R. O. Arık tarafından "Saray Yapısı" olarak isimlendirilen bu yapı, dikdörtgen planlı olup yaklaşık 260 x 110 metre boyutlarındadır ve girişi "Bit Hilani" tarzındadır (Şenyurt ve Akçay, 2018:105). Bozdağ'daki karargâh yapısı temel seviyesinde günümüze ulaşan kareye yakın bir plan arz etmektedir. Bu yapının Göllüdağ'daki şehri oluşturan çoğu bağımsız yapıyla çevresel olarak aynı ya da yakın ölçülerde olduğu, duvar kalınlıkları ile duvar örgüsünün de benzerlik gösterdiği görülmektedir. Tuvanuva ile Göllüdağ'ı doğrudan gören bu karargâh yapısı, 40,00 x 40,00 metre ölçülerindedir. Ana yapının kuzeybatısında, içerisi taşlarla dolu olduğundan tam plan vermeyen kapısı kuzeye açılan bir mekân bulunur. Bu küçük mekânın dış yan duvarları ana mekânın duvarlarına yaslanmaktadır. Bu kısmen tahrip olmuş yapının, ana yapının kulesi olabileceği ve ana yapıya

[3] Altunhisar-Çiftlik karayolundaki Keşlik Geçidi, Geç Hitit Tuvanuva Krallığı Dönemi'ne (MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı) tarihlenen önemli steller barındırır. 1962'de Abdullah Tanık tarafından bulunan Keşlik Dikilitaşı'nın ardından, 1980'lerin başında Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu tarafından Gelemiç Boğazı'ndaki Tavşantepe'de (2058 metre) "Tavşantepe Dikilitaşları" keşfedilmiştir. Yerel andezitten işlenen bu anıtsal eserlerde, bir aslanın sırtındaki tahtta oturan tanrı/tanrıça veya yönetici tasviri yer alır. Geç Hititlerde dağ geçitlerinin tanrı veya prenslere devredilmesi geleneği doğrultusunda Bolkar Maden Yazıtı'ndaki gibi bu eserin de Melendiz Dağlarını koruyan bir prense hediye edildiği söylenebilir. Tavşantepe 2 Dikilitaşı'ndaki tanrı, çoban ve at betimlemeleri ise, dikilitaşların göçebe çobanların dikey yaylacılık rotasını gösterdiğine ve krallığın bu ekonomik faaliyet üzerindeki egemenliğine işaret eder (Falay, 2019:44). Keşlik Geçidi'nin stratejik önemi, Bozdağ'daki Hitit askerî karargâhının sağladığı lojistik ve savunma avantajından kaynaklanır. Bu tahkimat; Tuvanuva ile Göllüdağ gibi kritik merkezlerin denetimini ve aralarındaki iletişim ağının sürdürülebilirliğini güvenceye almıştır.

[4] Bozdağ'da tespit edilen savunma ve işaret/sinyal kulesi kalıntıları, 'Yel Değirmeni' olarak da adlandırılmaktadır.

da buradan girildiği muhtemel görünmektedir. Yine bu mekânın 2,00 metre kuzeyinde bağımsız bir yapı kalıntısı daha yer almaktadır. İçerisi tamamen taşla dolu olan ve kısmen plan veren bu yapının da Hitit karakteristiğinde olup atlara ve at arabalarına ait ahır odası olması muhtemeldir (Çizim 1).

Çizim 1. Bozdağ Hitit Askeri Karargâhı ile Kulesi. Kuzeyde Bağımsız Kısmen Plan Veren Müştemilat.
Kaynak: (Çizim: Efe Yavaşçan, 2025).

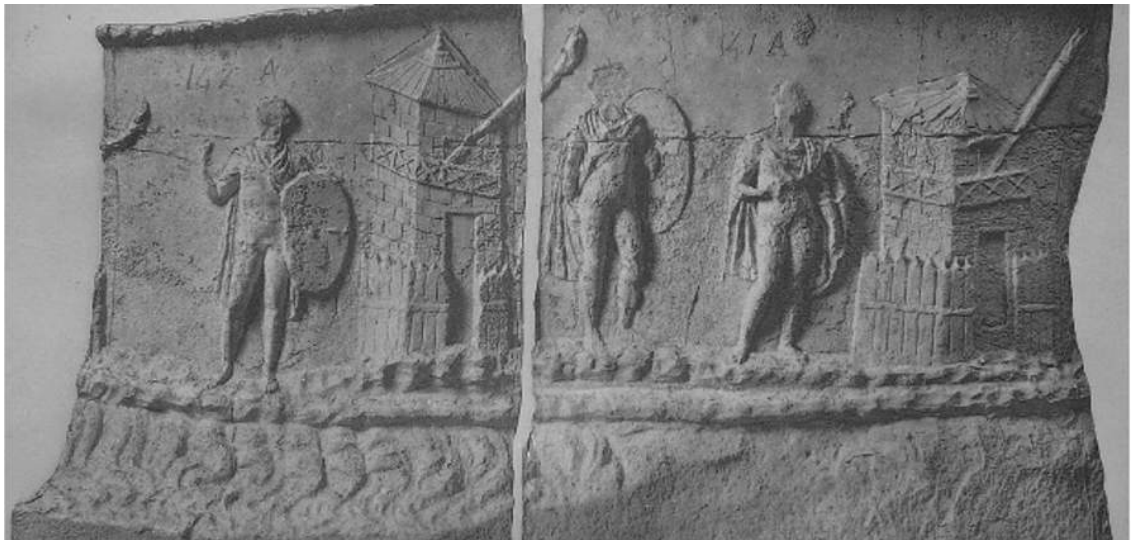
Esasında bu savunma ve gözetleme yapısı; dışa kapalı, sağlam ve kareye yakın bir plan sunmaktadır. Sert zemin üzerine inşa edilen duvarlar, yapının savunma amaçlı kurulduğuna işaret etmektedir. Bu sert zemin, binanın temel yapısının günümüze kadar sağlam ulaşmasına da katkı sağlamış olmalıdır. Geç Hitit Dönemi askeri karargahının duvarları irili ufaklı andezit cinsi moloz taşlarla ve kuru örgü tekniğiyle inşa edilmiş olmalıdır. Günümüzde bu taşlar temel seviyesine yakın bir yüksekliktedir (Resim 10).

Resim 10. Bozdağ Geç Hitit Askeri Karargahının Temel Seviyesindeki Duvarının Genel Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2024).

Geç Hititlerin en önemli şehirlerinden olan, aynı zamanda da bölgedeki tahıl ve şarap deposu hüviyetini taşıyan Göllüdağ'a Kimmerler saldırmıştır. Göllüdağ'a ulaşmak için öncelikle Bozdağ'daki askeri karargâhın hedef alınmış olabileceği düşünülebilir. Kimmerler bu simetrik yapılı Hitit savunma yapısı ile eş zamanlı olarak Göllüdağ şehrini de yağmalayarak yakmış ve kullanılmaz hale getirmişlerdir. Bozdağ askeri karargâhı ile birlikte Göllüdağ şehri, MÖ 6. yüzyılın ortasından sonra eski önemini kaybetmiştir (Tezcan, 1992:11).

Çalışma konusu ateş kulelerine ilişkin ilk bilgilerin Homeros'tan çıktığını öğreniyoruz. Homeros'un "açık denizde" diye söz ettiği Aleksandria (İskenderiye) Limanı'nın ağzındaki "Pharos" adasında bir ateş kulesinin varlığından söz eder (Strabon, 2000, XII:6). Akdeniz'de ticaretin başlangıcı ile beraber denizcilerin güvenli bir limana yönlendiren işaret ışıklarının kullanıldığı bilinmektedir. Bu ışıklar sahilde ve yüksek tepelerde yakılmakta; denizcileri tehlikeli sulara, resiflere veya burunlara karşı uyararak, limanların girişini göstermekteydi. Zaman içerisinde sahilde veya tepelerde yanan ateşin yerini kuleler ve sütunlar almıştır (Büyüközer, 2020:186). Deniz fenerlerinin gelişimindeki bu seyrin, kara savunmasındaki ateş kulelerinde de benzer şekilde evrildiği pekâlâ söylenebilir. Herodot, MÖ 550-330 civarında hüküm süren Pers İmparatorluğu'ndan bilinen ünlü Kral Yolu'nu "Tarihler" adlı eserinde ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bu yol, güzergâhı boyunca yer alan çeşitli kolaylıklar nedeniyle ünlüydü. Yol boyunca düzenli aralıklarla sıralanan küçük kaleler, mola yerleri olarak hizmet veriyor ve bir mesaj iletim sistemi için aktarma noktaları sağlıyordu. Ateşli işaret sinyalleri sistemi de yolun bir başka önemli unsuruydu, nitekim bu iddia Anadolu'daki arkeolojik alanlardan elde edilen kanıtlarla da desteklenmektedir (Earley-Spadoni, 2026:35). Melendiz de dâhil olmak üzere bölgenin sönmüş volkanik dağlarla kaplı yapısı, Pers egemenliği Döneminde Anadolu'da Pers dini inançlarının yayılmasında etkili olmuştur. Bu süreçte Perslerin en büyük tanrısı Mithra ile birlikte Pers Artemisi Anahita ve ateş kültü, özellikle Kapadokya Bölgesi'nde geniş bir taban bulmuştur. Strabon'un da belirttiği gibi Kapadokya'da ateş kültünün bu denli yaygınlaşması, bölgedeki volkanik faaliyetler ve var olan yanardağlarla yakından ilişkilidir; nitekim ateş kültüyle bağlantılı tapınaklar da bu dağların yakın çevresinde konumlandırılmıştır (Bittel, 1956:40; Baydur, 1970:129). Hellenistik Dönem ile birlikte, Zeus ve Artemis'ten sonra Athena ve Apollon da bölgede tapınım gören tanrılar olmuşlardır. Kapadokya Bölgesi'nde Hellen dinlerinin doğrudan benimsenmesi yerine Mithra etkinliğinde bir sentez oluşmuştur. (Kara, 2016:305). Roma İmparatorluğu, sınır hattında önceleri yalnızca geçici karargâhlar ve mobilize askerî birlikler bulundururken zamanla kalıcı karargâhlar, kaleler, gözetleme kuleleri, yollar ve köprüler inşa etmeye başlamıştır (Kaya, 2018:58). Sınırda etkin bir savunma sisteminin kurulması; ileri karakollara nöbetçiler yerleştirilerek erken uyarı mekanizmalarının işletilmesi, işaret ateşlerinin yakılması ve tahkim edilmiş mevzilerin oluşturulmasıyla sağlanmıştır. Coğrafi koşullara bağlı olarak açık arazilerde, ormanlık veya bataklık alanlarda konumlandırılan bu karakollarda en ideal gözetleme noktaları, görüş açısının kapanmadığı düzlüklerde tesis edilmiştir. Engebeli topoğrafyada ise düşman unsurlarının tepeler arasındaki alçak kesimlerden sızmasını önlemek amacıyla geçit ve vadiler de sıkı kontrol altında tutulmuş (Breeze, 2011:28) ve bu kapsamda araziye hâkim noktalardaki yüksek kayalık alanlar gözetleme kulesi işleviyle kullanılmıştır (Temür, 2024:169). Bu sistem dahilindeki ateş kuleleri, gece vakti kuleler arasında yakılan odun yığınları ve meşaleler vasıtasıyla hızlı haberleşmeyi mümkün kılmıştır (Diels, 1914:69), (Resim 11). Nitekim MS 1. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'daki Roma askerî sınırının belirgin şekilde genişlediği izlenmektedir. Bu savunma politikaları doğrultusunda, stratejik konumdaki Cilicia Pylai (Kilikya Kapıları) dağ geçidinde yer alan Gülek Kalesi ile Lampron (Namrun) ve Paperon (Çandır) Kaleleri gibi tahkimatlar, savunma, gözlem ve iletişim amacıyla çevreye hâkim yükseltilere inşa edilmiştir. Bu yapıların bir bölümü, konumları gereği birbirleriyle ateş veya dumanla haberleşebilecek biçimde tasarlanmıştır (Yılmaz, 2022:973).

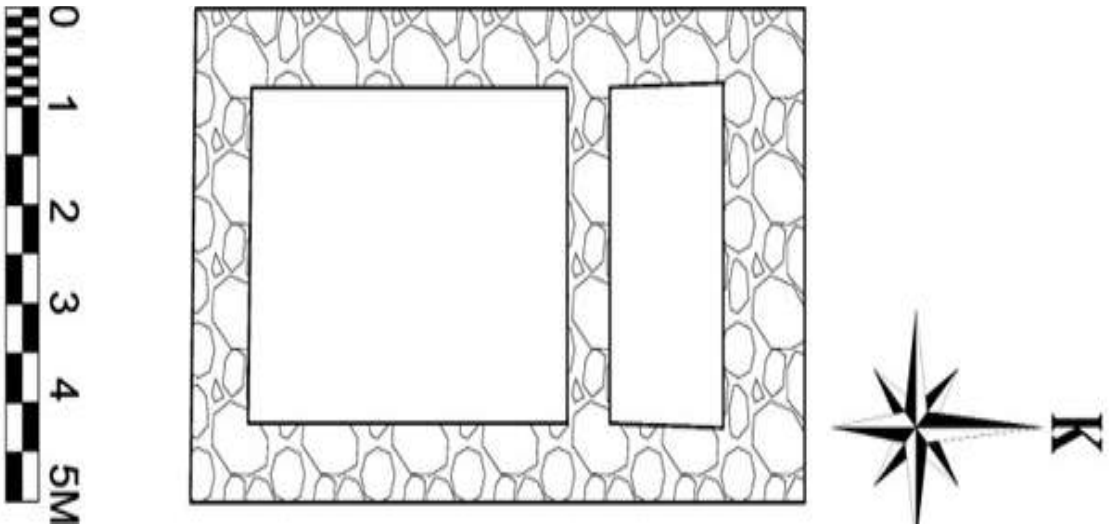
Resim 11. Trajan Legion'undan İşaret Ateşleri Yakılan Gözetleme Kuleleri. Cichorius'tan Sonra 1896: pl. V.
Kaynak: (Foto: Williams, 2026:84).

Roma'da geliştirilen bu ateş kuleleri ağının, Doğu Roma kaynaklarına göre askerî seferlerin başarısında, stratejik görüş hattına ve ateşle haberleşme sistemine bağlı olarak kritik bir rol oynadığı anlaşılmaktadır (Pattenden, 1983:258). Kale başta olmak üzere Melendiz Ovası'ndan ve daha kuzeydeki bölgelerden Tyana'ya; Gülek Geçiti ile de güneyden Tyana'ya ve bu bölgelere güvenli lojistiğin sağlanabilmesi adına, Bozdağ'ın tepe noktasına Hititlerce daha öncesinde inşa edilen karargâhın içine, karargâhı ortalar şekilde bir kule inşa edilmiştir (Resim 12, Çizim 2).

Resim 12. Bozdağ Geç Hitit Askeri Karargâhının Temel Seviyesindeki Duvarları. Ortada Bozdağ Kulesi'nin Kalıntısı.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2024).

Bozdağ Kulesi, güney-kuzey yönünde dikdörtgen bir plan arz etmektedir. Kapı açıklığı net olarak tespit edilemeyen kule, dıştan 8,50 x 5,00 metre ölçülerindedir. Uzunlamasına düzgün kesme blok taşlarında görüldüğü gibi, duvarları ortalama 0,65 x 0,50 x 0,40 metre ebatlarındaki düzgün kesilmiş dört köşeli blok taşlarla örgülüdür. Bazı yerlerinde ise taşlar uzunlamasına tek blok halindedir. Kulenin dış duvarları beş, iç duvarları ise üç sıraya kadar orijinal dizilimiyle günümüze ulaşmıştır (Resim 13).

Çizim 2. Bozdağ Kulesi'nin Planı.
Kaynak: (Çizim: Efe Yavaşçan, 2025).

Kulenin hemen etrafına gelişigüzel yığılı haldeki düzgün kesme blok taşların çoğu sağlamdır ve bunlardan bazıları "L" şeklindedir (Foto 10). Bu taş yığınının içinde, lento ve söve olarak kullanıldığını düşünülen profilli blok taşlar da görülmektedir. Ayrıca, düzgün kesme blok taşlar arasında bir adet beyaz mermer parçası göze çarpmaktadır. Kuzeybatıdaki kısmen planı belli olan ve içi çobanlarca evcik yapımında kullanılan taşlarla dolu alanda, kuleye ait düzgün kesme blok taşlarının kırılıp ufaltılarak bu evciklerde kullanıldığı tahmin edilmektedir (Resim 14, 15).

Resim 13. Bozdağ Kulesi'nin Kuzeydoğu Köşesinden Genel Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2024).

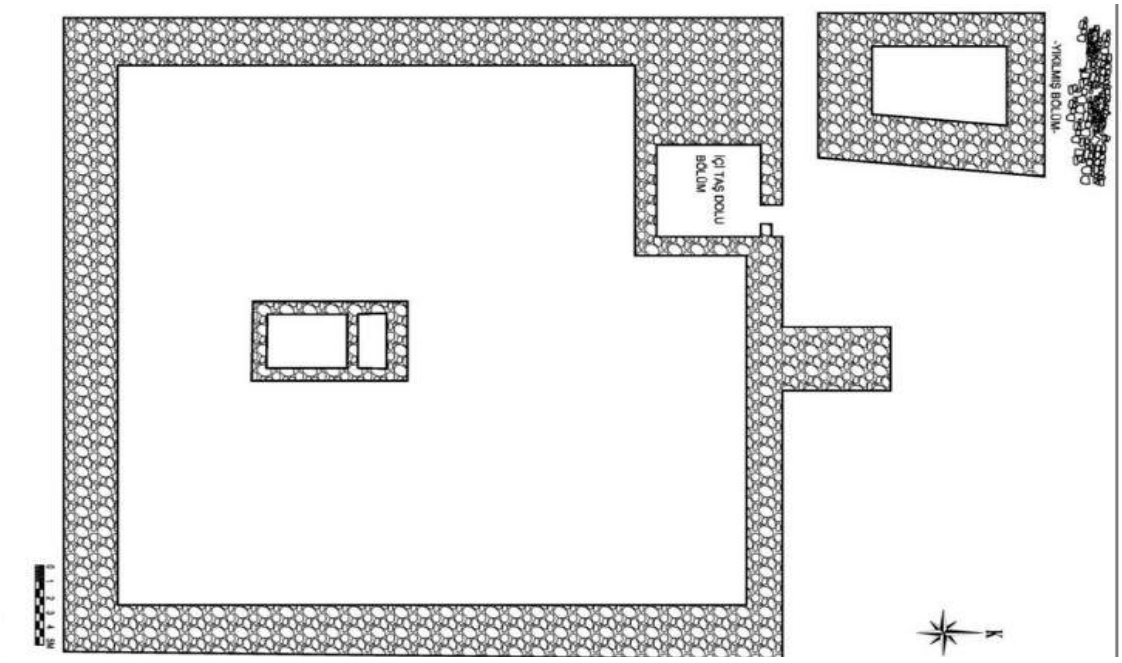
Resim 14. Kulenin güneydoğu köşesinden görünüşü. Daha İlerisinde İçerisi Taşınmış Taşlarla Dolu Koruma Duvarına Bitişik Halde Kısmen Plan Verir Müştemilatın Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2024).

Resim 15. Kulenin Kuzey Ucundan Koruma Duvarına Bitişik Haldeki Müştemilatın İçinde ve Çevresindeki Çoban Evciği İçin Taşınan Taş Yığınlarının Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2024).

Antik dönem savunma mimarisinde kule planları; topoğrafik koşullar ve dönemin askerî stratejilerine bağlı olarak kare, dikdörtgen, dairesel, yarım dairesel veya çokgen formlarda tasarlanmıştır (Taşkıran, 2021: 16). Bu mimari tipolojinin nitelikli bir örneğini sunan ve Bozdağ'ın zirvesinde konumlanan dikdörtgen planlı yapı, stratejik lokasyonuyla öne çıkmaktadır. MS 2. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu'nun bölgede ivme kazanan imar ve askerî tahkimat faaliyetleri kapsamında inşa edildiği değerlendirilen bu yapının, Roma Dönemi'ne ait merkezi bir gözetleme ve işaret kulesi olarak işlev gördüğü düşünülmektedir. W. Ramsay'ın "Loulon" olarak zikrettiği Lulua Kalesi'ne atıfta bulunan Gabriel (1931: 61), kalenin Torosların kuzeyinde yer aldığını ve yakınındaki bir tepenin askerî ateş kulesi olarak kullanıldığını belirtmektedir. Gabriel'e göre Torosları aşarak ilerleyen düşman kuvvetlerinin hareketi, bu kulede yakılan ateş aracılığıyla Hasandağı'nın batısında bulunan diğer bir ateş kulesine bildirilmekteydi. Bu

açıklama, Lulua'nın yalnızca bölgesel bir savunma noktası olmadığını, aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu'nun haberleşme ve erken uyarı sisteminin önemli bir unsuru olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Hild (1977: 47), Altunhisar ilçesindeki Keçikalesi'ni "Argos" adıyla tanımlamakta ve burayı Lulua Kalesi'nden başlayan savunma ve haberleşme zincirinin bir istasyonu olarak değerlendirmektedir. Hild'e göre Doğu Roma Dönemi'nde κατὰ τὸν Ἀργαῖον βουνόν (Argaios Dağı boyunca) uzanan bu ateş işareti zinciri, Arap akınlarının Konstantinopolis'e bildirilmesini sağlayan Küçük Asya'daki stratejik haberleşme sisteminin bir parçasıydı. Bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, Lulua (Loulon) ve Argos olarak adlandırılan Keçikalesi'nin, Toros geçitlerinden gelebilecek saldırıların erken tespiti ve haberleşme yoluyla merkezî yönetime aktarılmasında birbirini tamamlayan iki savunma ve iletişim noktası olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Niğde ve çevresindeki bu kaleler, Doğu Roma'nın Torosların kuzeyindeki askerî savunma ve ateş işareti sisteminin önemli unsurları arasında değerlendirilebilir. Roma ve Doğu Roma dönemlerine ilişkin bu kadim coğrafi ve askeri veriler, tarihsel bir gerçeğe işaret etmektedir: Gerek Gülek Boğazı çevresinde gerekse Melendiz ve Hasan Dağı kütleleri üzerinde, Roma Dönemi'ne ait entegre bir ateş kulesi (optik haberleşme) ağının varlığı düşünülebilir. Bu bağlamda, Gabriel'in işaret ettiği askeri ateş kulesinin Bozdağ'daki bu yapı olma ihtimali oldukça güçlü görünmektedir. Bozdağ'daki bu mimari kalıntı, yalnızca bir gözetleme ve işaretleşme istasyonu olmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki Roma askeri birliklerinin konuşlandığı bir karargâh yapısı işlevini de üstlenmiş olabilir. Bozdağ zirvesine inşa edilen Roma Kulesi Asmasız Kalesi'ne oldukça yakındır. Roma şehirlerinin sınırlarında veya stratejik noktalarda düşman yaklaşımlarını veya önemli olayları tespit etmek için taştan veya ahşaptan gözetleme kuleleri (watchtowers) mutlaka inşa edilirdi. Bu kuleler zaman zaman ateş veya duman sinyalleriyle haberleşme amacıyla da kullanılmaktaydı. Coğrafi veriler ışığında Bozdağ Kulesi'nin de ateş kulesi hizmeti gördüğü pekâlâ söylenebilir. Dolayısıyla Bozdağ Kulesi'nin Asmasız Kalesi ve çevredeki yüksek noktalarla (Hasandağı ve Erciyes Dağı gibi) görsel temas kurabilmesi nedeniyle, entegre bir haberleşme ağı içerisinde kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir (Çizim 3, Resim 16).

Çizim 3. Bozdağ Geç Hitit Askeri Garnizon Binası ile Bu Bina İçine İnşa Edilen Roma Kulesi'nin Ölçekli Çizimi.
Kaynak: (Çizim: Efe Yavaşçan, 2025).

Resim 16. Bozdağ Geç Hitit Askeri Yapısı ile Roma Kulesi. Daha Kuzeydeki Ovalimsi Yapıdaki Taştan Çoban Kulübelerinin Google Earth Görüntüsü.
Kaynak: (Foto: Google Earth Uydu Görüntüsü, 2026).

Geç Hitit askeri karargâhı içerisine inşa edilen Roma Ateş Kulesi, Melendiz Dağlarından çıkmakta olan pınarlara ve de ovada birleşen Melendiz Çayı'na da hâkim konumdadır. Yine Gelemiç Geçidi ve geçitte konumlu Kışla ören yerine Dağ Ulukışlası Köyündeki Avören'e hâkim konumdadır. Roma'da bu gibi kuleler bağımsız olarak işlev görmekteydi ve buralardaki sinyal iletimleri ise çevredeki karşılıklı görüş alanıyla sınırlı kalmaktaydı. Geç Antik Çağ kaynakları, sinyal ateşleri için hızlı tutuşabilen veya yoğun duman üretebilen çalı, kamış, ağaç dalları veya saman gibi parlak bir şekilde yanan malzemelerin tercih edilmesi düşünülebilir (Thiel, 2026:113). Bozdağ'daki kulede ise ateş bölgede bolca bulunan asma (üzüm) ve meşe dallarından sağlanmış olabileceği düşünülebilir. Taşınması kolay olan asma dalları ile meşe dallarının atlarla alana getirilip avlu bitişiğindeki odada depolandığı varsayılabilir. Depoda her iki dalın ayrı ayrı istiflenerek yakılması, asma ve meşe dallarının farklı duman tonlarına ve yoğunluklarına sahip olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Kulenin kuzey kesiminde, kaçak kazı faaliyetleri sonucunda açılmış çeşitli tahribat çukurları dikkat çekmektedir. Açılan bu çukurlarda, yoğun yangın izlerine rastlanılmıştır. Bu alanlardaki seramik parçaları üzerindeki yanık izleri, ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilebilecek bilimsel arkeolojik kazılar için önemli veriler sunma potansiyeline sahiptir. Söz konusu yanık seramik parçalarının incelenmesiyle, bu yanık tabakasının bir ocağa mı, ateş kulesine mi yoksa yapıların geçirdiği şiddetli bir yıkım/istila yangınına mı ait olduğu sorusuna ışık tutabilecek niteliktedir (Resim 17).

Resim 17. Açılan Kaçak Kazı Çukurunda Görülen Yanık Seramik Parçalarının Görünüşü.
Kaynak: (Foto: Eryaman, 2024).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kapadokya Bölgesi'nde Roma İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlendirilen mimari kalıntıların sayıca sınırlı kalması (Erpek, 2020:646) ve mevcut yapıların da büyük ölçüde belgelenip literatüre kazandırılamamış olması, bölge arkeolojisi açısından önemli bir eksiklik teşkil etmektedir. Niğde ili Çiftlik ilçesi genelinde ve odak noktası olarak Bozdağ Kulesi özelinde yürütülen bu çalışma ile literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmış; Melendiz Ovası'nın tarihsel süreçteki stratejik, askerî ve ekonomik önemine birtakım verilerle de değinilmiştir. Bu doğrultuda Bozdağ Kulesi, bölgenin haberleşme ağındaki özgün yeriyle literatürdeki hak ettiği konuma kazandırılmıştır. Araştırma kapsamında Bozdağ zirvesinde saptanan ve Geç Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen askerî yapı kalıntısının, Roma Dönemi'nde ikinci bir kullanım evresine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bozdağ'daki bu evreler ile Asmasız Kalesi ekseninde şekillenen yerleşim dokusu, yerel bir savunma hattından ziyade Tyana (Kemerhisar) dahil, geniş bir bölgesel haberleşme ve lojistik ağının entegre bir parçası niteliğindedir. Metodolojik açıdan kale ve savunma yapıları tipolojik olarak incelendiğinde; Çorum Bölgesi'nde tespit edilen gruplandırmayla (Sezgin, 2024:812) paralel sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu bağlamda, Bor/Balcı Köyü'ndeki Musa Tepesi (Enlem: 37.961346, Boylam: 34.465445) ve bitişiğindeki Sapyaka Tepesi'nde, yaklaşık 5,00×5,00 metre boyutlarında mimari plan sunan tahkimatlar güçlü surlara ihtiyaç duymayan ilk tipolojik grubu oluştururken; Asmasız Kalesi ve Bozdağ Kulesi ise vadi/ova kenarlarındaki stratejik yükseltilerde yer alan ikinci gruba dahil edilebilir (Çur, 2025:312). Özellikle Bozdağ Kulesi çevresindeki yanık seramik parçaları, bölgenin Kimmer İstilası ile Roma dönemlerine ışık tutabilecek nitelikte bir arkeolojik potansiyele işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde gelişerek MS 2. yüzyılda kentsel bir nitelik kazandığı düşünülen Asmasız Kalesi ile bu yapı grubuyla ilişkili Bozdağ Kulesi, Kapadokya'nın güney sınır hattını muhafaza eden kilit birer mevki olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma ile envantere ve de literatüre kazandırılan veriler, Melendiz Ovası'nın tarihsel süreçteki askeri ve ticari iletişim ağındaki stratejik rolünü pekiştirmenin yanı sıra bölgeye yönelik müteakip araştırmalara da temel teşkil edeceğine inanılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.
Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.
Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.
Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Akyazı, H.S. (2023). Antik Çağ Kapadokyasının Üç Kenti: Caesarea, Tyana ve Mokissos, *Palmet Dergisi*, 3:91-112.

Baydur, N. (1970). *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar (En Eski Çağlardan İ.S. 395 Yılına Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları (No. 1519).

Baz, F. ve Eryaman, M. (2023). Kapadokya'dan Yeni Yazıtlar: Niğde İli ve Çevresi, (Editör) Başgelen, N.: *Sophron Güler Çelgin'e Armağan Yazıtlar* içinde (ss. 123-130) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Belke, K. (2002). Tabula Imperii Byzantini, (Editör) Carra Bonacasa, R. M.: *Un progetto di topografia storica e le sue prospettive per la Sicilia. Byzantino-Sicula IV. Atti del I Congresso Internazionale di Archeologia della Sicilia Bizantina* içinde (ss. 73–87) Palermo.

Bıçakçı, E. (2001). Tepecik/Çiftlik Höyüğü (Niğde) Kazısı Işığında Orta Anadolu Tarihöncesi Kültürleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme, *TÜBA-AR Dergisi*, (4): 25-41.

Bittel, K. (1956). Kappadokia'da Bulunan Bir Ateş Sunağı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 6(2):5-42.

Breeze, D. J. (2011). *The Frontiers of Imperial Rome*. London: Pen & Sword Books.

Büyüközer, A. (2020). Knidos Kent Surları: Kap Krio Savunma Sistemi ve 56 Numaralı Kule, *Olba*, 28:165-206.

Karafakı, F. C. (2019). Tarihi Dönemler İçinde Niğde Kentinin Fiziki ve Kültürel Şekillenişine Genel Bir Bakış, *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 1(1): 37-42.

Çur, M. (2025). Karia Bölgesi'nde Maussollos Döneminde Kent Girişlerinde Konumlanan Bağımsız Kuleler Üzerine Bir Değerlendirme, *Amisos*, 10(19):302-314.

Deniz, M. (2020). *Tyanitis Bölgesinin Tarihi Coğrafyası*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.

Diels, H. (1914). *Antike Technik: Sechs Vorträge*. Leipzig ve Berlin: Verlag B. G. Teubner.

Doğan, M. (2012). *Anadolu'da Bir Köy Monografisi: Diyar-ı Cücü Karyesi*. İstanbul: Ayna Sanat.

Dönmez, S. (2012). Tabal Ülkesinin Metal Kaynakları Açısından Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 5(6):175-188.

Earley-Spadoni, T. (2026). Towers Built Upon the Mountain Peaks: Communicating at the Speed of Light in the Ancient Middle East. (Editörler) M. Ødegaard, S. Brookes ve T. Lemm, *Beacons and Military Communication from Antiquity to the Early Modern Period (History of Warfare, Vol. 157)* içinde (ss. 25-39). Boston: Brill.

Erpek, C. (2020). Geç Antik Dönemde Kapadokya'da Kentler, *SBE Dergisi*, 10(2): 642-657.

Eryaman, M. (2020). *Niğde Şehri Su Değirmenleri*. İstanbul: Göksu Matbaa.

Falay, B. (2019). *Kırsal Bir Yerleşmenin Ortaya Çıkışı ve Değişim Sürecinin Etnoarkeolojik Bir Yaklaşımla Araştırılması: Niğde-Murtaza Köyü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Faydalı, E. (1974). Gökbez Kaya Kabartması, *Anadolu*, 18:135-136.

Frühwirth, T. (2021). Gods and Rulers in Neo-Hittite Tabal, (Editör) Vernet, M., Adiego, I. J., Garcia Trabazo, J. V., de Hoz, M. P. ve Obrador-Cursach, B.: *Gods and Languages in Ancient Anatolia* içinde (ss. 165-183) Barcelona: Universitat de Barcelona Edicions.

Gabriel, A. (1931). *Niğde Tarihi.* (Çeviren, Tütenk, A. A) Ankara: Bengi Matbaası.

Hawkins, J. D. (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Vol. 1. Inscriptions of the Iron Age (Parts 1-3)*, Berlin: Walter de Gruyter.

Hild, F. (1977). *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien: Mit 114 Abbildungen auf Tafeln, 7 Abbildungen und 15 Karten im Text*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Kara, M. U. (2016). Kappadokıa Stelleri Üzerindeki Argaios Erciyes Dağı Betimlemesi, *Cedrus*, IV: 303-313.

Kaya, D. (2018). Roma'nın Anadolu'daki Doğu Sınırında Bulunan Karargahlar Üzerine Bir İnceleme, *Colloquium Anatolicum*, 17:57-69.

Kaya, M. A. (2006). Roma İmparatoru Septimius Severus Devrinde Anadolu, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39): 27-48.

Kumandaş, H. (2023). Niğde Müzesi Tyana Darplı Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6:132-149.

Ötüken, S. Y. (1990). *Ihlara Vadisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Pattenden, P. (1983). The Byzantine Early Warning System, Byzantion, 53, 258-299.

Ptolemaeus, C. (1540). Geographia, *Liber V, Cap. VI: Cappadociae Situs, Tabula Prima Asiae* içinde (s. 169). Basım Yeri Yok: Yayınevi Yok.

Selamoğlu, E. (2013). Yaylaları ile Bir Başka Diyar Azatlı, *Azatlı Belediyesi Dergisi*, 1: 1-60.

Sezer, V. (1980). Kemerhisar (Tyana) Bizans Devri Hamamı, Kalıntı ve Buluntuları, Arkeoloji ve *Sanat Dergisi*, 3(10): 9-14.

Sezgin, K. (2024). Demir Çağı'ndan Roma Dönemi'ne Kadar Çorum Kaleleri ve Tahkimatlı Yerleşimlerin Güncel Verilerle Yorumlanması ve Yeni Lokalizasyon Önerileri, *SBE Dergisi*, 14(2):802-829.

Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası* (Kitap: XII-XIII-XIV) (Çeviren, Pekman, A.; Yayına Hazırlayan, Başgelen, N.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şener, H. H. ve Bacak, K. ve Doğanay, O. (2023). Tyana Antik Kenti Su Kemerleri ve Roma Havuzu Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *SBE Dergisi*, 13(4):2477-2498.

Şenyurt, S. Y. ve Akçay, A. (2018). Topada Yazıtına Farklı Bir Bakış: Geç Hitit Döneminde Orta Anadolu'da Güç Dengeleri, *TÜBA-AR Dergisi*, 22:95-116.

Taşkıran, M. (2021). Phaselis Merkezi Kule, *Phaselis*, VII: 7-19.

Temür, A. (2024). Hellenistic Period Watchtowers and Hillside Settlements Identified in "Vezirköprü" Surveys", *Povolzhskaya Arkheologiya*, 3(49):169-185.

Tezcan, B. (1992). 1969 Göllüdağ Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 30:1-30.

Thiel, A. (2026). From Tower to Tower—Signalling Along the Roman Frontiers, (Editör) Ødegaard, M., Brookes, S. ve Lemm, T.: *Beacons and Military Communication from Antiquity to the Early Modern Period (History of Warfare, Vol. 157)* içinde (ss.103-126) Boston: Brill.

Toroğlu, E. (2006). *Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünal, A. (2015). Yeni Bir Geç Hitit Steli ve Hiyeroglif Yazıt, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 45: 53-57.

Williams, J. (2026). Signalling and Surveillance Towers in the Western Roman Empire: 1st century B.C. to 3rd century A.D., (Editörler) Ødegaard, M., Brookes, S. ve Lemm, T.: *Beacons and military communication from antiquity to the early modern period (History of Warfare, Vol. 157)* içinde (ss.83-102) Boston: Brill.

Yılmaz, F. (1999). *İlkçağdan Günümüze Niğde tarihi*. Ankara: Kültür Kitabevi.

Yılmaz, L. (2022). Mersin'de Kale ve Gözetleme Kuleleri'nin Kültür Rotaları Kapsamında Değerlendirilmesi, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(12):967-996.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi
2026, 9(11): 751-764.
https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1703
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Türkiye'de Geriatri Turizmi: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Ayşegül OĞUZ, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Konya, e-posta: ayatabey@selcuk.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6311-8490

Öz

Nüfusun yaşlanması, sağlık, ekonomi ve sosyal yaşamın yanı sıra turizm sektörünü de etkileyen önemli bir demografik dönüşümdür. Yaşam süresinin uzaması ve yaşlı nüfusun artması, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun turizm hizmetlerine olan talebi artırmıştır. Bu kapsamda geriatri turizmi, yaşlı bireylerin tedavi, rehabilitasyon, bakım ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik hizmetleri turizm faaliyetleriyle bütünleştiren bir sağlık turizmi türü olarak öne çıkmaktadır. Türkiye; stratejik konumu, gelişmiş sağlık altyapısı, nitelikli sağlık personeli, termal kaynakları ve maliyet avantajları sayesinde geriatri turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu çalışma, literatüre dayalı kavramsal bir inceleme olarak geriatri turizmini ele almaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin mevcut durumu ulusal ve uluslararası literatür doğrultusunda değerlendirilmiş ve sektörün gelişimine yönelik öneriler sunulmuştur. Araştırmada, Türkiye'nin geriatri turizmi alanındaki güçlü yönleri ve geliştirilmesi gereken alanları bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geriatri Turizmi, Sağlık Turizmi, Üçüncü Yaş Turizmi, Yaşlı Dostu Turizm, Türkiye.
Makale Gönderme Tarihi: 17.07.2026
Makale Kabul Tarihi: 01.11.2026

Önerilen Atıf:
Oğuz, Y. A. (2026). Türkiye'de Geriatri Turizmi: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(11): 751-764.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences
2026, 9(11): 751-764. https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1703
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Geriatric Tourism in Türkiye: A Conceptual Evaluation and Implications for Future Development

Assistant Prof. Dr. Yaşar Ayşegül OĞUZ, Selçuk University, Vocational School of Social Sciences, Konya, e-mail: ayatabey@selcuk.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6311-8490

Abstract

Population ageing is an important demographic transformation that affects not only health, the economy, and social life but also the tourism sector. Increasing life expectancy and the growing older population have increased the demand for tourism services tailored to the needs of older individuals. In this context, geriatric tourism has emerged as a type of health tourism that integrates tourism activities with services aimed at the treatment, rehabilitation, care, and improvement of the quality of life of older individuals. Türkiye has significant potential for geriatric tourism due to its strategic location, developed healthcare infrastructure, qualified healthcare personnel, thermal resources, and cost advantages. This study addresses geriatric tourism as a literature-based conceptual review. Accordingly, Türkiye's current situation was evaluated in light of the national and international literature, and recommendations for the development of the sector were presented. The study provides a holistic assessment of Türkiye's strengths and areas requiring improvement in the field of geriatric tourism.

Keywords: Geriatric Tourism, Health Tourism, Third-age Tourism, Age-friendly Tourism, Türkiye.
Received: 17.07.2026
Accepted: 01.11.2026

Suggested Citation:
Oğuz, Y. A. (2026). Geriatric Tourism in Türkiye: A Conceptual Evaluation and Implications for Future Development, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(11): 751-764.

GİRİŞ

Dünya genelinde doğurganlık oranlarının azalması, yaşam beklentisinin yükselmesi ve sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının her geçen yıl artmasına neden olmaktadır. Demografik yapıda meydana gelen bu değişim, yalnızca sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerini değil ekonomi, istihdam, şehir planlaması ve turizm gibi birçok sektörü doğrudan etkilemektedir. Özellikle yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması, aktif yaşlanmanın desteklenmesi ve sağlıklı yaşam süresinin uzatılması, ülkelerin öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır (Nella ve Christou, 2016; Kılıç, 2024).

Yaşlılık dönemi; bireylerin çalışma yaşamını sonlandırdığı, rol ve statü değişimleriyle karşılaştığı, fiziksel kapasite ve fonksiyonel yeterliliklerinin azaldığı, bağımlılık düzeyi ile kaza riskinin arttığı, çevresel koşullara uyum sağlama ve stres faktörleriyle başa çıkma kapasitesinin zayıfladığı bir yaşam evresidir. Bununla birlikte yaşlılık, yalnızca bireysel düzeyde değerlendirilebilecek bir süreç olmayıp sağlık, sosyal güvenlik ve ekonomi sistemlerini doğrudan etkileyen; multidisipliner bir yaklaşımla ele alınması gereken önemli bir halk sağlığı sorunudur (Yanardağ ve Acar Genç, 2025). İlerleyen yaşla birlikte kronik hastalıkların görülme sıklığının artması ve bireylerin günlük yaşam aktivitelerini bağımsız olarak sürdürebilmelerinin güçleşmesi, bakım ve destek hizmetlerine olan gereksinimi artırmaktadır. Bu durum ülkelerin sağlık harcamalarını yükseltirken, yaşlı bireylerin bağımsız yaşamlarını mümkün olduğunca sürdürebilmelerine yönelik yeni politika ve uygulamaların geliştirilmesini zorunlu hâle getirmektedir (Yanardağ ve Balmumcu, 2025).

Demografik dönüşümün turizm sektörü üzerindeki etkileri de giderek belirginleşmektedir. Emeklilik sonrası dönemde daha fazla boş zamana sahip olan, ekonomik açıdan seyahat edebilme imkânı bulunan ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik faaliyetlere yönelen yaşlı bireyler, turizm sektörünün önemli hedef gruplarından biri hâline gelmiştir. Bu kapsamda yaşlı nüfusun artması, turizm işletmeleri açısından hem önemli fırsatlar hem de yeni sorumluluklar doğurmaktadır. Yaşlı bireyler turizm işletmeleri için önemli bir pazar segmentini oluştururken, özellikle düşük turizm sezonlarında talebin sürdürülebilirliğine de katkı sağlamaktadır. Ancak yaşlı turistlerin beklentileri diğer turist gruplarından farklılık göstermekte; güvenlik, erişilebilirlik, sağlık hizmetlerine yakınlık, rehabilitasyon olanakları ve kişiselleştirilmiş hizmetler gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle turizm hizmetlerinin yaşlı bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerini karşılayacak biçimde yeniden yapılandırılması önem kazanmaktadır (Kılıç, 2024).

Sağlık turizmi, bireylerin sağlık hizmeti almak, tedavi görmek, rehabilitasyon süreçlerinden yararlanmak veya yaşam kalitesini artırmak amacıyla ikamet ettikleri yer dışında gerçekleştirdikleri seyahatleri kapsayan dinamik bir turizm türüdür. Sağlık turizminin gelişmesiyle birlikte yaşlı bireylerin bakım, tedavi ve rehabilitasyon gereksinimlerine odaklanan geriatri turizmi, sağlık turizminin hızla gelişen alt alanlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Geriatri turizmi; yalnızca tedavi süreçlerini değil konaklama, rehabilitasyon, fizik tedavi, termal uygulamalar, sosyal etkinlikler ve yaşlı dostu çevre düzenlemelerini kapsayan bütüncül bir hizmet anlayışını ifade etmektedir (Büyük ve Akkuş, 2022; Dursun vd., 2022).

Türkiye, sahip olduğu stratejik coğrafi konumu, gelişmiş sağlık altyapısı, nitelikli sağlık insan kaynağı, termal kaynakları, uygun iklim koşulları ve uluslararası ölçekte rekabetçi sağlık hizmeti maliyetleri sayesinde geriatri turizmi açısından önemli avantajlara sahiptir. Özellikle Avrupa, Orta Doğu ve Asya pazarlarına yakınlığı, ulaşım olanaklarının gelişmiş olması ve sağlık hizmetlerinde kısa bekleme süreleri, Türkiye'nin uluslararası sağlık turizmi pazarındaki rekabet gücünü artırmaktadır (Uslu vd., 2025). Bununla birlikte yaşlı dostu turizm altyapısının geliştirilmesi, erişilebilirlik standartlarının yaygınlaştırılması, sektörler arası iş birliğinin

güçlendirilmesi ve yaşlı bireylere yönelik hizmet çeşitliliğinin artırılması, mevcut potansiyelin etkin biçimde değerlendirilebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, geriatri turizmini kavramsal açıdan ele almak, Türkiye'nin geriatri turizmi alanındaki mevcut durumunu ulusal ve uluslararası literatür doğrultusunda değerlendirmek ve sektörün geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında yaşlılık ve geriatri turizmine ilişkin temel kavramlar açıklanmış, Türkiye'nin sahip olduğu potansiyel ile rekabet avantajları değerlendirilmiş ve gelecekte izlenebilecek politika ve uygulamalara yönelik çıkarımlara yer verilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yaşlılık ve Yaşlanma

Yaşlanma, bireyin yaşamı boyunca meydana gelen biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişimleri kapsayan doğal ve kaçınılmaz bir süreçtir. Her ne kadar kronolojik yaş yaşlılığın belirlenmesinde temel ölçüt olarak kabul edilse de yaşlılık; bireyin fiziksel kapasitesi, sağlık durumu, psikolojik özellikleri, sosyal ilişkileri ve yaşam koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir olgudur (Dursun vd., 2022; Yanardağ ve Acar Genç, 2025).

Türk Dil Kurumu yaşlılığı, "ilerlemiş yaşta olma durumu" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2026). Bununla birlikte günümüzde yaşlılık yalnızca belirli bir yaş dönemini ifade eden kronolojik bir kavram olarak değerlendirilmemekte; bireyin fonksiyonel yeterliliği, yaşam kalitesi ve toplumsal yaşama katılım düzeyini de içeren çok yönlü bir süreç olarak ele alınmaktadır. Sağlık hizmetlerinde yaşanan gelişmeler, yaşam süresinin uzaması ve doğurganlık oranlarının azalması sonucunda dünya genelinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı hızla artmakta, bu durum ülkelerin sosyal, ekonomik ve sağlık politikalarının yeniden şekillenmesini gerekli kılmaktadır (Yanardağ ve Acar Genç, 2025).

Yaşlılık dönemi, bireylerin çalışma yaşamından çekildiği, rol ve statü değişimlerinin yaşandığı, fiziksel güç ve fonksiyonel kapasitenin azaldığı, kronik hastalıkların görülme sıklığının arttığı ve çevresel koşullara uyum sağlama kapasitesinin zayıfladığı bir yaşam evresidir. Bunun yanında ilerleyen yaşla birlikte bireylerin günlük yaşam aktivitelerini bağımsız olarak sürdürebilmeleri güçleşebilmekte ve bakım ile destek hizmetlerine duyulan gereksinim artmaktadır. Bu durum hem bireyleri ve ailelerini hem de sağlık sistemi, sosyal güvenlik sistemi ve ekonomik yapıyı da doğrudan etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunu olarak değerlendirilmektedir (Yanardağ ve Acar Genç, 2025; Yanardağ ve Balmumcu, 2025).

Yaşlı nüfusun artması, ülkelerin sağlık ve sosyal hizmetlere ayırdıkları kaynakların da artmasına neden olmaktadır. Özellikle kronik hastalıkların yaygınlaşması ve uzun dönemli bakım ihtiyacının yükselmesi, kamu harcamaları üzerinde önemli bir yük oluştururken; birçok ülke aktif yaşlanma politikaları, koruyucu sağlık hizmetleri, evde bakım uygulamaları ve yaşlı dostu çevre düzenlemeleri gibi alternatif hizmet modelleri geliştirmeye yönelmektedir. Bu politikaların temel amacı, yaşlı bireylerin bağımsız yaşamlarını mümkün olduğunca uzun süre sürdürebilmelerini sağlamak, yaşam kalitelerini artırmak ve bakım gereksinimini azaltmaktır (Yanardağ ve Balmumcu, 2025).

Demografik yaşlanmanın hız kazanması yalnızca sağlık ve sosyal hizmetler alanını değil turizm sektörünü de önemli ölçüde etkilemektedir. Emeklilik sonrası dönemde boş zamanın artması, yaşam beklentisinin yükselmesi ve yaşlı bireylerin fiziksel ve ruhsal iyilik hâllerini korumaya yönelik taleplerinin çeşitlenmesi, turizm sektöründe yeni pazar segmentlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda yaşlı bireylerin beklenti ve ihtiyaçlarına uygun olarak

geliştirilen üçüncü yaş turizmi, yaşlı dostu turizm ve geriatri turizmi gibi turizm türleri, hem akademik çalışmalarda hem de turizm politikalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Kılıçlar vd., 2017; Yanardağ ve Acar Genç, 2025).

Sağlık Turizmi

Turizm, bireylerin sürekli yaşadıkları yerlerin dışına ticari kazanç elde etme amacı gütmeksizin gerçekleştirdikleri, en az yirmi dört saat veya en az bir gece konaklamayı içeren geçici seyahatler ile bu seyahatlerden doğan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Usta, 2002). Türk Dil Kurumu ise turizmi; dinlenme, eğlenme, görme ve tanıma gibi amaçlarla gerçekleştirilen gezi faaliyetleri ile bir ülke veya bölgeye turist çekmeye yönelik ekonomik, kültürel ve teknik çalışmaların bütünü olarak ifade etmektedir (TDK, 2026).

Katılımcıların seyahat amaçları dikkate alındığında turizm faaliyetleri genel olarak geleneksel turizm ve alternatif turizm olmak üzere iki temel kategori altında sınıflandırılmaktadır. Deniz, kum ve güneş odaklı tatil anlayışını esas alan faaliyetler geleneksel turizm kapsamında değerlendirilirken, farklı motivasyonlarla gerçekleştirilen turizm faaliyetleri alternatif turizm olarak tanımlanmaktadır. Alternatif turizm, turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesini sağlamasının yanı sıra mevcut doğal ve kültürel kaynakların korunmasına ve kitle turizminin olumsuz etkilerinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır (İnce ve Duman, 2007). Eğitim, kültür, spor, inanç, gastronomi ve sağlık turizmi gibi birçok turizm türü alternatif turizm kapsamında değerlendirilmektedir (Özkan, 2019).

Alternatif turizmin en hızlı gelişen alanlarından biri olan sağlık turizmi, bireylerin sağlıklarını korumak, tedavi görmek, rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmak veya yaşam kalitelerini artırmak amacıyla ikamet ettikleri yer dışında gerçekleştirdikleri seyahatleri kapsamaktadır. Bu yönüyle sağlık turizmi yalnızca tedavi hizmetlerini değil konaklama, ulaşım, bakım, rehabilitasyon ve rekreasyon hizmetlerini de kapsayan bütüncül bir hizmet alanı olarak değerlendirilmektedir (Gençay, 2007; Öztürk ve Bayat, 2011).

Sağlık turizminin gelişiminde sağlık teknolojilerindeki ilerlemeler, uluslararası ulaşım olanaklarının artması, ülkeler arasındaki tedavi maliyetlerindeki farklılıklar, bazı ülkelerde sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan uzun bekleme süreleri ve bireylerin daha kaliteli sağlık hizmeti alma isteği önemli rol oynamaktadır. Bu gelişmeler, sağlık hizmetlerinin uluslararası ölçekte sunulmasını hızlandırırken sağlık turizmini dünya genelinde hızla büyüyen bir sektör hâline getirmiştir (Özkan, 2019; Kuzhan ve Gönen, 2024).

Sağlık turizmi literatürde genel olarak medikal turizm, termal turizm ve geriatri turizmi gibi farklı alt alanlar çerçevesinde değerlendirilmektedir (Öztürk ve Bayat, 2011). Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı uygulamalarında engelli turizmi de sağlık turizmi kapsamında ele alınmaktadır (Arı, 2023). Bu durum, sağlık turizminin yalnızca tedavi odaklı bir faaliyet olmaktan çıkıp farklı yaş grupları ve özel gereksinime sahip bireylerin ihtiyaçlarına cevap veren kapsamlı bir hizmet alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Son yıllarda sağlık turizmi alanında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası pazardaki konumunu da güçlendirmiştir. Coğrafi konumu, gelişmiş ulaşım altyapısı, modern sağlık kuruluşları, ileri tıbbi teknoloji, nitelikli sağlık personeli ve birçok ülkeye kıyasla daha düşük maliyetli tanı ve tedavi hizmetleri Türkiye'yi sağlık turizmi açısından önemli destinasyonlardan biri hâline getirmektedir. Bunun yanı sıra kısa bekleme süreleri, termal kaynakların zenginliği ve turistik çekicilik unsurlarının sağlık hizmetleriyle bütünleştirilebilmesi de Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü artıran önemli avantajlar arasında yer almaktadır. Sağlık turizminin gelişmesiyle birlikte yaşlı bireylerin bakım, tedavi ve rehabilitasyon gereksinimlerine yönelik

hizmetler de önem kazanmış ve bu durum geriatri turizminin sağlık turizminin giderek önem kazanan alt alanlarından biri olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Artan yaşlı nüfus ve aktif yaşlanma politikaları doğrultusunda geriatri turizmi, sağlık turizminin geleceğini şekillendiren stratejik alanlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2025; Kuzhan ve Gönen, 2024).

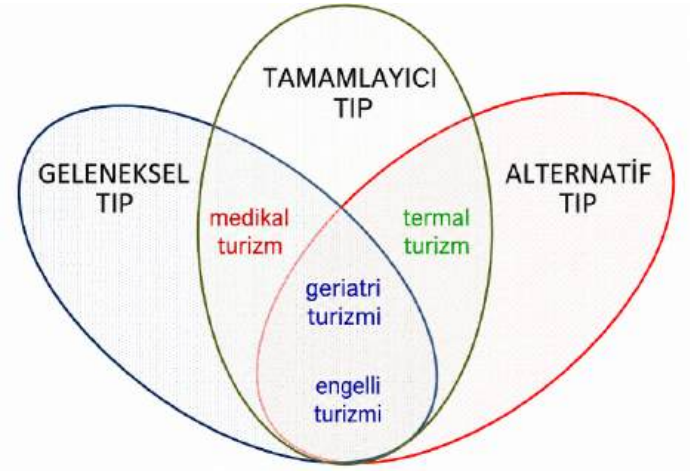
Geriatri Turizmi

Geriatri turizmi, sağlık turizminin yaşlı bireylerin sağlık, bakım ve rehabilitasyon gereksinimlerine odaklanan özel bir alt türüdür. Literatürde bu kavram; yaşlı bakım turizmi, üçüncü yaş turizmi, ileri yaş turizmi, yaşlı turizmi ve senior turizm gibi farklı kavramlarla birlikte kullanılabilmektedir (Bahar vd., 2016; Bektaş ve Şimşek, 2016; Özkan, 2019). Bununla birlikte söz konusu kavramlar aynı anlamı taşımamaktadır. Özellikle üçüncü yaş turizmi ile geriatri turizminin çoğu zaman birbirinin yerine kullanılması, kavramsal açıdan önemli bir belirsizlik oluşturmaktadır (Kılıçlar vd., 2017).

Üçüncü yaş turizmi genel olarak emeklilik dönemindeki bireylerin kültürel, rekreatif, sosyal ve sağlık amaçlı seyahatlerini kapsayan geniş bir turizm alanını ifade ederken, geriatri turizmi yaşlı bireylerin sağlıklarının korunması, geliştirilmesi ve yeniden kazanılmasına yönelik bakım, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini merkeze almaktadır. Dolayısıyla geriatri turizmi, sağlık hizmetlerinin sunumunu temel alan yapısı nedeniyle üçüncü yaş turizminden ayrılmakta, sağlık turizmi ile üçüncü yaş turizminin kesişim noktasında yer alan özel bir turizm alanı olarak değerlendirilmektedir (Tsartsara, 2018; Büyük ve Akkuş, 2022).

Gençay'a (2007) göre geriatri turizmi, yaşlı bireylerin sağlık durumlarının korunması, ortaya çıkabilecek hastalıkların önlenmesi, tanı ve tedavi hizmetlerinden yararlanması ile rehabilitasyon süreçlerinin desteklenmesi amacıyla gerçekleştirilen seyahatleri kapsamaktadır. Bu kapsamda sunulan hizmetler yalnızca tıbbi tedavilerle sınırlı olmayıp fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları, termal tedaviler, uzun süreli bakım hizmetleri, sağlıklı yaşlanmayı destekleyen uygulamalar ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik hizmetleri de içermektedir (Gençay, 2007; Büyük ve Akkuş, 2022).

Büyük ve Akkuş (2022), sağlık turizmi ile tıp bilimleri arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla geliştirdikleri "Tulip Modeli" ile geriatri turizminin sağlık turizmi içerisindeki konumunu sistematik biçimde ortaya koymuştur. Modele göre tıp turizmi geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını kapsarken, termal turizm tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarıyla ilişkilendirilmektedir. Geriatri turizmi ise yaşlı bireylerin bakım, tedavi ve rehabilitasyon gereksinimlerini karşılayan hizmetleri sağlık ve turizm faaliyetleriyle bütünleştiren özel bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, geriatri turizminin yalnızca yaşlı bireylerin seyahatlerinden ibaret olmadığını; sağlık hizmetleri, bakım hizmetleri ve turizm faaliyetlerinin bütünleşik biçimde sunulduğu multidisipliner bir yapı olduğunu göstermektedir (Büyük ve Akkuş, 2022). Tulip Modeli'nin sağlık turizmi bileşenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan yapısı Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Sağlık Turizmi İçerisinde Geriatri Turizminin Konumu (Tulip Modeli)
Kaynak: Büyük ve Akkuş (2022: 115).

Tulip Modeli, geriatri turizminin yalnızca sağlık hizmetlerinden ibaret olmadığını, bununla birlikte yaşlı bireylerin rekreasyon, konaklama, sosyal etkileşim ve yaşam kalitesine yönelik beklentilerini de kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Model, geriatri turizminin sağlık turizmi ile üçüncü yaş turizmi arasında köprü niteliğinde bir alan olduğunu ortaya koyarken, yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarına yönelik bütüncül turizm politikalarının geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Sağlık turizmi kapsamında yaşlı bireylerin bakımına yönelik kurulan işletmeler ve bu amaçla gerçekleştirilen seyahatler zamanla sağlık turizminin önemli alt türlerinden biri hâline gelmiştir. Üçüncü yaş turizmi kapsamında da değerlendirilen bu faaliyetler; yaşlı bireylere yönelik bakım, rehabilitasyon ve destek hizmetlerinin yanı sıra klinik konukevleri, geriatrik tedavi ve rehabilitasyon merkezleri ile bu kuruluşlarda görev yapan uzman ve sertifikalı personel tarafından sunulan hizmetleri kapsamaktadır. Böylece geriatri turizmi, yaşlı bireylerin sağlık durumlarının iyileştirilmesi, yaşam kalitelerinin artırılması ve bakım gereksinimlerinin karşılanmasını turizm faaliyetleriyle bütünleştiren kapsamlı bir hizmet modeli olarak öne çıkmaktadır (Kaya, 2025).

Dünya genelinde yaşlı nüfusun hızla artması, yaşam beklentisinin yükselmesi ve aktif yaşlanma anlayışının yaygınlaşması geriatri turizmine olan talebi artırmaktadır. Buna paralel olarak birçok ülke yaşlı dostu sağlık kuruluşları, erişilebilir konaklama tesisleri, rehabilitasyon merkezleri ve uzun dönemli bakım hizmetlerine yönelik yatırımlarını artırmaktadır. Bu gelişmeler, geriatri turizmini yalnızca sağlık turizminin gelişen bir alt dalı olmaktan çıkararak sağlık, sosyal hizmetler ve turizm sektörlerinin birlikte hareket ettiği stratejik bir faaliyet alanına dönüştürmektedir (Dursun vd., 2022; Büyük ve Akkuş, 2022).

Dünyada Geriatri Turizminin Gelişimi

Dünya genelinde doğurganlık oranlarının azalması, yaşam beklentisinin yükselmesi ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının giderek artması, sağlık ve turizm sektörlerinde yeni hizmet modellerinin geliştirilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanması, kronik hastalıkların yaygınlaşması ve yaşam kalitesinin korunmasına yönelik beklentilerin artması, geriatri turizmini sağlık turizminin gelişme potansiyeli taşıyan alanlarından biri hâline getirmiştir (Dursun vd., 2022; Büyük ve Akkuş, 2022).

Geriatri turizminin gelişiminde hem demografik değişimler hem de sağlık teknolojilerindeki ilerlemeler, uluslararası ulaşım olanaklarının gelişmesi ve ülkeler arasındaki sağlık hizmeti maliyetlerindeki farklılıklar da etkili olmuştur. Özellikle bazı ülkelerde sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan uzun bekleme süreleri ile yüksek tedavi maliyetleri, yaşlı bireylerin farklı ülkelerde sunulan sağlık, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanma eğilimini artırmıştır (Özkan, 2019; Kuzhan ve Gönen, 2024).

Uluslararası literatürde geriatri turizmi yalnızca tedavi odaklı bir faaliyet olarak değerlendirilmemekte; yaşlı bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hâllerini destekleyen bütüncül bir hizmet modeli olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda uzun dönemli bakım hizmetleri, rehabilitasyon programları, fizik tedavi uygulamaları, termal tedaviler, sağlıklı yaşlanma programları ve rekreatif faaliyetler geriatri turizminin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Böylece yaşlı bireylerin hem hastalıklarının tedavi edilmesi hem de bağımsız yaşamlarını sürdürebilmeleri ve yaşam kalitelerinin artırılması da amaçlanmaktadır (Gençay, 2007; Büyük ve Akkuş, 2022).

Yaşlı turistlerin beklenti ve ihtiyaçları diğer turist gruplarından önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Güvenli destinasyonlar, erişilebilir ulaşım sistemleri, engel oluşturmayan fiziksel çevre, nitelikli sağlık hizmetleri, rehabilitasyon olanakları, yaşlı dostu konaklama işletmeleri ve kişiselleştirilmiş hizmet sunumu, destinasyon seçiminde belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle birçok ülke sağlık kuruluşları ile turizm işletmeleri arasında iş birliğini güçlendirerek yaşlı bireylere yönelik bütünleşik hizmet modelleri geliştirmeye yönelmektedir (Kılıçlar vd., 2017; Büyük ve Akkuş, 2022).

Günümüzde Avrupa ülkeleri, Japonya ve Kuzey Amerika gibi yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu bölgelerde geriatri turizmine yönelik yatırımlar giderek artmaktadır. Bu ülkelerde yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasının yanı sıra sosyal yaşama katılımını destekleyen rekreatif etkinlikler, kültürel faaliyetler ve sağlıklı yaşlanmayı teşvik eden uygulamalar da geriatri turizminin önemli bileşenleri olarak değerlendirilmektedir. Böylece geriatri turizmi, sağlık hizmetleri ile turizm faaliyetlerinin bütünleştiği ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini merkeze alan uluslararası bir hizmet alanı hâline gelmiştir (Büyük ve Akkuş, 2022; Dursun vd., 2022). Dünya genelinde yaşanan bu gelişmeler, ülkeler arasında geriatri turizmine yönelik rekabeti de artırmaktadır. Sağlık hizmetlerinin kalitesi, maliyet avantajı, ulaşım kolaylığı, güvenlik, erişilebilirlik ve yaşlı dostu hizmet altyapısı, destinasyonların uluslararası rekabet gücünü belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda sahip olduğu sağlık altyapısı, coğrafi konumu ve turizm potansiyeli ile öne çıkan Türkiye, geriatri turizmi açısından önemli gelişme potansiyeline sahip ülkeler arasında değerlendirilmektedir. Türkiye'nin bu alandaki mevcut durumu ve rekabet avantajları ise bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Türkiye'nin Mevcut Durumu ve Rekabet Avantajları

Türkiye, son yıllarda sağlık turizmine yönelik gerçekleştirdiği yatırımlar sayesinde uluslararası pazarda öne çıkan destinasyonlardan biri hâline gelmiştir. Modern sağlık kuruluşları, ileri teknolojiye sahip hastaneleri, deneyimli sağlık profesyonelleri ve gelişen sağlık altyapısı, ülkenin sağlık turizmi alanındaki rekabet gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Bunun yanında zengin termal kaynakları, tarihi ve kültürel değerleri ile doğal çekicilikleri, sağlık hizmetlerinin turizm faaliyetleriyle bütünleşik olarak sunulmasına olanak sağlamaktadır (Kaya, 2025).

Türkiye'nin Avrupa, Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'nın kesişim noktasındaki stratejik konumu, uluslararası hasta hareketliliği açısından önemli avantajlar sunmaktadır.

Gelişmiş ulaşım altyapısı, kısa seyahat süreleri ve birçok ülkeye kıyasla daha düşük maliyetlerle sunulan sağlık hizmetleri, Türkiye'nin uluslararası sağlık turizmi pazarındaki rekabet gücünü desteklemektedir. Bununla birlikte sağlık hizmetlerinde bekleme sürelerinin kısa olması ve hizmet sunumundaki çeşitlilik de ülkenin tercih edilmesini sağlayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Kuzhan ve Gönen, 2024).

Yaşlı bireylerin turizm tercihlerinde yalnızca ekonomik faktörler değil sağlık hizmetlerinin niteliği, güvenlik, erişilebilirlik, bakım hizmetlerinin sürekliliği ve yaşam kalitesini destekleyen uygulamalar da belirleyici olmaktadır. Bu kapsamda Türkiye; gelişmiş sağlık kuruluşları, deneyimli hekim ve sağlık personeli, termal turizm olanakları ile rehabilitasyon hizmetlerini aynı destinasyonda sunabilme kapasitesi sayesinde geriatri turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle sağlık hizmetlerinin konaklama, ulaşım, fizik tedavi, rehabilitasyon ve rekreasyon faaliyetleriyle bütünleşik biçimde sunulabilmesi, yaşlı bireylerin beklentilerine uygun kapsamlı hizmet modellerinin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Büyük ve Akkuş, 2022; Kaya, 2025).

Türkiye'nin ileri yaş sağlık turizmi açısından sahip olduğu rekabet üstünlükleri, Uslu ve arkadaşları (2025) tarafından gerçekleştirilen kapsamlı bir literatür incelemesi ve uzman değerlendirmelerine dayalı SWARA analizi ile ortaya konulmuştur. Araştırmada sağlık turizmine yönelik vize kolaylığı, stratejik coğrafi konum, gelişmiş ulaşım altyapısı, uygun iklim koşulları, sağlık hizmetlerinde kısa bekleme süreleri, zengin kültürel miras ve doğal çekicilikler, nitelikli hekim ve sağlık personeli, ileri teknolojiye sahip sağlık tesisleri, düşük maliyetli tanı ve tedavi hizmetleri, bütünleşik tedavi yaklaşımı ile sigorta ve hasta güvence sistemleri Türkiye'nin başlıca rekabet avantajları olarak belirlenmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen SWARA analizi sonucunda ise nitelikli sağlık personeli, bütünleşik tedavi hizmetleri ve maliyet avantajının, diğer rekabet unsurlarına kıyasla daha belirleyici olduğu tespit edilmiştir (Uslu vd., 2025).

Tablo 1'de ise Türkiye'ye gelen yabancıların geliş nedenlerine yönelik istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Ziyaretçilerin Türkiye'ye Geliş Nedenleri, 2021-2025

Geliş Nedeni	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**
Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler	18.166.447	32.695.981	36.370.044	40.401.512	43.275.290
Akraba ve arkadaş ziyareti	7.726.260	11.608.129	12.509.749	13.360.550	12.496.507
Eğitim, staj (1 yıldan az)	83.574	158.834	188.347	176.152	134.437
Sağlık ve tıbbi nedenler (1 yıldan az)	**729.592**	**1.381.807**	**1.538.643**	**1.506.442**	**1.398.580**
Dini/hac	14.368	17.919	20.366	13.084	19.195
Alışveriş	1.149.065	3.245.270	3.728.249	3.858.090	3.802.328
İş amaçlı (konferans, toplantı, görev vb.)	1.269.750	1.694.697	1.843.800	1.864.490	1.579.817
Diğer	218.406	566.388	878.241	1.052.127	1.210.904
Toplam	29.357.463	51.369.026	57.077.440	62.232.447	63.917.057

Kaynak: TÜİK (2026). Çıkış Yapan Ziyaretçiler Araştırması

Tablo 1 incelendiğinde sağlık ve tıbbi nedenlerle Türkiye'yi ziyaret eden kişi sayısının 2021-2025 döneminde önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu artış, Türkiye'nin sağlık turizmi açısından uluslararası çekiciliğinin güçlendiğini göstermekte ve geriatri turizminin geliştirilmesi açısından önemli bir potansiyele işaret etmektedir.

Türkiye'de geriatri turizmi alanındaki akademik çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Mevcut araştırmalar; yaşlı dostu turizm uygulamaları, sağlık turizmi kapsamında geriatri turizminin değerlendirilmesi, termal turizm olanakları ve Türkiye'nin bu alandaki potansiyeli gibi farklı konulara odaklanmaktadır. Söz konusu çalışmaların kapsamı ve temel bulguları Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Geriatri Turizmine İlişkin Başlıca Akademik Çalışmaların Özeti

Yazar	Yıl	Konu	Temel Bulgular
Bahar vd.	2016	Muğla	Sağlık turizmi potansiyeli
Bektaş ve Şimşek	2016	Mobil sağlık	Mobil sağlık hizmetlerinin önemi
İyem ve İslamoğlu	2021	Kuşadası	COVID-19 sonrası değerlendirme
Kasalak ve Kasalak	2022	Termal turizm	Üçüncü yaş turizmi
Büyük ve Akkuş	2022	Türkiye	Mevcut durum ve Tulip modeli
Aytekin	2023	Afyonkarahisar	Geriatri ve erişilebilir turizm
Denizli	2023	Kayseri	Yaşlı bakım turizmi potansiyeli
Gürkan ve Keskin	2023	Sakarya	Geriatri turizmi potansiyeli
Kılıç	2024	Antalya	Girişimcilik fırsatları ve zorluklar
Uslu vd.	2025	Türkiye	Rekabet avantajları (SWARA)

Kaynak: Yazar tarafından ilgili çalışmalar derlenerek oluşturulmuştur.

Bununla birlikte Türkiye'nin geriatri turizminde sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edebilmesi için mevcut potansiyelin etkin biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Yaşlı dostu turizm anlayışının yaygınlaştırılması, evrensel erişilebilirlik standartlarının konaklama ve sağlık tesislerinde eksiksiz uygulanması, geriatri alanında uzmanlaşmış insan kaynağının artırılması ve sağlık ile turizm sektörleri arasındaki kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesi öncelikli gelişim alanları arasında yer almaktadır. Ayrıca yaşlı bireylerin yalnızca tedavi süreçlerine değil; sosyal yaşama katılımını destekleyen kültürel, rekreatif ve rehabilite edici faaliyetlere de erişimini sağlayacak bütüncül hizmet modellerinin geliştirilmesi, Türkiye'nin uluslararası pazardaki rekabet gücünü daha da artıracaktır (Büyük ve Akkuş, 2022; Kılıç, 2024).

Türkiye'nin sahip olduğu sağlık altyapısı, deneyimli sağlık insan kaynağı, maliyet avantajı ve turizm potansiyeli, geriatri turizminin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu potansiyelin ekonomik değere dönüştürülebilmesi; kamu kurumları, yerel yönetimler, sağlık kuruluşları, turizm işletmeleri ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içerisinde hareket etmesine bağlıdır. Bu doğrultuda hazırlanacak ulusal stratejiler, kalite standartlarının geliştirilmesi ve uluslararası tanıtım faaliyetlerinin güçlendirilmesi, Türkiye'nin geriatri turizmi alanında küresel ölçekte daha güçlü bir konuma ulaşmasına katkı sağlayabilecektir (Uslu vd., 2025; Kaya, 2025).

YÖNTEM

Bu çalışma, geriatri turizmi kavramını ve Türkiye'nin geriatri turizmi alanındaki mevcut durumunu ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda değerlendirmeyi amaçlayan literatüre dayalı kavramsal bir inceleme niteliğindedir. Çalışmada ampirik bir veri toplama süreci yürütülmemiş; konuya ilişkin akademik çalışmalar, ilgili kurum ve kuruluşların yayımladığı güncel veriler ve literatürdeki kavramsal yaklaşımlar incelenerek betimsel bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. İncelenen kaynaklardan elde edilen bilgiler; geriatri turizminin kavramsal kapsamı, sağlık ve üçüncü yaş turizmi ile ilişkisi, dünyadaki gelişimi ve Türkiye'nin mevcut durumu ile rekabet avantajları çerçevesinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, mevcut literatürün bütüncül biçimde değerlendirilmesine dayanan betimsel ve kavramsal bir literatür incelemesi olarak tasarlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya genelinde yaşanan demografik dönüşüm, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının giderek artmasına neden olurken, bu durum sağlık, sosyal hizmetler ve turizm

sektörlerinde yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu hâle getirmektedir. Yaşam beklentisinin yükselmesiyle birlikte yaşlı bireylerin yalnızca tedavi hizmetlerine değil bakım, rehabilitasyon, sağlıklı yaşlanma ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik hizmetlere olan talebi de artmaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda geriatri turizmi, sağlık turizminin önemli ve hızla gelişen alt alanlarından biri hâline gelmiş sağlık hizmetleri ile turizm faaliyetlerini bütünleştiren multidisipliner bir hizmet modeli olarak öne çıkmıştır.

Çalışmada incelenen literatür, geriatri turizminin yalnızca yaşlı bireylerin seyahat faaliyetlerinden ibaret olmadığını; sağlık hizmetleri, bakım hizmetleri, rehabilitasyon uygulamaları, konaklama, ulaşım ve rekreasyon faaliyetlerinin eşgüdüm içerisinde sunulmasını gerektiren bütüncül bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle geriatri turizmi, üçüncü yaş turizmi kavramından ayrılmakta ve yaşlı bireylerin sağlık gereksinimlerini merkeze alan özel bir sağlık turizmi alanı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla literatürde zaman zaman birbirinin yerine kullanılan bu kavramların amaç, kapsam ve hedef kitle bakımından farklı özellikler taşıdığı görülmektedir.

Uluslararası literatür değerlendirildiğinde, yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu ülkelerde geriatri turizminin yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak görülmediği, aynı zamanda aktif yaşlanmayı destekleyen sosyal bir politika aracı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu ülkelerde sağlık kuruluşları ile turizm işletmeleri arasında geliştirilen iş birlikleri sayesinde yaşlı bireylere yönelik bakım, rehabilitasyon ve sosyal yaşamı destekleyen bütünleşik hizmet modelleri oluşturulmaktadır. Bu yaklaşım, geriatri turizminin sürdürülebilirliğinde sağlık altyapısının yanında erişilebilirlik, hizmet kalitesi ve yaşlı dostu çevre düzenlemelerinin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye ise sahip olduğu coğrafi konum, gelişmiş sağlık altyapısı, nitelikli sağlık insan kaynağı, termal kaynakları, ulaşım olanakları ve uluslararası ölçekte rekabetçi maliyet yapısıyla geriatri turizmi açısından önemli avantajlara sahiptir. Özellikle Avrupa, Orta Doğu ve Asya pazarlarına yakınlığı, ileri teknolojiye sahip sağlık kuruluşları ve sağlık hizmetlerinde görece kısa bekleme süreleri Türkiye'nin uluslararası pazardaki rekabet gücünü desteklemektedir. Bununla birlikte mevcut potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilebilmesi için yalnızca sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi yeterli değildir. Yaşlı bireylerin seyahat sürecinin tamamını kapsayan bütünleşik bir hizmet anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada incelenen kaynaklar, Türkiye'nin geriatri turizmindeki rekabet üstünlüğünün özellikle nitelikli sağlık personeli, bütünleşik tedavi yaklaşımı ve maliyet avantajı üzerine şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yaşlı dostu turizm altyapısının yaygınlaştırılması, erişilebilirlik standartlarının geliştirilmesi, geriatri alanında uzman insan kaynağının artırılması ve sağlık ile turizm sektörleri arasındaki kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesi, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü daha da artırabilecek temel gelişim alanları olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma literatüre dayalı kavramsal bir değerlendirme niteliğinde olduğundan bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Çalışmada ampirik veri kullanılmamış, değerlendirmeler ulusal ve uluslararası literatürde yer alan araştırmalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda yaşlı turistlerin beklenti ve memnuniyet düzeylerinin farklı destinasyonlarda karşılaştırmalı olarak incelenmesi, sağlık ve turizm işletmelerinin geriatri turizmine yönelik hazır bulunuşluklarının değerlendirilmesi ve Türkiye'nin uluslararası rakip destinasyonlarla karşılaştırmalı analizlerinin gerçekleştirilmesi alana önemli katkılar sağlayabilecektir.

Araştırma bulguları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Sağlık ve turizm politikalarının geriatri turizmi perspektifiyle bütünleşik biçimde planlanması,
- Konaklama işletmeleri, sağlık kuruluşları ve destinasyonlarda yaşlı dostu tasarım ile evrensel erişilebilirlik standartlarının yaygınlaştırılması,
- Geriatri alanında uzman sağlık ve bakım personelinin yetiştirilmesine yönelik eğitim programlarının artırılması,
- Sağlık kuruluşları, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve kamu kurumları arasında koordinasyonu güçlendirecek ortak yönetim modellerinin geliştirilmesi,
- Türkiye'nin termal kaynakları, rehabilitasyon merkezleri ve ileri sağlık altyapısını ön plana çıkaran uluslararası tanıtım stratejilerinin oluşturulması,
- Geriatri turizmine yönelik ulusal veri tabanının oluşturularak sektörün düzenli biçimde izlenmesi ve performansının değerlendirilmesi,
- Geriatri turizmine yönelik ulusal strateji belgesi ve eylem planının hazırlanarak kamu ve özel sektör yatırımlarının ortak bir vizyon doğrultusunda yönlendirilmesi.

Sonuç olarak geriatri turizmi, yaşlanan dünya nüfusunun ortaya çıkardığı ihtiyaçlara cevap veren stratejik bir hizmet alanı olmasının yanında, sağlık ve turizm sektörleri arasında yüksek katma değer oluşturan disiplinler arası bir faaliyet alanı niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu mevcut potansiyelin sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapıya dönüştürülebilmesi; sağlık, turizm, sosyal hizmetler ve kamu politikalarının ortak bir bakış açısıyla planlanmasına bağlıdır. Bu doğrultuda geliştirilecek bütüncül politikalar ve uzun vadeli yatırımlar, Türkiye'nin uluslararası geriatri turizmi pazarındaki konumunun güçlendirilmesine ve sektörden elde edilen ekonomik ve sosyal faydanın artırılmasına önemli katkılar sağlayabilecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.
Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.
Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.
Araştırmacıların Katkı Oranı:. Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKLAR

Arı, H. O. (2023). Türkiye'deki Sağlık Turizmi Politikalarının, Sektörel Hedefler Bağlamında Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi, *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(1): 571-588. https://doi.org/10.21325/jotags.2022.1005

Aytekin, E. (2023). Afyonkarahisar'ın Geriatri (İleri Yaş) Turizmi ve Erişilebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi, *Tourism and Recreation*, 5(1): 10-21. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1272483

Bahar, O., Yüksel, F. ve Aslan, S. (2016). Muğla Sağlık Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi. 3rd International Congress of Tourism & Management Researches, 20-22 Mayıs 2016, Antalya, Türkiye.

Bektaş, G. ve Şimşek, F. (2016). İleri Yaş Sağlık Turizminde Mobil Sağlık Hizmetlerinin Önemi, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 3(4): 179-185. https://doi.org/10.5455/sad.13-1483621208

Büyük, Ö. ve Akkuş, G. (2022). Geriatrik-Turizmin Üçüncü Yaş Turizminden Ayrılan Yönleri ve Fizik Tedavi Rehabilitasyon ve Termal Tedavilerle İlişkisi, *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 5(2): 112-131. https://izlik.org/JA97XG74GU

Denizli, F. (2023). Yaşlı ve Engelli Bakım Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi "Fırsatlar ve Tehditler": Kayseri İli Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46: 59-75. https://izlik.org/JA59NE38MA

Dursun, K., Sormaz, Ü. ve Pekerşen, Y. (2022). Geriatri Turizmine Kavramsal Bir Bakış, *International Journal of Tourism and Destination Studies (IJOTADS)*, 1(1): 1-11.

Gençay, C. (2007). Sağlık Turizmi, (Editör) Bulu, M. ve Eraslan, İ. H.: *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü içinde* (ss.172-180) İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi.

Gürkan, A. S. ve Keskin, C. (2023). Yerel Yönetimlerin Perspektifinden Geriatri Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Akyazı Örneği, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2): 607-618. https://doi.org/10.21547/jss.1163326

İnce, C. ve Duman, T. (2007) Geleneksel Turizm, (Editör) Bulu, M. ve Eraslan, İ. H.: *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü içinde* (ss.80-93) İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi.

İyem, C. ve İslamoğlu, E. (2021). COVID-19 Öncesi ve Sonrası Geriatri Turizmi: Kuşadası Özelinde Karşılaştırmalı Bir Analiz (Editör) Yenihan, B. ve İslamoğlu, E.: *Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Pandemi içinde* (ss. 101-115) Ankara: Berikan Yayınevi.

Kasalak, M. A. ve Kasalak, Ç. (2022). Türkiye'deki Termal Turizmin Üçüncü Yaş Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53: 341-348. https://doi.org/10.30794/pausbed.1145323

Kaya, Y. (2025). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi (Evaluation of Health Tourism Potential in Türkiye), *Annals of Gastronomy and Tourism Studies*, 2(1): 15-25.

Kılıç, S. N. (2024). Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizmine Yönelik Girişimcilik Fırsatları ve Zorluklar, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 42: 155-172. https://doi.org/10.18092/ulikidince.1354468

Kılıçlar, A., Aysen, E. ve Küçükergin, F. (2017). Demografik Değişimlerin Turizm Türleri Üzerindeki Belirleyici Etkisi: Üçüncü Yaş Turizmi, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2: 80-100.

Kuzhan, K. ve Gönen, S. (2024). Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Pazarı Üzerine Bir Değerlendirme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1): 27-50. https://doi.org/10.47147/ksuiibf.1382979

Nella, A. and Christou, E. (2016). Extending Tourism Marketing: Implications for Targeting the Senior Tourists' Segment, *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*, 2(1): 36-42.

Özkan, M. E. (2019). Sağlık Turizmi Kapsamında Türkiye'nin Medikal Turizm Potansiyeline Yönelik Bir Değerlendirme, *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 50-64. https://izlik.org/JA74UF26UA

Öztürk, M. ve Bayat, M. (2011). Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 135-156. https://izlik.org/JA38LR56DU

TDK (2026). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. https://sozluk.gov.tr/, E.T.: 28.06.2026.

Tsartsara, S. I. (2018). Definition of a New Type of Tourism Niche—The Geriatric Tourism, *International Journal of Tourism Research*, 20(6): 796-799.

TÜİK (2026). Türkiye İstatistik Kurumu. https://veriportali.tuik.gov.tr/, E.T.: 28.06.2026.

Uslu, Y., Gedikli, E., Yılmaz, E., Aygın, S. ve Özyalvaç, E. (2025). Türkiye'nin İleri Yaş Sağlık Turizmi Alanındaki Avantajlarının Değerlendirilmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36(1): 1-13. https://doi.org/10.17123/atad.1450735

Usta, Ö. (2002). *Genel Turizm*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Yanardağ, M. Ö. ve Acar Genç, A. (2025). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlı Dostu Turizmi (Editör) Kutluay Tutar, F.: *Sosyal ve Beşeri, İdari Bilimler-2 içinde* (ss. 1-17), Ankara: Gece Kitaplığı.

Yanardağ, M. Ö. ve Balmumcu, Ö. (2025). Türkiye'de Yaşlı Dostu Turizmi: 1980-2024 Yılları Arası Yaşlı Turistler ve Otel Sayıları Arasındaki İlişki, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 14(2): 25-50. https://izlik.org/JA47XG95KL

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi
2026, 9(11): 765-781.
https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1704
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Süryani Mutfak Kültürünün Kültürel Kimlik ve Yaşayan Miras Bağlamında Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Mehmet GÜLLÜ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tokat, e-posta: mehmet.gullu@gop.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6060-1842

Öz

Süryani mutfak kültürü, Mardin ve Tur Abdin çevresinde şekillenen tarihsel, dinî ve toplumsal deneyimlerin gündelik yaşamdaki görünümlerinden biridir. Bu çalışma, Süryani mutfağını yalnızca yemeklerden oluşan bir gastronomik alan olarak değil; kültürel kimlik, dinî pratikler, kültürel bellek, kuşaklararası aktarım, göç ve yaşayan kültürel miras ilişkileri içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kavramsal bir derleme niteliğindedir. Süryani mutfağına ilişkin doğrudan araştırmalar ile yemek, kimlik, bellek ve somut olmayan kültürel miras literatürü birlikte incelenmiş ve tematik olarak sentezlenmiştir. Literatür, mutfak kültürünün kimlik ve aidiyetin gündelik düzeyde yeniden üretiminde; dinî günlerin, sofraların ve hazırlama pratiklerinin kültürel belleğin aktarımında; göç ve diaspora koşullarının ise mutfak pratiklerinin dönüşümünde etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Süryani mutfağının korunması, yalnızca yemek tariflerinin kayıt altına alınmasından ziyade bu pratikleri yaşatan toplulukların, üretim biçimlerinin ve kültürel anlamların birlikte ele alınmasını gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süryani Mutfağı, Kültürel Kimlik, Kültürel Bellek, Gastronomik Miras, Yaşayan Miras.
Makale Gönderme Tarihi: 21.08.2026
Makale Kabul Tarihi: 02.11.2026

Önerilen Atıf:
Güllü, M. (2026). Süryani Mutfak Kültürünün Kültürel Kimlik ve Yaşayan Miras Bağlamında Değerlendirilmesi, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(11): 765-781.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences
2026, 9(11): 765-781. https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1704
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A Conceptual Evaluation of Syriac Culinary Culture in the Context of Cultural Identity and Living Heritage

Associate Prof. Dr. Mehmet GÜLLÜ, Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Fine Arts, Tokat, e-mail: mehmet.gullu@gop.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6060-1842

Abstract

Syriac culinary culture can be considered a manifestation of the historical, religious and social experiences shaped around Mardin and Tur Abdin. This conceptual review examines Syriac cuisine not merely as a set of dishes but as a cultural field related to cultural identity, religious practices, cultural memory, intergenerational transmission, migration and living heritage. The study reviews direct studies on Syriac cuisine together with broader literature on food, identity, memory and intangible cultural heritage and synthesizes the literature thematically. The literature indicates that culinary practices contribute to the everyday reproduction of identity and belonging; religious occasions and communal meals support cultural memory and intergenerational transmission; and migration may transform culinary practices while also enabling their reproduction in new contexts. The study concludes that safeguarding Syriac culinary culture requires more than documenting recipes: the people, knowledge, practices and meanings that sustain this heritage should be considered together.

Keywords: Syriac Cuisine, Cultural Identity, Cultural Memory, Gastronomic Heritage, Living Heritage.
Received: 21.08.2026
Accepted: 02.11.2026

Suggested Citation:
Güllü, M. (2026). A Conceptual Evaluation of Syriac Culinary Culture in the Context of Cultural Identity and Living Heritage, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(11): 765-781.

GİRİŞ

Yemek, biyolojik bir gereksinimi karşılamanın ötesinde, insanların kendilerini tanımlama, geçmişleriyle bağ kurma ve birbirleriyle ilişki kurma biçimlerinin bir parçasıdır. Mutfak kültürü; coğrafya, tarih, inanç, üretim biçimleri, aile yapısı ve gündelik alışkanlıkların etkisiyle oluşur. Bu nedenle mutfak, kültürün maddi unsurlarının yanı sıra toplumsal hafızanın ve aidiyetin de taşındığı bir alandır (Mintz ve Du Bois, 2002; Sutton, 2001). Gastronomi literatüründe yemek, kimlik, bellek ve kültürel miras arasındaki ilişkiye giderek daha fazla yer verilmektedir. Gastronomik kimliği yalnızca belirli yiyeceklerin bir topluluğa ait olmasıyla açıklamak yeterli değildir. Üretme, hazırlama, paylaşma ve tüketme biçimleri de bu kimliğin oluşumuna katılır (Almerico, 2014; Oğan, 2024). Yemek belleği ise tariflerin ötesinde tat, koku, mekân, aile ilişkileri ve törenler aracılığıyla geçmiş deneyimlerin hatırlanmasına katkıda bulunur (Lee, 2023; Davis, 2024). Food heritage literatürü de mutfak pratiklerini kimlik, toplumsal süreklilik ve miraslaştırma süreçleriyle birlikte ele almakta; mutfak mirasının yalnızca ürünlerden değil, bilgi, pratik ve toplumsal ilişkilerden oluştuğunu vurgulamaktadır (Assmann, 2024; Zocchi vd., 2021).

Bu açıdan Süryani mutfağı, Mardin ve Tur Abdin çevresinin tarihsel, dinî ve toplumsal özelliklerinden ayrı düşünülemez. Süryani mutfağı üzerine yapılan çalışmalar, din, coğrafya, aile ilişkileri ve topluluk yaşamı ile yemek pratikleri arasındaki bağlantılara dikkat çekmektedir (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022; Işıker, 2024). Daha yeni çalışmalar ise mutfağı kültürel miras, kimlik ve gastronomi turizmiyle ilişkili olarak ele almaktadır (Çekiç ve Oğan, 2026). Süryani toplumunun geçirdiği göç süreçleri de mutfak kültürünün anlaşılması açısından önemlidir. Göç bazı pratiklerin zayıflamasına yol açabilir; ancak aynı pratiklerin yeni yerleşimlerde yeniden kurulmasına ve değişen koşullara uyarlanmasına da imkân verebilir. Bu nedenle mutfak kültürünü yalnızca geçmişten devralınan sabit bir miras olarak değil, toplumsal değişimle birlikte biçimlenen bir pratik olarak ele almak gerekir.

Bu çalışmada Süryani mutfak kültürü; kültürel kimlik, dinî yaşam, kültürel bellek, kuşaklararası aktarım, göç ve yaşayan miras kavramları üzerinden incelenmektedir. Süryani mutfağının gastronomik değerinin kültürel bağlamından koparılarak yalnızca turistik bir ürüne indirgenmesinin olası sonuçları da bu çerçevede tartışılmaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde "Süryani mutfağı" ifadesi, belirli yemeklerin etnik kökenini kesin biçimde kanıtlayan dar bir sınıflandırma olarak kullanılmamaktadır. Mardin gibi uzun süreli kültürel etkileşimlerin yaşandığı bir coğrafyada yemeklerin farklı topluluklar tarafından benimsenmesi, uyarlanması ve ortak bir mutfak repertuvarına dönüşmesi mümkündür. Bu nedenle çalışmada asıl ağırlık, yemeklerin yalnızca kime ait olduğuna değil, hangi toplumsal koşullarda üretildiğine, nasıl aktarıldığına ve hangi anlamları taşıdığına verilmektedir (Ceylan ve Özçelik, 2018; Işıker, 2024).

Süryani mutfak kültürünün incelenmesinde dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, mutfağın tarihsel birikim ile güncel yaşam arasında kurulmuş olmasıdır. Mardin ve Tur Abdin çevresinde şekillenen yemek pratikleri, yalnızca geçmişten bugüne aktarılan hazır kalıplar olarak görülmemelidir. Malzeme, hazırlama tekniği, tüketim zamanı ve sofra düzeni değişen toplumsal koşullara göre yeniden biçimlenebilir. Bu çerçevede mutfak kültürünü koruma düşüncesi, değişmez bir geçmiş tasavvurundan çok, süreklilik ve dönüşüm arasındaki ilişki üzerinden kurulmalıdır (Çekiç ve Oğan, 2026; UNESCO, 2003). Süryani mutfağına ilişkin literatürün önemli bir bölümü Mardin ve çevresine odaklanmaktadır. Bununla birlikte mevcut çalışmaların bir kısmı Süryani mutfağını Mardin'in genel mutfak kültürü içinde ele alırken, bir kısmı doğrudan Süryani topluluğunun yemek pratiklerine yönelmektedir. Ceylan ve Özçelik'in (2018) Mardin mutfağı üzerine çalışması kentin çok kültürlü yapısının yerel yemek kültürü üzerindeki etkisini genel düzeyde ortaya koyarken, Özer (2019) Süryani mutfağını doğum, evlilik, ölüm, bayramlar ve

kutsal günler gibi yaşam döngüsü ve dinî pratiklerle birlikte incelemiştir. Daha yakın tarihli Çekiç ve Oğan (2026) ise Süryani mutfağını doğrudan kültürel kimlik, dinî ritüeller, toplumsal dayanışma, kolektif bellek ve kuşaklararası aktarım ilişkileri içinde değerlendirmiştir. Bu çalışmaların ortaklaştığı nokta, Süryani mutfağının yalnızca yemek çeşitleri üzerinden açıklanamayacağıdır. Buna rağmen göç sonrasında mutfak pratiklerinin nasıl değiştiği, Mardin'in ortak mutfak mirası içinde Süryani mutfağının nasıl konumlandığı ve gastronomik/turistik sunumun kültürel anlamla nasıl ilişkilendiği konusunda doğrudan çalışmalar daha sınırlıdır. Bu çalışma, söz konusu alanları tek bir saha araştırmasının bulguları gibi sunmak yerine mevcut literatürün izin verdiği ölçüde birlikte tartışmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma kavramsal bir derleme olarak hazırlanmıştır. Yeni bir saha araştırması yapılmamış ve katılımcılardan veri toplanmamıştır. Kaynak taraması Google Scholar, DergiPark, Scopus, Web of Science ve TR Dizin üzerinden yürütülmüş; Türkçe ve İngilizce olarak "Süryani mutfağı", "Syriac cuisine", "Mardin mutfağı", "culinary heritage", "foodways", "food and identity", "food memory", "living heritage" ve "migration and food" gibi anahtar sözcük ve sözcük grupları kullanılmıştır. Tarama kapsamında 2000–2026 döneminde yayımlanan çalışmalar esas alınmış; temel kuramsal kaynaklar ile güncel araştırmalar birlikte değerlendirilmiştir. İncelenen kaynaklar; (i) doğrudan Süryani mutfak kültürünü ele alan akademik çalışmalar, (ii) Mardin ve bölgenin mutfak kültürünü açıklayan araştırmalar, (iii) yemek-kimlik, yemek-bellek, göç ve kültürel süreklilik ilişkisini tartışan çalışmalar ve (iv) somut olmayan kültürel miras, foodways ve gastronomik miras yaklaşımına ilişkin kurumsal ve akademik kaynaklar arasından seçilmiştir. Kaynak seçiminde akademik niteliği, konuyla ilişkisi ve çalışmanın kavramsal çerçevesine katkısı dikkate alınmış; Süryani mutfağına doğrudan kanıt sağlamayan karşılaştırmalı çalışmalar yalnızca açıklayıcı bağlam sunmak amacıyla kullanılmıştır. Kaynaklar kültür ve kimlik, dinî pratikler, bellek ve kuşaklararası aktarım, göç ve kültürel süreklilik, gastronomik değer ve yaşayan miras başlıklarında tematik olarak incelenmiş; ardından bu temalar arasındaki ilişkiler kavramsal bir sentez içinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel sınırlılığı, Süryani mutfağı üzerine mevcut literatürün büyük ölçüde Mardin ve çevresine yoğunlaşmasıdır. Farklı Süryani toplulukları ve diaspora deneyimleri literatürde aynı ölçüde yer almamaktadır. Bu nedenle burada ulaşılan değerlendirmeler mevcut çalışmaların kapsamıyla sınırlandırılmış, yeni saha verilerine dayanan bir genelleme yapılmamıştır.

Bu tematik sentezin amacı yalnızca mevcut çalışmaları sıralamak değil, Süryani mutfak kültürünü açıklamak için ilişkisel bir kavramsal çerçeve geliştirmektir. Bu çerçevede mutfak kültürü; etkileşim, uyarlama, farklılaştırma ve yeniden üretim süreçlerinin birlikte işlediği dinamik bir alan olarak ele alınmaktadır. Böylece yemek ve ürünlerin maddi boyutu, aile ve topluluk içindeki üretim-paylaşım ilişkileri, kimlik ve bellek anlamları ile göç, turizm ve modernleşme kaynaklı dönüşümler aynı analitik bütünlük içinde değerlendirilmektedir.

KÜLTÜR, KİMLİK VE MUTFAK İLİŞKİSİ

Yemek kültürü, kültürel kimliğin gündelik yaşamda görünür olduğu alanlardan biridir. Hangi ürünlerin tercih edildiği, yemeklerin nasıl hazırlandığı, sofranın nasıl kurulduğu ve yemeğin kimlerle paylaşıldığı; tarihsel deneyimler ve toplumsal ilişkilerle anlam kazanır. Bu yönüyle mutfak, kimliğin yalnızca sembolik olarak ifade edildiği değil, gündelik pratikler içinde yeniden kurulduğu bir alandır (Mintz ve Du Bois, 2002). Yemek, bireyin ve grubun kendisini ait hissettiği "biz" duygusunun oluşmasına eşlik eder. Aile içinde öğrenilen tarifler, belirli günlerde

hazırlanan yiyecekler ve ortak sofralar geçmişle bugün arasında bağ kurar. Burada yalnızca yemeğin kendisi değil, onun etrafında oluşan anlatılar ve tekrar eden pratikler de önemlidir. Almerico (2014) yiyeceklerin kişisel ve kültürel kimlikle ilişkisini ele alırken, Sutton (2001) yemek ile hatırlama arasındaki bağın duyular aracılığıyla kurulabildiğine dikkat çeker.

Süryani mutfağının kültürel kimlik açısından taşıdığı anlamı yalnızca belirli yemeklerin "Süryani yemeği" olarak adlandırılmasıyla açıklamak yeterli değildir. Yemeğin hazırlanması, aile içinde öğrenilmesi, dinî ve toplumsal günlerle ilişkilendirilmesi ve sofrada paylaşılması bu anlamın oluşumunda birlikte rol oynar. Ergün'ün (2022) Süryani gençlerinin kimlik gelişimine ilişkin çalışması da kimliğin sabit bir özellikten çok, anlatılar ve toplumsal ilişkiler içinde şekillendiğine işaret etmektedir. Bu noktada mutfak kültürünün kimlik üretme kapasitesi, yalnızca içeriden tanımlanan bir aidiyet meselesi değildir. Mardin'in gastronomik tanıtımında Süryani mutfağına ve Süryani şarabına yer verilmesi, topluluğa ait bazı pratiklerin daha geniş bir kamusal alanda görünür hâle gelmesini sağlar. Ancak kamusal görünürlük ile topluluğun kendi kültürel tanımları arasında her zaman tam bir örtüşme bulunmayabilir. Dolayısıyla gastronomik tanıtımın kültürel kimliği temsil ederken hangi unsurları öne çıkardığı ayrıca sorgulanmalıdır (Kızılgeçi, 2023; Gül ve Harman, 2023).

Kimliğin mutfak üzerinden kurulması, yalnızca özel günlerde ortaya çıkan görünür sembollerle sınırlı değildir. Gündelik olarak hazırlanan yemeklerin tekrarı da aidiyet duygusunu güçlendirebilir. Bir yemeğin hangi malzemeyle yapılacağı, sofrada kimin önce servis edileceği, hangi günlerde hazırlanacağı veya hangi aile üyelerinin hazırlık sürecine katılacağı gibi ayrıntılar, kültürel bilginin gündelik hayattaki karşılıklarını oluşturur. Bu ayrıntılar tek başına büyük ritüeller kadar görünür olmasa da kültürel devamlılığın kurulmasında önemlidir (Mintz ve Du Bois, 2002; Almerico, 2014). Çiftçibaşı ve Yılmaz'ın (2022) Mardin'deki Süryani mutfak kültürüne ilişkin çalışması, mutfak ile din ve coğrafya arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Işıker'in (2024) Mardin yemek kültürü üzerine değerlendirmesi ise kentin çok kültürlü ve çok dinli sosyal yapısının mutfağa yansımalarını ele almaktadır. Bu çalışmalar, Süryani mutfağının Mardin'in tarihsel ve toplumsal dokusundan bağımsız düşünülemeyeceğini; farklı topluluklarla uzun süreli etkileşimlerin de bu kültürün oluşumunda dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

MARDİN MUTFAĞI İÇİNDE SÜRYANİ MUTFAĞININ YERİ

Süryani mutfağını Mardin mutfağından tamamen ayrı ve değişmez bir yapı olarak değerlendirmek, bölgenin tarihsel etkileşimlerini göz ardı etme riskini taşır. Mardin üzerine yapılan genel mutfak araştırmaları, yerel yemek kültürünün farklı toplulukların deneyimleriyle biçimlendiğini göstermektedir (Ceylan ve Özçelik, 2018). Öte yandan Süryani mutfağına ilişkin doğrudan çalışmalar, topluluğun kendi dinî ve toplumsal yaşamı içinde sürdürdüğü yemek pratiklerinin ayrıca incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Özer, 2019; Çekiç ve Oğan, 2026). Bu iki yaklaşım birbirini dışlamaz; tersine Süryani mutfağının hem ortak bir bölgesel kültürün parçası hem de belirli toplumsal bağlamlarda özgün anlamlar taşıyan bir miras alanı olarak değerlendirilmesine imkân verir. Ortaklaşma, kültürel farklılıkların ortadan kalktığı anlamına gelmez. Aynı yemeğin farklı ailelerde veya topluluklarda farklı hazırlanması, kültürel ayrımların gündelik mutfak içinde korunabildiğini gösterir. Dolayısıyla Mardin mutfağı ile Süryani mutfağı arasındaki ilişkiyi "ayrı" ve "aynı" gibi iki uç kavram üzerinden kurmak yerine, etkileşim, uyarlama ve farklılaştırma süreçleri üzerinden okumak daha açıklayıcıdır. Böyle bir yaklaşım, kültürel mirasın tek bir topluluğa indirgenmesi riskini de azaltır (Işıker, 2024; Çekiç ve Oğan, 2026).

Mardin mutfağının çok kültürlü yapısı, Süryani mutfağının hem farklılaşmasını hem de ortaklaşmasını mümkün kılan bir zemin oluşturur. Aynı malzemelerin farklı topluluklarda benzer veya farklı biçimlerde kullanılması, mutfak kültürlerinin birbirinden tamamen yalıtılmış olmadığını gösterir. Bu durum, ortak yemek repertuvarlarının kültürel etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkabileceğini düşündürür. Ceylan ve Özçelik'in (2018) Mardin mutfağına ilişkin çalışması da kentin yemek kültürünün çok katmanlı tarihsel yapısıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

SÜRYANİ MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN DİNÎ VE KÜLTÜREL TEMELLERİ

Süryani mutfak kültürünün oluşumunda dinî yapı kadar tarihsel ve kültürel deneyimler de etkilidir. Gündelik yemek pratikleri, dinî takvimdeki belirli dönemlerde değişebilir. Bu nedenle mutfak, yalnızca beslenme ihtiyacının karşılandığı bir alan değil, dinî ve toplumsal yaşamın bazı yönlerinin gündelik hayatta karşılık bulduğu bir alandır (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022; Çekiç ve Oğan, 2026).

Dinî Pratikler ve Mutfak Uygulamaları

Bayramlar ve özel günlerde hazırlanan yemekleri dinî takvimin toplumsal yönünden ayrı düşünmek mümkün değildir. Çiftçibaşı ve Yılmaz'ın (2022) Mardin'deki araştırması, özel günlerde ve perhiz dönemlerinde tüketilen yiyeceklerin değişebildiğini ortaya koymaktadır. Dinî zamanlar böylece hazırlanacak ve tüketilecek yiyeceklerin belirlenmesinde etkili olur. Yemeğin dayanışma ve topluluk aidiyetiyle ilişkisi de bu pratiklere gündelik yaşam içinde daha geniş bir anlam kazandırır (Çekiç ve Oğan, 2026). Dinî pratiklerin mutfak üzerindeki etkisi zaman içinde aynı biçimde devam etmeyebilir. Kentleşme, çalışma hayatındaki değişimler, hane yapısının dönüşmesi ve hazır gıdaya erişimin artması, geleneksel uygulamaların uygulanma biçimini değiştirebilir. Burada kültürel sürekliliği, eski biçimin eksiksiz biçimde korunmasıyla eşitlemek yerine, temel anlamların yeni koşullarda nasıl yeniden üretildiğine bakmak daha yerindedir (Çekiç ve Oğan, 2026).

Yaşam döngüsü ritüelleri de mutfağın toplumsal anlamını görünür kılar. Doğum, evlilik ve ölüm gibi eşik dönemlerinde hazırlanan yemekler, yalnızca törenin ihtiyaçlarını karşılayan yiyecekler değildir; akrabalık ilişkilerini, komşuluk bağlarını ve topluluk içindeki dayanışmayı da harekete geçirir. Özer'in (2019) çalışması, Süryani mutfak kültürünün bu tür yaşam döngüsü ve dinî pratiklerle birlikte ele alınabileceğini göstermektedir. Bu nedenle yemek, ritüelin çevresinde oluşan sosyal ilişkilerin de bir parçası olarak düşünülmelidir. Oruç ve perhiz uygulamaları, dinî inançların mutfağa en doğrudan yansıdığı alanlardan biridir. Bununla birlikte bu uygulamaların yalnızca hangi yiyeceklerin tüketilip tüketilmediği üzerinden açıklanması yeterli değildir. Perhiz dönemleri aynı zamanda alışverişin, yemek hazırlama zamanının, sofradaki ürün çeşitliliğinin ve aile içindeki yemek düzeninin değişmesine yol açabilir. Çiftçibaşı ve Yılmaz'ın (2022) çalışması, Mardin'deki Süryani mutfak kültürünü bu dinî uygulamalarla birlikte değerlendirmektedir.

Dinî yaşam ile gündelik mutfak arasındaki ilişkiyi kesin sınırlarla ayrılmış "kilise mutfağı" ve "halk mutfağı" şeklinde iki ayrı alan üzerinden açıklamak yerine, dinî uygulamaların aile ve topluluk yaşamındaki yemek pratikleriyle ilişkisine bakmak daha temkinlidir. Çiftçibaşı ve Yılmaz'ın (2022) çalışması, özellikle perhiz uygulamalarının Süryani mutfak kültüründeki yerini ortaya koymaktadır. Buna karşılık kilise ile gündelik yaşam arasında bağımsız iki mutfak sistemi bulunduğunu söylemek için mevcut kaynaklarda yeterli doğrudan kanıt yoktur. Ortadoğu mutfakları üzerine genel çalışmalar, yemek kültürünün tarih, coğrafya, din ve toplumsal yapı ile

ilişkisini anlamak için yararlı bir çerçeve sunar (Tapper ve Zubaida, 2000). Bununla birlikte bu çalışmalar, Süryani mutfağına özgü bir uygulamanın doğrudan kanıtı olarak kullanılmamalıdır. Süryani mutfağına ilişkin değerlendirmelerde, doğrudan Süryani topluluğunu konu alan araştırmaların esas alınması gerekir (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022; Çekiç ve Oğan, 2026).

Dinî pratiklerin mutfak üzerindeki etkisi yalnızca oruç ve perhiz dönemleriyle sınırlı değildir. Yaşam döngüsüne ilişkin törenlerde hazırlanan yemekler de topluluğun dinî ve sosyal ilişkileriyle bağlantılıdır. Özer'in (2019) çalışmasında doğum, nişan, düğün ve ölüm gibi farklı yaşam olaylarıyla ilişkili yemek ve ikram biçimlerine yer verilmesi, mutfağın gündelik beslenmenin ötesinde törensel bir işlev taşıdığını göstermektedir. Bu tür uygulamalarda yemeğin hazırlanması kadar, kimin hazırladığı, kime sunulduğu ve hangi toplumsal bağlamda paylaşıldığı da önem kazanır. Özel gün yemeklerinin bu yönü, dinî zaman ile toplumsal zamanın mutfakta kesiştiğini düşündürmektedir. Bayramlar, perhiz dönemleri ve yaşam döngüsüne ilişkin törenler, belirli yemeklerin hatırlanmasını ve yeniden hazırlanmasını sağlayarak kültürel sürekliliğe katkıda bulunabilir. Çiftçibaşı ve Yılmaz (2022) da Mardin'deki Süryani mutfak kültüründe perhiz ve özel günlerin yemek tercihleri üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Burada önemli olan, bütün Süryani topluluklarında aynı uygulamaların bulunduğunu varsaymak değil, dinî ve toplumsal zamanın yemek pratiklerini biçimlendirebildiğini göstermektir.

Kültürel belleğin mutfak üzerinden taşınmasında mevsimsel hazırlıklar da dikkate değerdir. Özer (2019), geleneksel kışlık yiyeceklerin aile üyeleri, akrabalar ve komşuların birlikte çalıştığı hazırlık süreçleriyle üretilebildiğini belirtmektedir. Bu tür uygulamalarda yalnızca ortaya çıkan ürün değil, hazırlık sırasında gerçekleşen birlikte çalışma ve bilgi paylaşımı da kültürel aktarımın parçasıdır. Dolayısıyla mutfak bilgisinin kuşaktan kuşağa aktarımı, yazılı tariflerin korunmasından çok daha geniş bir süreçtir.

KÜLTÜREL BELLEK VE KUŞAKLARARASI AKTARIM

Yemek belleği, geçmişin yalnızca sözle anlatılmasıyla değil, tat, koku, dokunma ve yemek hazırlama gibi deneyimler yoluyla da hatırlanmasını sağlar. Lee (2023), yemek belleğini somut olmayan kültürel mirasın gündelik yaşamda deneyimlenmesiyle ilişkilendirirken, Davis (2024) yemeklerin aile kimliği, nostalji ve gelenek algısıyla kurduğu bağı inceler. Bu çalışmalar, Süryani mutfağındaki tarif ve hazırlama biçimlerinin yalnızca teknik bilgi olarak görülmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir yemeğin nasıl hazırlanacağını bilmek çoğu zaman yazılı bir tariften daha fazlasını gerektirir. Malzemenin seçilmesi, ölçünün göz kararı ayarlanması, hamurun kıvamının anlaşılması, pişirme süresinin deneyimle belirlenmesi ve yemeğin ne zaman sunulacağının bilinmesi mutfak bilgisinin parçalarıdır. Bu bilgiler çoğunlukla aile içinde gözlem, tekrar ve birlikte yapma yoluyla öğrenilir.

Kuşaklararası aktarımın sürdürülebilmesi, genç kuşakların mutfak pratiğine yalnızca izleyici olarak değil, uygulayıcı olarak katılmasıyla yakından ilişkilidir. Ancak gençlerin geleneksel pratikleri birebir sürdürmemesi, kültürel bağın bütünüyle koptuğu anlamına gelmez. Yeni kuşaklar bazı tarifleri değiştirebilir, bazılarını yalnızca özel günlerde hazırlayabilir veya aile içinde öğrendikleri yemekleri farklı bir çevrede yeniden yorumlayabilir. Süryani gençleri üzerine yapılan araştırmalar da kimlik oluşumunun kuşaklararası anlatılar ve deneyimler üzerinden şekillenebildiğini göstermektedir (Ergün, 2022). Aktarımın aile içinde gerçekleşmesi, mutfak bilgisinin aynı zamanda ilişki kurma biçimi olduğunu gösterir. Yemek hazırlama sırasında büyüklerin geçmişe ilişkin anlatıları paylaşması, belirli yemeklerin neden belirli günlerde yapıldığının açıklanması veya bir tarifin aile içinde kime ait olduğunun anlatılması, yemek

pratiğini hatırlama eylemiyle birleştirir. Böylece mutfak, geçmişin yalnızca anlatıldığı değil, gündelik yaşam içinde yeniden deneyimlendiği bir alan hâline gelir (Sutton, 2001; Lee, 2023).

Mutfak bilgisinin önemli bir bölümü bedensel ve deneyimsel niteliktedir. Hamurun kıvamını el yordamıyla anlamak, baharatın miktarını ölçü kullanmadan ayarlamak veya bir yemeğin pişme zamanını kokusundan ve görünüşünden takip etmek gibi beceriler, yalnızca yazılı bir tarifle tam olarak aktarılamaz. Bu nedenle mutfak kültürünün belgelenmesi, tariflerin metne geçirilmesinin yanında uygulama bilgisinin de kayda alınmasını gerektirir (Lee, 2023). Kültürel aktarımı yalnızca yemek adlarını ve tarifleri arşivlemekle sınırlamak bu nedenle yeterli değildir. Bir tarifin kim tarafından, hangi koşullarda ve hangi günlerde hazırlandığı kadar, sofrada ne anlam taşıdığı da önemlidir. İnce ve Şimşek'in (2025) Türkiye'deki göçmen kadınların yemek anıları üzerine çalışması, yemek belleğinin göç koşullarında geçmiş ile bugün arasında bağ kurabildiğini ortaya koymaktadır. Çalışma Süryani toplumu üzerine değildir; ancak göç deneyiminde yemek belleğinin rolünü anlamak açısından karşılaştırmalı bir örnek sunar.

Özdemir vd., (2025) Fethiye düğün yemekleri üzerine çalışması da yerel gastronomik mirasın korunmasında topluluk katılımına dikkat çekmektedir. Süryani mutfağı açısından bakıldığında korunması gereken yalnızca yemekler ve tarifler değildir. Bu mirası taşıyan kişilerin bilgi ve deneyimleri, yemeklerin hazırlanma bağlamları, törenler ve paylaşma biçimleri de belgelenmelidir. Göçün mutfak kültürü üzerindeki etkisini yalnızca kayıp üzerinden değerlendirmek de eksik bir yaklaşım olur. Yeni yerleşimlerde malzemelere erişim, aile yapısı, çalışma düzeni ve sosyal çevre değiştikçe tariflerde ve hazırlama biçimlerinde uyarlamalar görülebilir. Bu değişimler, bir yemeğin kültürel anlamını bütünüyle ortadan kaldırmak zorunda değildir. Nitekim güncel Süryani mutfağı araştırması, modernleşme ve göçle bazı geleneksel yemek ve uygulamaların zayıfladığını, buna karşın mutfak pratiklerinin kimlik ve kolektif belleğin korunmasında önemini sürdürdüğünü göstermektedir (Çekiç ve Oğan, 2026).

Göç ve diaspora bağlamında hangi yemeklerin korunup hangilerinin değiştiği, doğrudan Süryani toplulukları üzerinde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla daha açık biçimde ortaya konabilir. Mevcut literatür, bu konuda genel bir değişim eğilimi hakkında fikir verse de farklı ülkelerde veya şehirlerde yaşayan Süryani gruplarının mutfak pratiklerinin aynı biçimde sürdüğünü söylemeye yeterli değildir. Bu nedenle diaspora mutfağı konusunda genelleme yapmak yerine, mevcut araştırma boşluğunu belirginleştirmek daha doğru görünmektedir.

GÖÇ VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK

Göç, toplulukların yeni çevrelerle kurduğu ilişkileri ve gündelik kültürel pratiklerini değiştirebilen bir süreçtir. Süryani toplumu açısından göç, kimlik ve kültürel süreklilik tartışmalarının önemli başlıklarından biridir. Mutfak da bu değişimden bağımsız değildir; bazı uygulamalar korunurken bazıları değişebilir veya yeni koşullara uyarlanabilir (Ergün, 2022; Çekiç ve Oğan, 2026).

Göç Bağlamında Mutfak Kültürünün Yeniden Üretimi

Göç koşullarında yemek belleğinin kimlik ve aidiyetle ilişki kurabildiğine dair güncel çalışmalar bulunmaktadır. İnce ve Şimşek'in (2025) Türkiye'deki Suriyeli ve Iraklı göçmen kadınlarla yaptığı araştırma, yemek belleği ile kültürel kimlik, kolektif bellek ve kültürel aktarım arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Çalışma Süryani mutfağına doğrudan ilişkin değildir; ancak göç sırasında yemek hafızasının geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurabildiği bağı görmek açısından karşılaştırmalı bir örnektir. Diaspora ortamında ise bazı yemeklerin gündelik beslenmedeki

ağırlığı azalırken sembolik değeri artabilir. Memleketle ilişkilendirilen bir yemeğin belirli günlerde hazırlanması, aile üyelerinin bir araya gelmesi veya uzakta yaşayan akrabalarla yemek üzerinden bağ kurulması, mutfağın yeni bir işlev kazanmasına yol açabilir. Böylece göç, mutfak kültürünü yalnızca zayıflatan değil, bazı pratikleri farklı bir toplumsal bağlamda yeniden anlamlandıran bir süreç olarak da değerlendirilebilir (İnce ve Şimşek, 2025).

Göçle birlikte mutfak kültürünün maddi koşulları da değişir. Daha önce kolaylıkla ulaşılan bir ürünün yeni yerleşim yerinde bulunamaması, yemeklerin tarifinde değişikliğe yol açabilir. Benzer biçimde çalışma saatleri, hane büyüklüğü ve yemek hazırlamaya ayrılan zamanın azalması, uzun hazırlık gerektiren geleneksel yemeklerin gündelik tüketimden çekilmesine neden olabilir. Bu değişimler, mutfak kültürünün bütünüyle ortadan kalkmasından çok, kullanım sıklığı ve bağlamının değişmesi şeklinde de gerçekleşebilir (İnce ve Şimşek, 2025; Çekiç ve Oğan, 2026). Ergün'ün (2022) Süryani gençleri üzerine çalışması, kuşaklararası anlatıların gençlerin kimlik oluşumundaki rolüne işaret eder. Ancak araştırma doğrudan mutfak pratiklerini incelemediğinden, diaspora koşullarında Süryani mutfağının nasıl yeniden üretildiği konusunda kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Hangi yemeklerin korunduğu, hangilerinin değiştiği ve genç kuşakların bu pratiklere nasıl anlam verdiği, doğrudan mutfak araştırmalarıyla açıklanması gereken sorular olarak kalmaktadır.

Süryani mutfak repertuvarını oluşturan ürünlerin değerlendirilmesinde malzemenin yerel çevreyle ilişkisi de önemlidir. Tahıl ve bulgur temelli yemeklerin yanı sıra et, süt ürünleri, sebzeler, otlar ve üzüm gibi ürünler farklı yemek ve hazırlama biçimlerinde kullanılmaktadır (Özer, 2019; Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022). Özer'in (2019) çalışmasında Mardin yöresinde kullanılan çeşitli yabani otlar ve kışlık hazırlıklar da mutfak bilgisinin yerel çevreyle bağlantısını göstermektedir. Bu durum, Süryani mutfağının yalnızca tariflerden oluşmadığını; mevsim, ürün ve hazırlama bilgisiyle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yemek repertuvarının kültürel anlamını açıklarken yemek adlarının veya tariflerin kime ait olduğu konusunda kesin sahiplik iddialarından kaçınmak gerekir. Mardin'de farklı toplulukların uzun süreli karşılaşmaları, benzer malzeme ve tekniklerin ortaklaşmasına yol açmıştır. Bu nedenle Süryani mutfağını belirginleştiren unsurlar arasında yalnızca yemeğin kendisi değil, onun dinî günlerle, aile yaşamıyla, törenlerle ve topluluk hafızasıyla kurduğu ilişki de dikkate alınmalıdır (Ceylan ve Özçelik, 2018; Çekiç ve Oğan, 2026).

SÜRYANİ MUTFAĞINDA YEMEK, ÜRÜN VE SOFRA KÜLTÜRÜ

Süryani mutfağında yemekler, kullanılan ürünler ve sofra uygulamaları bir bütün olarak ele alındığında, mutfak kültürünün yalnızca bir yemek listesinden ibaret olmadığı görülür. Malzemenin seçimi, hazırlama biçimi, yemeğin ne zaman tüketildiği ve kimlerle paylaşıldığı, ona yüklenen kültürel anlamın oluşumunda etkilidir (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022; Işıker, 2024).

Yemekler ve Geleneksel Mutfak Ürünleri

Süryani mutfağı üzerine yapılan doğrudan çalışmalar, Mardin ve çevresinde tahıl, bakliyat, et, süt ürünleri, sebze ve meyvelerin yanı sıra üzüm ve üzümden elde edilen ürünlerin de kullanıldığını belirtmektedir (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022; Kızılgeçi, 2023). Ancak bir ürünün kültürel değerini yalnızca mutfakta ne kadar kullanıldığı üzerinden açıklamak yeterli değildir. Ürünün hangi mevsimde kullanıldığı, kimler tarafından hazırlandığı, hangi günlerde sofraya geldiği ve nasıl paylaşıldığı da bu değerin oluşumunda önemlidir. Yemek repertuvarının incelenmesinde bir diğer husus, yemeklerin yalnızca isimleri üzerinden sınıflandırılmamasıdır. Aynı ürün farklı yemeklerde farklı tekniklerle kullanılabilir; aynı yemek ise ailelere ve yerleşim

çevrelerine göre değişen tariflerle hazırlanabilir. Bu nedenle mutfak kültürünü yaşayan bir sistem olarak değerlendirmek, standartlaştırılmış tek bir "doğru tarif" arayışından daha açıklayıcıdır. Çekiç ve Oğan'ın (2026) bulguları da Süryani mutfağının üretim, tüketim, ritüel ve aktarım boyutlarının birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

Kışlık hazırlıklar bu ilişkinin somut örneklerinden biridir. Kurutma, saklama ve mevsim dışında tüketilmek üzere hazırlama gibi uygulamalar, geçmişteki hane ekonomisinin ve mevsimsel yaşam düzeninin izlerini taşır. Özer'in (2019) Süryani mutfağına ilişkin çalışması, bu tür hazırlıkların aile ve komşuluk ilişkileri içinde gerçekleşebildiğine dikkat çekmektedir. Günümüzde hazır ürünlere erişimin artması, bu uygulamaların gündelik zorunluluk olma niteliğini azaltmış olsa da kültürel ve hatırlatıcı işlevleri devam edebilir. Mutfak repertuvarındaki ürünlerin anlamı, yalnızca besleyici özellikleriyle açıklanamaz. Tahıl ve bulgur gibi ürünlerin farklı yemeklerde kullanılması, mevsimsel üretim ve saklama koşullarıyla; üzüm ve üzüm ürünlerinin kullanımı ise bölgenin bağcılık geleneğiyle ilişkilidir. Bu açıdan ürünlerin mutfaktaki yeri, doğal çevre ile toplumsal üretim biçimleri arasındaki ilişkinin bir göstergesi olarak okunabilir (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022; Özer, 2019).

Sofra Kültürü ve Toplumsal Paylaşım

Sofra kültürünün toplumsal yönü, yemek hazırlama ve yeme eyleminin beslenmeyle sınırlı olmadığını gösterir. Lee (2023), yemek belleğinin birlikte olma, yemek yapma, duyular ve hatırlama deneyimleri üzerinden kurulduğunu belirtmektedir. Süryani mutfağına ilişkin doğrudan araştırmada da dinî dönemler ve özel günlerde tüketilen yiyeceklerin değiştiği görülmektedir (Çiftçibaşı ve Yılmaz, 2022). Sofra bu nedenle yalnızca yemeğin tüketildiği bir yer değil, paylaşma ve hatırlama pratiklerinin gerçekleştiği sosyal bir ortamdır. Sofranın kimlik açısından taşıdığı anlam, kimlerin aynı sofrayı paylaştığı sorusunu da gündeme getirir. Aile, akraba, komşu ve cemaat üyeleri arasındaki ilişkiler yemek aracılığıyla düzenlenebilir. Bu nedenle sofradaki paylaşım, kültürel belleğin ve topluluk aidiyetinin gündelik düzeyde yeniden kurulmasına katkıda bulunabilir. Ancak bu ilişkilerin her ailede aynı biçimde yaşandığını varsaymak yerine, literatürün ortaya koyduğu örnekleri belirli bir toplumsal bağlamla sınırlı değerlendirmek gerekir.

Sofra, yemeklerin tüketildiği fiziksel bir düzen olmanın ötesinde, toplumsal ilişkilerin görünür hâle geldiği bir ortamdır. Misafir ağırlama, bayramlarda bir araya gelme veya tören sonrasında birlikte yemek yeme gibi uygulamalar, yemek ile toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi güçlendirir. Bu tür pratiklerde hazırlama ve sunma işi de paylaşımın bir parçasıdır; dolayısıyla sofrayı yalnızca tüketim anı üzerinden değerlendirmek eksik kalır (Çekiç ve Oğan, 2026). Süryani mutfağının özgünlüğünü, belirli yemeklerin yalnızca tek bir topluluğa ait olduğunu kanıtlama çabasıyla tanımlamak metodolojik açıdan sorunlu olabilir. Mardin gibi farklı toplulukların uzun süre bir arada yaşadığı bir coğrafyada malzemelerin, tekniklerin ve yemek adlarının karşılıklı etkileşimlerle biçimlenmiş olması mümkündür. Gastronomik kimliği açıklarken yalnızca "sahiplik" üzerinde durmak yerine etkileşim, uyarlama ve ortak kültürel çevre de dikkate alınmalıdır (Işıker, 2024).

ŞARAP VE BAĞCILIK: GASTRONOMİK DEĞER VE KÜLTÜREL ANLAM

Üzüm ve şarap, Süryani mutfak kültürüne ilişkin doğrudan çalışmalarda öne çıkan unsurlardır. Çiftçibaşı ve Yılmaz (2022), Mardin'deki Süryani mutfak kültürü içinde şarap üretimine yer verirken Öz ve Dönmez (2018) Süryani şarabını yerel gıda ve coğrafi işaretleme açısından, Kızılgeçi (2023) ise Süryani mutfak kültürü ve şarabını Mardin turizmi bağlamında incelemektedir. Güllü (2021) şarabın gastronomik değerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar

birlikte değerlendirildiğinde şarap ve bağcılığın yalnızca üretim faaliyeti değil, gastronomik kültürün bir unsuru ve bölgesel değer üretiminin parçası olduğu görülmektedir.

Şarabın kültürel anlamı ile turistik sunumu arasındaki ilişki de bu çerçevede ele alınmalıdır. Üzümün yetiştirilmesi, hasat edilmesi, işlenmesi ve farklı biçimlerde değerlendirilmesi, üretim bilgisinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını gerektirir. Öz ve Dönmez (2018), Süryani şarabını yerel gıda ve coğrafi işaretleme bağlamında ekonomik ve kültürel boyutlarıyla ele alırken, Kızılgeçi (2023) ürünün Mardin gastronomisi ve turizmi içindeki görünürlüğüne dikkat çekmektedir. Dolayısıyla şarap, tarımsal üretim, gastronomik değer ve kültürel aktarım arasındaki bağlantıyı gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Gastronomi turizmi açısından şarabın ve Süryani mutfağının görünürlüğü, kültürel bağlamdan bağımsız düşünülmemelidir. Gül ve Harman'ın (2023) turistlerin Süryani mutfağına ilişkin görüşlerini inceleyen araştırması, mutfağın ziyaretçi deneyimi içinde görünür bir kültürel unsur hâline geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte turistik sunumun topluluk içindeki kullanım ve anlamlarla nasıl ilişkilendiğini doğrudan inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle ekonomik görünürlük, kültürel temsil ve yaşayan miras arasındaki ilişkinin topluluk üyeleri ve turizm aktörleriyle yapılacak araştırmalarla daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

Süryani mutfağının gastronomik değer kazanması, kültürel mirasın turistik dolaşıma girmesiyle de ilişkilidir. Öz ve Dönmez (2018) Süryani şarabını yerel gıda ve coğrafi işaretleme açısından değerlendirirken, Gül ve Harman'ın (2023) turistlerin Süryani mutfağına ilişkin görüşlerini inceleyen araştırması, bu mutfağın ziyaretçi deneyimi içinde de görünür bir kültürel unsur hâline geldiğini göstermektedir. Ancak turistik görünürlük ile kültürel süreklilik aynı kavramlar değildir. Bir yemeğin turistik bir ürüne dönüşmesi, onun topluluk içindeki anlamının nasıl korunacağı sorusunu da gündeme getirir. Bu noktada gastronomik ticarileşme ile kültürel mirasın korunması arasında doğrudan bir karşıtlık kurmak yerine, iki sürecin hangi koşullarda birbirini destekleyebileceği tartışılmalıdır. Turistik sunum, geleneksel yemeklerin tanınmasına ve ekonomik değer kazanmasına katkı sağlayabilir; ancak kültürel pratiğin yalnızca ziyaretçiye sunulan bir gösteriye indirgenmesi, topluluk içindeki kullanım ve anlamın geri plana düşmesine yol açabilir. Mevcut Süryani literatürü bu konuda kesin bir sonuç ortaya koyacak kadar geniş değildir. Bu nedenle konu, gelecekte topluluk üyeleri ve turizm aktörleriyle yapılacak araştırmalar açısından açık bir çalışma alanı olarak görülmelidir.

SÜRYANİ MUTFAĞININ YAŞAYAN KÜLTÜREL MİRAS OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, yaşayan mirası toplulukların kendi miraslarının parçası olarak tanıdığı bilgi, beceri ve uygulamalarla ilişkilendirir (UNESCO, 2003). Bu açıdan mutfak kültürünü korumak, geçmişten kalan nesneleri veya tarifleri saklamaktan ibaret değildir. Asıl mesele, toplulukların bu bilgi ve uygulamaları bugün nasıl yaşattığı ve gelecek kuşaklara nasıl aktardığıdır. Bu yaklaşım Süryani mutfağı açısından düşünüldüğünde, korunması gerekenin yalnızca yemek adları ve tariflerden ibaret olmadığı görülür. UNESCO'nun foodways çalışmalarında bilgi ve becerilerin yanı sıra üretim ve tüketim pratikleri ile bunların topluluk içinde aktarılması da yaşayan mirasın parçaları arasında yer alır. 2024 ve 2025 tarihli UNESCO çalışmaları, foodways'in toplumsal ve kültürel yönüne, kuşaklararası aktarımına ve toplulukların koruma süreçlerine katılımına dikkat çekmektedir. Dijital araçlar da bu aktarımı destekleyebilir. Aile tariflerinin sesli anlatımlarla kaydedilmesi, yemek yapımının video yoluyla belgelenmesi veya eski tarif defterlerinin dijital arşivlere aktarılması, kaybolma riski taşıyan bilgilerin gelecek kuşaklara ulaşmasını kolaylaştırabilir.

Ancak dijitalleştirme, yaşayan pratiğin yerini almamalıdır. Asıl amaç, mutfak bilgisinin kullanım bağlamıyla birlikte korunması ve yeniden üretilmesine imkân vermektir (UNESCO, 2024). Belgeleme çalışmalarında topluluğun katılımı ayrıca önem taşır. Dışarıdan hazırlanan bir yemek listesi, mutfak kültürünün toplumsal bağlamını açıklamakta yetersiz kalabilir. Buna karşılık ailelerin, mutfak bilgisini taşıyan kişilerin, yerel üreticilerin ve genç kuşakların sürece katılması, hangi uygulamaların bugün anlamlı olduğunu daha doğru biçimde ortaya koyabilir. UNESCO'nun güncel foodways yaklaşımı da yaşayan mirasın taşıyıcılarının ve toplulukların koruma süreçlerindeki rolünü vurgulamaktadır (UNESCO, 2025).

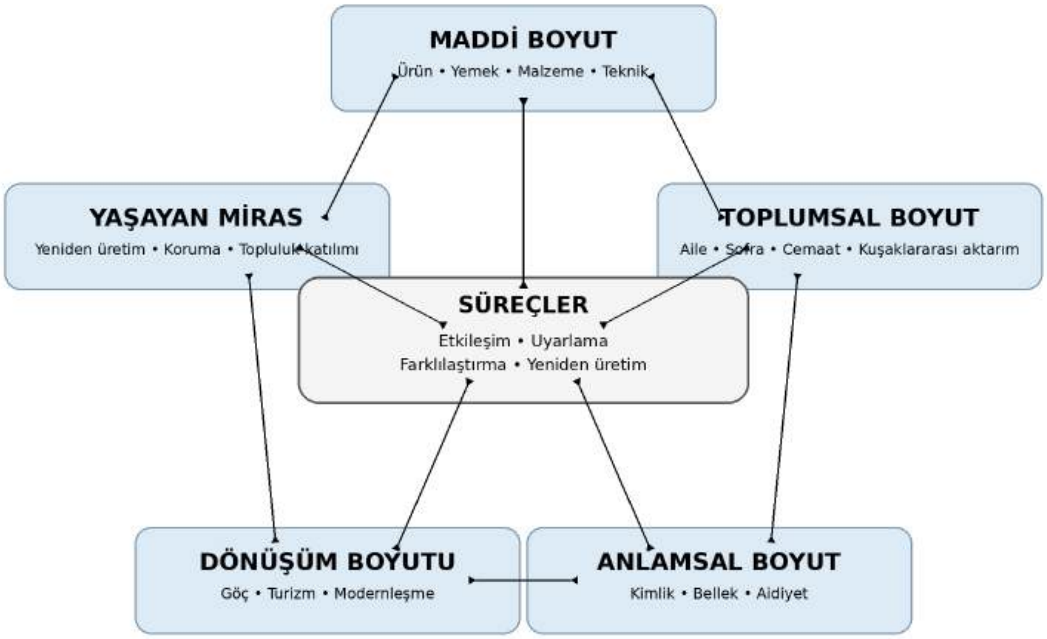
Yaşayan mirasın önemli bir özelliği, uygulamanın taşıyıcıları tarafından anlamlandırılmaya devam etmesidir. Bu nedenle Süryani mutfağının korunması, yalnızca eski tariflerin bir arşivde tutulmasıyla tamamlanmış sayılmamalıdır. Yemek hazırlama becerilerinin, özel günlerle ilişkili bilgilerin, kullanılan araçların, üretim süreçlerinin ve yemekle ilgili anlatıların birlikte belgelenmesi daha bütünlüklü bir koruma yaklaşımı sağlayabilir (UNESCO, 2003; UNESCO, 2024). Yaşayan miras yaklaşımı, kültürel uygulamaların değişerek devam edebileceğini kabul eder. Davis'in (2024) çalışması, yemeklerin aile kimliği, hatırlama ve otantiklik algılarıyla ilişkisini farklı bir kültürel bağlamda inceler. Bu sonuç Süryani mutfağına doğrudan aktarılmamalıdır; ancak değişim ile devamlılığın aynı anda düşünülebileceğini göstermesi bakımından yararlıdır. Süryani mutfağında hangi malzemelerin, tariflerin ve uygulamaların değiştiği ya da korunduğu ise doğrudan araştırılması gereken bir konudur.

Yaşayan Mirasın Korunması ve Aktarılması

UNESCO'nun güncel foodways yaklaşımı, toplulukların ve miras taşıyıcılarının sürece katılmasını, bilgi ve uygulamaların belgelenmesini ve kuşaklararası aktarımın desteklenmesini öne çıkarmaktadır (UNESCO, 2024, 2025). Özdemir vd., (2025) Fethiye düğün yemekleri üzerine çalışması da farklı bir yerel bağlamda topluluk katılımının gastronomik mirasın korunmasındaki önemine dikkat çekmektedir. Bu çalışma Süryani mutfağı için doğrudan kanıt değildir; ancak koruma çalışmalarında topluluk bilgisinin ve miras taşıyıcılarının dikkate alınması gerektiğini gösteren karşılaştırmalı bir örnektir. Yaşayan mirasın korunması bakımından belgelemek kadar, mirasın taşıyıcılarını sürecin merkezinde tutmak önemlidir. Süryani mutfağı için sözlü tarih görüşmeleri, aile tariflerinin kayıt altına alınması, yemek hazırlama süreçlerinin görsel olarak belgelenmesi ve genç kuşakların bu çalışmalara katılması birlikte düşünülebilir. UNESCO'nun yaşayan miras yaklaşımı da koruma faaliyetlerinin toplulukların bilgi ve uygulamalarıyla ilişkili yürütülmesini vurgulamaktadır (UNESCO, 2003, 2024, 2025). Bu öneriler doğrudan saha bulgusu değil, mevcut literatürden hareketle geliştirilen koruma seçenekleridir.

KAVRAMSAL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın kavramsal katkısı, Süryani mutfak kültürünü sabit bir yemek repertuvarı olarak değil, etkileşim, uyarlama, farklılaştırma ve yeniden üretim süreçlerinin birlikte işlediği ilişkisel bir kültürel alan olarak açıklamasıdır. Bu yaklaşım, Mardin'in ortak mutfak mirası ile Süryani topluluğunun özgül dinî ve toplumsal pratiklerini birbirinin alternatifi olarak görmeden birlikte değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda yaşayan mirasın sürekliliğini değişmezlikten ziyade, kültürel anlamların değişen koşullarda yeniden kurulabilmesi üzerinden ele almaktadır. Bu ilişkileri daha açık biçimde göstermek amacıyla, çalışmanın kavramsal sentezi aşağıdaki modelde görsel olarak sunulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Süryani Mutfak Kültürüne İlişkin Kavramsal Model

Model, maddi, toplumsal, anlamsal, dönüşüm ve yaşayan miras olmak üzere beş düzeyi birlikte göstermektedir. Maddi boyut ürün, yemek, malzeme ve teknikleri; toplumsal boyut aile, sofra, cemaat ve kuşaklararası aktarımı; anlamsal boyut kimlik, bellek ve aidiyeti; dönüşüm boyutu göç, turizm ve modernleşmeyi; yaşayan miras ise bu bilgi, beceri ve uygulamaların güncel koşullarda yeniden üretilmesini, korunmasını ve topluluk katılımını ifade etmektedir. Düzeyler birbirini izleyen zorunlu aşamalar değil, karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve farklı bağlamlarda yeniden kurulan ilişkiler olarak ele alınmaktadır.

Bu çerçevede yaşayan miras, geçmişteki bir uygulamanın değişmeden korunmasından çok, bilgi, beceri ve kültürel anlamların topluluklar tarafından güncel koşullarda yaşatılması ve yeniden üretilmesiyle ilişkilidir (UNESCO, 2003; Zocchi vd., 2021; Herman ve Matta, 2025). Etkileşim, uyarlama, farklılaştırma ve yeniden üretim de modelde birbirini izleyen zorunlu aşamalar değil, beş düzey arasındaki ilişkileri harekete geçiren ve farklı bağlamlarda birlikte işleyen süreçler olarak konumlandırılmıştır.

Literatür bir arada ele alındığında, Süryani mutfak kültürünü tek bir boyut üzerinden açıklamak mümkün değildir. Mutfak; kimlik, dinî yaşam, bellek, kuşaklararası aktarım, göç ve gastronomik değer gibi alanların kesiştiği bir kültürel yapı olarak değerlendirilebilir. Şekil 1 bu yapının düzeyler ve süreçler arasındaki ilişkisel görünümünü sunarken, Tablo 1 aynı sentezi literatürden türetilen altı kavramsal boyut üzerinden ayrıntılandırmaktadır.

Tablo 1. Süryani Mutfak Kültürünün Temel Kavramsal Boyutları

Boyut	Temel içerik	Kültürel işlev
Kimlik	Yemek, tarif, sofra ve gündelik pratikler	Aidiyet ve topluluk sınırlarının gündelik olarak yeniden üretilmesi

Boyut	Temel içerik	Kültürel işlev
Dinî yaşam	Oruç, perhiz, bayramlar ve cemaat sofraları	Dinî takvimin gündelik yaşama ve topluluk ilişkilerine yansıması
Bellek	Tat, koku, tarif, anlatı ve hazırlama bilgisi	Geçmiş deneyimlerin hatırlanması ve kuşaklara aktarılması
Göç	Malzeme, teknik ve tüketim biçimlerindeki değişimler	Kültürel pratiğin yeni koşullarda yeniden üretilmesi
Gastronomik değer	Ürün, bağcılık, şarap ve yemek deneyimi	Yerel kültürün görünürlüğü ve ekonomik/turistik değer üretimi
Yaşayan miras	Bilgi, beceri, uygulama ve topluluk katılımı	Kültürel sürekliliğin güncel koşullarda sürdürülmesi

Tablo 1, çalışmada incelenen kaynakların tematik olarak değerlendirilmesiyle oluşturulan altı kavramsal boyutu sistematik biçimde özetlemektedir. Kimlik ve bellek anlamsal boyutla; dinî yaşam toplumsal ve anlamsal boyutlarla; göç dönüşüm boyutuyla; gastronomik değer maddi ve dönüşüm boyutlarıyla; yaşayan miras ise modelin yaşayan miras düzeyiyle ilişkilidir. Bu nedenle Şekil 1 süreçler ve düzeyler arasındaki ilişkisel yapıyı, Tablo 1 ise bu yapının literatürdeki tematik karşılıklarını göstermektedir.

Süryani mutfağı açısından bu model, kimlik ve bellek ilişkisinin maddi pratiklerden toplumsal ilişkilere ve oradan anlamsal boyuta nasıl bağlandığını açıklamaya yardımcı olur. Bir yemeğin anlamı, yalnızca tarifin kendisinde değil, kim tarafından hazırlandığı, hangi zamanda tüketildiği, kiminle paylaşıldığı ve hangi anlatılarla birlikte hatırlandığında ortaya çıkar. Bu nedenle kültürel kimlik, mutfak ürününün sabit bir özelliği değil, yemek pratiği içinde yeniden kurulan bir ilişkidir (Almerico, 2014; Lee, 2023; Çekiç ve Oğan, 2026). Bu ilişkisel yapı, dönüşüm süreçleriyle birlikte sürekli yeniden biçimlenir ve yaşayan miras düzeyinde topluluk tarafından sürdürülür.

SONUÇ

Bu kavramsal derleme, Süryani mutfak kültürünün yalnızca yemek çeşitleri ve geleneksel tarifler üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Kimlik, dinî yaşam, kültürel bellek, kuşaklararası aktarım, göç ve gastronomik değer, mutfak pratiklerinin anlamını birlikte şekillendiren başlıca boyutlardır. Literatürün birlikte değerlendirilmesi, yemeklerin yalnızca tüketilen ürünler değil; aile, topluluk ve kültürel bellek içinde anlam kazanan sosyal pratikler olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın temel kavramsal sonucu, Süryani mutfak kültürünün etkileşim, uyarlama, farklılaştırma ve yeniden üretim süreçleri üzerinden anlaşılmasının daha açıklayıcı olduğudur. Bu çerçeve, Süryani mutfağını Mardin'in ortak mutfak mirasından tamamen ayırmadan, topluluğun dinî ve toplumsal yaşamı içinde taşıdığı özgül anlamları görünür kılmaktadır. Göç, modernleşme ve turizm kaynaklı değişimler de doğrudan kültürel kayıp olarak değil, bazı pratiklerin biçim ve kullanım bağlamlarını değiştiren süreçler olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte özellikle diaspora ve genç kuşaklara ilişkin doğrudan Süryani araştırmalarının sınırlı olması, bu yorumların mevcut literatürün sınırları içinde tutulmasını gerektirmektedir.

Süryani mutfağının gastronomik görünürlüğü kültürel bağlamından bağımsız düşünülmemelidir. Mevcut çalışmalar Süryani mutfağı ve şarabının Mardin gastronomisi ve

turizmi açısından görünür bir değer taşıdığını göstermektedir (Öz ve Dönmez, 2018; Kızılgeçi, 2023; Güllü, 2021). Ancak turistik sunumun topluluk üyeleri tarafından nasıl değerlendirildiğini doğrudan ortaya koyan araştırmaların sınırlı olması nedeniyle, kültürel temsil ile topluluk içi anlam arasındaki ilişki araştırılması gereken bir alan olarak kalmaktadır. Yaşayan miras bakımından UNESCO'nun foodways yaklaşımı ise bilgi ve becerilerin belgelenmesi kadar topluluk katılımı ve kuşaklararası aktarımın sürdürülmesini de öne çıkarmaktadır (UNESCO, 2003, 2024, 2025).

ÖNERİLER

Çalışmanın kavramsal değerlendirmesi doğrultusunda, Süryani mutfak kültürünün korunması ve geleceğe aktarılmasında tariflerin tek başına kayıt altına alınması yerine, hazırlama bilgisi, sofra pratikleri, özel günlerle ilişkiler ve bunlara eşlik eden sözlü anlatıların birlikte belgelenmesi önem taşımaktadır. Bu tür çalışmaların topluluk üyelerinin katılımıyla yürütülmesi, yaşayan miras yaklaşımının topluluk merkezli niteliğini güçlendirebilir.

Mevcut literatürde sınırlı kalan diaspora, genç kuşak ve değişen mutfak pratiklerine ilişkin karşılaştırmalı araştırmaların artırılması, etkileşim, uyarlama, farklılaştırma ve yeniden üretim süreçlerinin farklı toplumsal bağlamlarda nasıl işlediğinin daha açık biçimde ortaya konmasına katkı sağlayabilir. Özellikle hangi uygulamaların sürdürüldüğü, hangilerinin dönüştüğü ve bu dönüşümlerin kimlik ve aidiyetle nasıl ilişkilendirildiği doğrudan araştırılmalıdır.

Mardin'deki gastronomik ve turistik sunumlarda Süryani mutfak kültürünün yalnızca yemek ve ürünler üzerinden değil, bunların üretim bilgisi, toplumsal kullanım bağlamı ve kültürel anlamlarıyla birlikte ele alınması önerilmektedir. Dijital belgeleme bu süreci destekleyen bir araç olarak kullanılabilir; ancak dijital kayıtların yaşayan mutfak pratiklerinin ve kuşaklararası aktarımın yerine geçmemesi gerekir. Ayrıca Süryani mutfağı ve şarabının turistik görünürlüğü ile topluluk içindeki kültürel anlamı arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen çalışmalar, mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu tamamlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.
Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.
Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.
Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Almerico, G. M. (2014). Food and identity: Food studies, cultural, and personal identity. *Journal of International Business and Cultural Studies, 8*(1), 1-8.

Assmann, S. (2024). Culinary heritage in Asia: National and regional identities – Reflections from the field. *Routledge Open Research 3, 6.* https://doi.org/10.12688/routledgeopenres.18143.1

Ceylan, J. A. and Özçelik, A. Ö. (2018). Cuisine culture of the pearl of Mesopotamia: Mardin, Turkey. *Journal of Ethnic Foods, 5*(4), 239-245. https://doi.org/10.1016/j.jef.2018.10.001

Çekiç, İ. and Oğan, Y. (2026). A cultural heritage extending from faith to the table: A research on Syriac cuisine in Mardin (Türkiye). *International Journal of Gastronomy and Food Science,* 45, 101575. https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2026.101575

Çiftçibaşı, B. M. ve Yılmaz, İ. (2022). Süryani mutfak kültürü; Mardin örneği. J*ournal of Tourism & Gastronomy Studies, 10*(2), 1366-1384. https://doi.org/10.21325/jotags.2022.1047

Davis, A. R. (2024). Savoring traditions: culinary memory, familial identity, and authenticity of meen curry in Kerala. *Journal of Ethnic Foods, 11,* 41. https://doi.org/10.1186/s42779-024-00256-0

Ergün, N. (2022). Identity development of Assyrian/Syriac youth: Narratives of becoming a self. *International Journal of Intercultural Relations,* 90, 129-141. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.08.005

Gül, H. ve Harman, S. (2023). Turistlerin Süryani mutfağı hakkında görüşleri üzerine bir araştırma. *Journal of Academic Tourism Studies, 4*(Özel Sayı), 33-43. https://doi.org/10.29228/jatos.70905

Güllü, M. (2021). Assyrian (Syriac) wine as a gastronomic value. In F. Türkmen (Ed.), *Academic Turkish World Studies: Tourism, Culture, Art and Architecture* (pp. 299-306). Peter Lang.

Herman, J. L. and Matta, R. (2025). Food and UNESCO's Intangible Cultural Heritage Journey. *Oxford Research Encyclopedia of Food Studies.* https://doi.org/10.1093/acrefore/9780197762530.013.145

Işıker, F. (2024). *Sosyal yapı, kimlikler ve Orta Doğu mutfak kültürleri bağlamında Mardin'de yemek kültürü.* Doktora tezi, Marmara Üniversitesi. https://hdl.handle.net/11424/302718

İnce, Ş. and Şimşek, B. (2025). Old flavors in a new home: Migrant women's memories of food in Türkiye. *Women's Studies International Forum,* 111, 103114. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2025.103114

Kızılgeçi, Ç. (2023). The importance of Syriac culinary culture and Syriac wine in the field of gastronomy in terms of Mardin tourism. *MAS Journal of Applied Sciences, 8*(Özel Sayı), 979-990. https://doi.org/10.5281/zenodo.10004347

Lee, K.-S. (2023). Cooking up food memories: A taste of intangible cultural heritage. *Journal of Hospitality and Tourism Management,* 54, 1-9. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2022.11.005

Mintz, S. W. and Du Bois, C. M. (2002). The anthropology of food and eating. *Annual Review of Anthropology,* 31, 99-119. https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.32.032702.131011

Oğan, Y. (2024). Gastronomik kimlik ve miras bağlamında bir bibliyometrik analiz. *Tourism and Recreation, 6*(1), 76-88. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1433457

Öz, H. ve Dönmez, B. (2018). Yerel gıda ve coğrafi işaretleme kapsamında Süryani şarabının değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 260-269. https://doi.org/10.32572/guntad.346866

Özdemir, Ö., Akyürek, S. and Bahar, O. (2025). Preserving local gastronomy as cultural heritage in Türkiye: a qualitative study on sustainable valorization of Fethiye wedding foods. *Journal of Ethnic Foods,* 12, 36. https://doi.org/10.1186/s42779-025-00297-z

Özer, Ç. (2019). A monographic research on the Assyrian culinary culture in Turkey. *Journal of Ethnic Foods,* 6, 26. https://doi.org/10.1186/s42779-019-0036-0

Sutton, D. E. (2001). *Remembrance of repasts: An anthropology of food and memory.* Oxford: Berg. https://doi.org/10.5040/9781350044883

Tapper, R. and Zubaida, S. (Ed.). (2000). *Ortadoğu mutfak kültürleri* (Ü. Tansel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

UNESCO. (2003). Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage. https://ich.unesco.org/en/convention Erişim Tarihi: 23.06.2026

UNESCO. (2024). Exploring opportunities for safeguarding foodways as living heritage through digital technologies. UNESCO Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/news/exploring-opportunities-for-safeguarding-foodways-as-living-heritage-through-digital-technologies-13518 Erişim Tarihi: 24.06.2026

UNESCO. (2025). Foodways: Growing recognition and reinforced safeguarding measures. UNESCO Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/news/foodways-growing-recognition-and-reinforced-safeguarding-measures-13541 Erişim Tarihi: 24.06.2026

Zocchi, D. M., Fontefrancesco, M. F., Corvo, P. and Pieroni, A. (2021). Recognising, safeguarding and promoting food heritage: Challenges and prospects for the future of sustainable food systems. *Sustainability*, *13*(17), 9510. https://doi.org/10.3390/su13179510

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi
2026, 9(11): 782-799.
https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1705
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Tarihî Mirasın Kapsayıcı Dönüşümü: Adaptif Yeniden Kullanıma Yönelik Bir Değerlendirme – Tirilye Taş Mektep Örneği

Hakan TARIOĞLU, Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Ankara, e-posta: hakan.tarioglu@ogr.hbv.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6747-7642

Çağla Sena KESKİN, Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Nevşehir, e-posta: caglasenakeskin468@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-3400-9459

Doç. Dr. Ayşe ATAR YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, e-posta: ayse.atar@omu.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9060-6684

Öz

Bu çalışmanın amacı; mirasın korunması, adaptif yeniden kullanım ve erişilebilir turizm yaklaşımlarını bir araya getirerek Tirilye Taş Mektep üzerinden kapsayıcı bir kavramsal değerlendirme çerçevesi sunmaktır. Nitel araştırma yaklaşımı kapsamında bütüncül tek durum desenine dayalı kavramsal bir vaka değerlendirmesi olarak kurgulanan araştırmada kuramsal literatür ile yapının tarihsel ve güncel mekansal özellikleri sentezlenerek beş boyutlu kavramsal bir değerlendirme çerçevesi geliştirilmiştir. İnceleme sonucunda yapının hafıza merkezine dönüştürülmesinin adaptif koruma ilkeleriyle örtüştüğü, ancak erişilebilirliğin salt mekanik platform gibi fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmayıp duyusal ve bilişsel aktarımı da kapsaması gerektiği saptanmıştır. Çalışma, mimarlık literatüründeki adaptif yeniden kullanım kavramını turizm bilimi bağlamına taşıyarak disiplinlerarası bir yaklaşım sunmakta önerilen çerçeveyi benzer tarihi yapılar için bir değerlendirme modeli olarak önermekte ve karar vericiler için operasyonel öneriler getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Adaptif Yeniden Kullanım, Erişilebilir Turizm, Kapsayıcı Tasarım, Tirilye Taş Mektep.
Makale Gönderme Tarihi: 15.08.2026
Makale Kabul Tarihi: 04.11.2026

Önerilen Atıf:
Tarıoğlu, H., Keskin, Ç. S. ve Atar Yılmaz, A. (2026). Tarihî Mirasın Kapsayıcı Dönüşümü: Adaptif Yeniden Kullanıma Yönelik Bir Değerlendirme – Tirilye Taş Mektep Örneği, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(11): 782-799.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences
2026, 9(11): 782-799. https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1705
ISSN: 2667–422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Inclusive Transformation of Historical Heritage: An Evaluation of Adaptive Reuse – The Case of Tirilye Taş Mektep

Hakan TARIOĞLU, Ph.D. Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs, Ankara, e-mail: hakan.tarioglu@ogr.hbv.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6747-7642

Çağla Sena KESKİN, Ph.D. Student, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Graduate Education, Nevşehir, e-mail: caglasenakeskin468@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-3400-9459

Associate Prof. Dr. Ayşe ATAR YILMAZ, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Tourism, e-mail: ayse.atar@omu.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9060-6684

Abstract

This study aims to introduce an inclusive conceptual evaluation framework through the case of Tirilye Taş Mektep by bridging cultural heritage preservation, adaptive reuse, and accessible tourism. Framed as a conceptual case evaluation within a holistic single-case study design under the qualitative paradigm, the study synthesizes theoretical literature with the historical and current spatial attributes of the structure to develop a five-dimensional conceptual framework. The evaluation reveals that transforming the structure into a memory center aligns with adaptive conservation principles, yet accessibility should transcend physical provisions like stair lifts to encompass sensory and cognitive communication. The study offers an interdisciplinary approach by transposing the architectural concept of adaptive reuse into the tourism context, presents the proposed framework as an evaluation model for similar heritage structures, and provides operational recommendations for decision-makers.

Keywords: Cultural Heritage, Adaptive Reuse, Accessible Tourism, Inclusive Design, Tirilye Taş Mektep.
Received: 15.08.2026
Accepted: 04.11.2026

Suggested Citation:
Tarıoğlu, H., Keskin, Ç. S. and Atar Yılmaz, A. (2026). Inclusive Transformation of Historical Heritage: An Evaluation of Adaptive Reuse – The Case of Tirilye Taş Mektep, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(11): 782-799.

GİRİŞ

Kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımlar, geleneksel koruma anlayışının ötesine geçerek yapıların toplumsal yaşam içerisindeki sürekliliğini, farklı kullanıcı grupları tarafından kullanılabilirliğini ve çağdaş gereksinimlere cevap verebilme kapasitesini de dikkate alan daha bütüncül bir anlayışa doğru dönüşmektedir. Kültürel mirasın yalnızca fiziksel özellikleriyle korunması yerine, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerinin birlikte ele alınması; miras alanlarının günümüz toplumuyla kurduğu ilişkinin sürdürülebilir biçimde devam ettirilmesini önemli hale getirmektedir. Bu çerçevede kültürel miras turizmi, koruma ve kullanım arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini gerektiren önemli bir alan olarak ortaya çıkmaktadır (Luekveerawattana, 2024; Li vd., 2025; Wang vd., 2025).

Kültürel miras alanlarının turizm amaçlı kullanımı, yapıların yalnızca fiziksel olarak korunmasını yeterli olmaktan çıkarmaktadır. Ziyaretçilerin kültürel miras alanlarıyla kurdukları deneyim, özgünlük algısı, mekansal bağlılık ve kültürel kimlik gibi unsurlar, mirasın toplumsal değerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Kültürel miras alanlarında gerçekleştirilen ziyaretlerin unutulmaz deneyimlere dönüşmesi, ziyaretçilerin destinasyona yönelik duygusal bağlılıklarını güçlendirebilmekte; özgünlük, kültürel deneyim ve kimlik gibi unsurlar ise ziyaretçi davranışları üzerinde etkili olabilmektedir (Lindström, 2019; Hapsari vd., 2026; Taweephol vd., 2026). Dolayısıyla kültürel mirasın korunması, yalnızca yapının geçmişten günümüze aktarılması değil, aynı zamanda yapının günümüz kullanıcılarıyla anlamlı bir ilişki kurabilmesi üzerinden de değerlendirilmelidir.

Bu dönüşüm içerisinde tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, koruma ve kullanım arasındaki ilişkinin kurulmasında önemli bir yaklaşım haline gelmiştir. Adaptif yeniden kullanım, işlevini kaybetmiş veya kullanım biçimi değişmiş tarihi yapıların özgün nitelikleri gözetilerek günümüz ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kullanılmasını ifade etmektedir. Literatürde bu yaklaşım, yalnızca yapıların fiziksel olarak korunmasına yönelik bir müdahale olarak değil; ekonomik, sosyal, kültürel ve yönetsel boyutları bulunan çok katmanlı bir koruma stratejisi olarak ele alınmaktadır (Lanz ve Pendlebury, 2022; Arfa vd., 2022; Zeadat, 2024).

Bununla birlikte bir tarihi yapının yeniden işlevlendirilmesi, yapıya yeni bir kullanım alanı kazandırmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Yeniden işlevlendirme kararlarının yapının özgünlüğü, kullanıcı gereksinimleri, kültürel değerleri ve gelecekteki kullanım biçimleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle adaptif yeniden kullanımın başarısı, yalnızca yapının korunmuş olmasıyla değil, yapının yeni kullanıcıları tarafından ne ölçüde kullanılabildiği ve toplumsal yaşam içerisindeki işlevini ne ölçüde sürdürebildiğiyle de ilişkilidir (Arfa vd., 2022; Lanz ve Pendlebury, 2022).

Bu noktada *erişilebilirlik*, kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımı açısından üzerinde durulması gereken temel konulardan biri haline gelmektedir. Erişilebilir turizm anlayışı, turistik kaynakların ve hizmetlerin farklı fiziksel ve bilişsel özelliklere sahip bireyler tarafından eşit biçimde kullanılabilmesini hedefleyen kapsayıcı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu anlayış yalnızca engelli bireylerin fiziksel erişimini sağlamaya yönelik düzenlemelerle sınırlandırılmamakta; farklı kullanıcı gruplarının kültürel deneyime bağımsız ve eşit biçimde katılabilmesini de kapsamaktadır (Biddulph ve Scheyvens, 2018; Kraff vd., 2025).

Tarihi yapılarda erişilebilirlik konusu ise koruma ve kullanım arasındaki denge nedeniyle daha karmaşık bir hal almaktadır. Yapının özgün mimari özelliklerinin korunması ile günümüz kullanıcılarının erişilebilirlik gereksinimlerinin karşılanması arasında kurulacak denge, adaptif yeniden kullanım sürecinin önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle erişilebilirlik, tarihi yapılara sonradan eklenecek bağımsız bir teknik düzenleme olarak değil, koruma ve yeniden kullanım kararlarının başlangıç aşamasından itibaren dikkate alınması gereken bir tasarım ve

yönetim ilkesi olarak değerlendirilmelidir. Kültürel miras alanlarında erişilebilirliğin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar da mekansal düzenlemelerin ziyaretçi deneyimi ve kültürel mirasa katılım üzerindeki önemine dikkat çekmektedir (Chen vd., 2025; Chaidemenaki ve Kolokytha, 2025).

Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği açısından ise Tirilye, sahip olduğu tarihsel yapı ve kültürel değerler nedeniyle dikkat çekici bir yerleşimdir. Tirilye'nin kültürel mirasının korunmasına yönelik değerlendirmelerde, koruma-kullanma dengesinin ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin önemine dikkat çekilmektedir (Çiçekçi, 2022). Yerleşimin önemli kültürel miras unsurlarından biri olan Taş Mektep ise tarihsel geçmişi ve farklı dönemlerle kurduğu ilişki nedeniyle bu tartışmanın somut bir örneğini oluşturmaktadır. Yaşayanlar'ın (2024) çalışması, Taş Mektep'in 1909-1928 yılları arasındaki tarihsel konumunu ortaya koyarak yapının Tirilye'nin tarihsel ve kültürel dokusu içerisindeki önemini göstermektedir. Taş Mektep'in tarihsel niteliği, yapının yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, geçmiş dönemlerin eğitim, toplum ve yerleşim hayatıyla ilişkili bir kültürel miras unsuru olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle yapının gelecekteki kullanımına ilişkin tartışmalar, yalnızca restorasyon veya fiziksel koruma perspektifiyle sınırlandırılmamalıdır. Yapının özgün değerlerinin korunması, günümüz kullanıcılarının ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve farklı bireylerin kültürel mirasa erişimini mümkün kılması birlikte düşünülmelidir. Bununla birlikte mevcut çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, kültürel mirasın korunması (Özdemir, 2005; Kurtar ve Somuncu, 2013; Kaderli, 2014), adaptif yeniden kullanım (Mudashiru, 2018; Saatçi, Baysal ve Akın, 2025) ve erişilebilir turizm (Cavlak ve Cavlak, 2019; Polat ve Kayserili, 2025) konularının çoğunlukla ayrı araştırma eksenlerinde ele alındığı görülmektedir. Özellikle tarihî yapıların özgün değerlerinin korunması ile farklı kullanıcı gruplarının yapıya, bilgiye ve kültürel deneyime erişiminin aynı yeniden kullanım çerçevesinde nasıl bütünleştirilebileceğine ilişkin değerlendirmeler sınırlı kalmaktadır (Akıncıtürk, 2002; Çiçekçi ve Okuyucu, 2024). Bu durum, tarihî yapıların yalnızca korunması veya yeniden işlevlendirilmesinden öte, erişilebilir ve kapsayıcı biçimde yeniden kullanılmasına yönelik bütüncül değerlendirme çerçevelerine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Buradan hareketle çalışmanın temel problemi, Tirilye Taş Mektep'e ilişkin mevcut çalışmaların yapının tarihsel ve kültürel değerlerini ortaya koymasına karşın, yapının adaptif yeniden kullanım ve erişilebilirlik eksenlerinin birlikte ele alındığı kapsayıcı bir değerlendirme çerçevesinin sınırlı olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma, Taş Mektep'in belirli fiziksel ölçümler üzerinden ampirik olarak test edilmesini değil; kültürel mirasın korunması, adaptif yeniden kullanım ve erişilebilir turizm literatürünü bir araya getirerek Taş Mektep'in gelecekteki kullanımına ilişkin kavramsal bir tartışma yürütmeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Tirilye Taş Mektep'i kültürel mirasın korunması, adaptif yeniden kullanım ve erişilebilir turizm arasındaki ilişki çerçevesinde odak bir yapı olarak değerlendirmek; bu değerlendirmeden hareketle Taş Mektep gibi tarihî ve kültürel miras niteliği taşıyan yapıların kapsayıcı, erişilebilir ve sürdürülebilir biçimde yeniden kullanımına yönelik genel bir değerlendirme çerçevesi ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

AS1. Kültürel miras yapılarının korunması ve yeniden kullanımında erişilebilirlik neden önemli bir unsur olarak değerlendirilmelidir?

AS2. Adaptif yeniden kullanım yaklaşımı, kültürel miras yapılarında koruma ve çağdaş kullanıcı gereksinimleri arasındaki ilişkinin kurulmasına nasıl katkı sağlayabilir?

AS3. Erişilebilir turizm ve kapsayıcı tasarım ilkeleri, tarihi yapıların yeniden kullanım süreçlerine nasıl entegre edilebilir?

AS4. Tirilye Taş Mektep'in tarihsel ve kültürel özellikleri dikkate alındığında, yapının kapsayıcı ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin hangi kavramsal değerlendirmeler yapılabilir?

AS5. Taş Mektep üzerinden yürütülen tartışma, Türkiye'deki kültürel miras yapılarının erişilebilir biçimde yeniden kullanımına ilişkin hangi çıkarımları sunmaktadır?

Bu yönüyle çalışma, Tirilye Taş Mektep'i kavramsal değerlendirmeye konu edilen bir vaka örneği olarak ele almakta; Taş Mektep üzerinden kültürel mirasın korunması, adaptif yeniden kullanım ve erişilebilir turizm arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, benzer tarihî ve kültürel miras yapılarına yönelik kapsayıcı, erişilebilir ve sürdürülebilir yeniden kullanım için bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Kültürel Miras Turizminde Ziyaretçi Deneyimi, Özgünlük ve Mekansal Bağlılık

Kültürel miras turizmi uzun yıllar boyunca tarihi yapıların korunması ve ziyaret edilmesi ekseninde değerlendirilmiş olsa da günümüzde ziyaretçilerin bu alanlarla kurduğu duygusal bağ, deneyim kalitesi ve mekana yönelik aidiyet hissi araştırmaların önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu dönüşüm, kültürel miras alanlarının yalnızca geçmişi temsil eden statik mekanlar olarak değil; kimlik, kültürel anlam ve deneyim üreten dinamik alanlar olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Lindström, 2019; Hapsari vd., 2026).

Bu bağlamda kültürel miras alanlarında ziyaretçi deneyiminin niteliği, yalnızca alanın fiziksel özellikleriyle açıklanamamaktadır. Ziyaretçilerin alanla kurduğu duygusal ve psikolojik ilişkinin de deneyimin oluşumunda etkili olduğu görülmektedir. Kültürel miras alanlarında yaşanan unutulmaz deneyimlerin ziyaretçilerin destinasyona yönelik bağlılığını güçlendirmesi (Hapsari vd., 2026), kültürel kimlik, özgünlük ve manevi deneyimlerin ise destinasyona yönelik sadakat üzerinde etkili olması (Taweephol vd., 2026), fiziksel çevrenin ziyaretçi deneyiminin yalnızca bir boyutunu oluşturduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde kültürel miras ile toplumsal kimlik arasındaki ilişkinin fiziksel korumanın ötesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Lindström, 2019). Bu açıdan bakıldığında bir kültürel miras yapısının korunması, yalnızca mimari özelliklerinin gelecek kuşaklara aktarılması anlamına gelmemekte; yapının toplum, ziyaretçiler ve bulunduğu yer ile kurduğu ilişkinin de sürdürülebilmesini gerektirmektedir.

Kültürel miras deneyiminin günümüzde dijital ortamlarla da desteklendiği görülmektedir. Kullanıcı tarafından oluşturulan içeriklerin ziyaretçilerin destinasyon algısı ve sadakat davranışları üzerindeki etkisi, kültürel miras alanlarının ziyaretçi deneyiminin fiziksel alanla sınırlı olmadığını göstermektedir (Xu vd., 2023). Bu durum, kültürel miras yapılarının gelecekteki kullanımında ziyaretçi deneyiminin hem fiziksel hem de dijital boyutlarının dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Öte yandan kültürel miras turizminin yalnızca büyük kentlerdeki anıtsal yapılar üzerinden değerlendirilmemesi gerektiği de görülmektedir. Kırsal ve çeper bölgelerdeki kültürel miras unsurları, yerel kimliğin korunması ve destinasyonların çeşitlendirilmesi açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır (Richards, 2026). Bu durum Tirilye gibi tarihsel dokusunu günümüze taşıyan küçük yerleşimlerdeki yapıların turizm açısından değerlendirilmesini de anlamlı hale getirmektedir.

Bu literatür birlikte değerlendirildiğinde, kültürel miras turizminin nesne merkezli koruma anlayışından deneyim, özgünlük, kimlik ve mekansal bağlılık eksenine doğru genişlediği

görülmektedir. Ancak bu tartışmanın erişilebilirlik boyutu henüz aynı ölçüde görünür değildir. *Bir yapının ziyaretçide güçlü bir tarihsel veya duygusal bağ oluşturabilmesi kadar, farklı kullanıcı gruplarının o yapıya fiilen ulaşabilmesi ve mekanı deneyimleyebilmesi de kapsayıcı kültürel miras anlayışının temel koşullarından biridir.* Dolayısıyla ziyaretçi deneyimi tartışmasının erişilebilirlik perspektifiyle tamamlanması gerekmektedir.

Kültürel Miras Yapılarında Adaptif Yeniden Kullanım ve Erişilebilirlik Odaklı Yaklaşımlar

Kültürel miras yapılarının korunmasına ilişkin güncel yaklaşımlar, yapıların yalnızca fiziksel olarak muhafaza edilmesinden ziyade toplumsal yaşam içerisinde sürdürülebilir biçimde kullanılmasını önemsemektedir. Adaptif yeniden kullanım yaklaşımı da bu dönüşümün önemli unsurlarından biridir. Tarihi yapıların özgün kimliği ve kültürel değeri korunarak günümüz ihtiyaçlarına uygun biçimde yeniden kullanılmasını öngören bu yaklaşım, koruma ile kullanım arasındaki ilişkinin yeniden kurulmasına olanak sağlamaktadır (Lanz ve Pendlebury, 2022; Arfa vd., 2022).

Ancak adaptif yeniden kullanımın yalnızca "eski yapıya yeni işlev verme" biçiminde değerlendirilmesi yaklaşımın kapsamını daraltmaktadır. Yeniden kullanım kararlarının yapının tarihsel niteliği, kullanıcı ihtiyaçları, ekonomik sürdürülebilirliği, yönetim biçimi ve kültürel değeriyle birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan teknik, finansal ve yönetsel sorunlar da yeniden kullanımın başarısını doğrudan etkileyebilmektedir (Zeadat, 2024). Bu nedenle adaptif yeniden kullanım, tek bir mimari müdahaleden ziyade uzun dönemli bir koruma ve yönetim yaklaşımı olarak ele alınmalıdır (Arfa vd., 2022).

Kültürel miras alanlarının yönetiminde ziyaretçi hareketlerinin ve kullanıcı ihtiyaçlarının dikkate alınması da bu yaklaşımı desteklemektedir. Kültürel miras turizminde rota ve ziyaretçi hareketlerinin optimize edilmesine yönelik çalışmalar, koruma ve kullanım kararlarının ziyaretçi deneyimiyle birlikte ele alınabileceğini göstermektedir (Song ve Chen, 2025). Benzer şekilde tarihi yapıların müzeleştirilmesi ve kullanım süreçlerinde kullanıcıların dijital ortamlarda oluşturduğu içeriklerin yönetim kararlarına katkı sağlayabileceği belirtilmektedir (Lan vd., 2025).

Bu noktada erişilebilirlik, adaptif yeniden kullanım yaklaşımının tamamlayıcı unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü yeniden işlevlendirilen bir kültürel miras yapısının yalnızca yeni bir işleve sahip olması yeterli değildir; bu işlevin farklı kullanıcı grupları tarafından kullanılabilir olması da gerekmektedir. Dolayısıyla erişilebilirlik, yeniden kullanım sürecinin sonradan eklenecek bir unsuru değil, işlevlendirme kararının kendisiyle birlikte ele alınması gereken bir kriterdir.

Kültürel mirasın korunmasına yönelik teknolojik çalışmaların gelişmesine rağmen, kültürel miras yönetiminin yalnızca teknik ve dijital çözümler üzerinden yürütülemeyeceği de görülmektedir. Yapı teknolojileri ve yapay zekaya yönelik bibliyometrik değerlendirmeler, alandaki teknolojik gelişimin güçlü biçimde ilerlediğini ortaya koyarken, insan odaklı konuların da araştırma gündeminde önemini koruduğunu göstermektedir (Li vd., 2026). Bu durum, kültürel miras yönetiminde teknik koruma ile sosyal ve kapsayıcı kullanımın birlikte düşünülmesi gerektiğini desteklemektedir.

Kültürel miras yönetimine ilişkin daha bütüncül yaklaşımlar ise envanter, mekansal analiz, koruma politikaları ve yerel planlama gibi farklı boyutların birlikte ele alınmasını önermektedir (Biscione vd., 2018). Bu perspektiften bakıldığında erişilebilirlik, adaptif yeniden kullanımın yanında duran ikincil bir konu değil; yapının gelecekteki kullanımını belirleyen temel yönetim bileşenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Dolayısıyla literatür, adaptif yeniden kullanımın tarihi yapıların yaşatılması açısından önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak koruma, yeniden kullanım ve erişilebilirliğin aynı kavramsal çerçeve içerisinde bir araya getirilmesi, özellikle küçük yerleşimlerdeki tarihi yapılar açısından üzerinde daha fazla durulması gereken bir konudur. Tirilye Taş Mektep'in tartışılması da tam olarak bu kesişim noktasında anlam kazanmaktadır.

Türkiye'de Erişilebilir Turizm ve Mekansal Düzenlemelere Yönelik Araştırmalar

Türkiye'de erişilebilir turizm alanındaki çalışmaların farklı turizm türleri, destinasyonlar ve hizmet alanları üzerinden geliştiği görülmektedir. Erişilebilirlik, yalnızca fiziksel engellerin kaldırılmasıyla sınırlı olmayan; bireylerin bağımsız hareket edebilmesi, sosyal yaşama katılabilmesi ve mekanları eşit koşullarda kullanabilmesini içeren çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır (Acırlı ve Kandemir, 2021). Bu nedenle erişilebilir turizm, fiziksel düzenlemelerin yanında toplumsal kapsayıcılık ve kullanıcı deneyimi boyutlarını da içermektedir.

Türkiye'deki araştırmaların önemli bir bölümünde erişilebilirliğin destinasyon, konaklama ve ulaşım gibi turizmin temel bileşenleri üzerinden incelendiği görülmektedir. Turizm sektöründe engelli bireylere yönelik düzenlemelerin hukuki ve uygulamalı boyutları ele alınırken, mevzuatın gelişmesine rağmen uygulamada çeşitli eksikliklerin devam ettiği belirtilmektedir (Akdu ve Akdu, 2018). Destinasyon ölçeğindeki araştırmalarda ise yerel yönetimlerin ve turizm paydaşlarının erişilebilirliğin sağlanmasındaki rolü üzerinde durulmaktadır (Akıncı vd., 2015).

Benzer biçimde doğa temelli ve alternatif turizm alanlarında erişilebilirliğin geliştirilmesinin bölgesel turizm ve sosyal sürdürülebilirlik açısından önemi ortaya konulmaktadır (Acuner ve Tayfun, 2016). Konaklama işletmeleri açısından gerçekleştirilen çalışmalar ise fiziksel mekan düzenlemeleri, oda tasarımları, ortak alanlar ve hizmet süreçleri üzerinden erişilebilirliğin geliştirilmesine odaklanmaktadır (Akıncı ve Sönmez, 2015; Akıncı vd., 2021).

Bu çalışmalar Türkiye'de erişilebilir turizm konusunda önemli bir bilgi birikiminin oluştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte, erişilebilirlik tartışmasının kültürel miras yapılarının adaptif yeniden kullanımıyla kesiştiği noktada daha sınırlı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Özellikle özgün mimari özellikleri korunması gereken tarihi yapıların farklı kullanıcı grupları tarafından kullanılabilir hale getirilmesi, standart bir erişilebilirlik uygulamasından daha karmaşık bir problem alanıdır.

Bu noktada Tirilye Taş Mektep, Türkiye'deki erişilebilir turizm tartışmasının kültürel miras boyutunu görünür kılabilecek önemli bir yapı olarak değerlendirilebilir. Çiçekçi'nin (2022) Tirilye'nin kültürel mirasının korunması ve sürdürülebilirliği üzerine gerçekleştirdiği çalışma, yerleşimin kültürel miras değerlerinin korunmasına yönelik tartışma açısından önemli bir zemin sağlamaktadır. Yaşayanlar'ın (2024) Taş Mektep'in tarihsel geçmişine odaklanan çalışması ise yapının tarihsel konumunun anlaşılması bakımından bu zemini tamamlamaktadır.

Buna ek olarak Keskin ve Atar Yılmaz'ın (2024) turizmde engellilik alanındaki bibliyometrik çalışması ile Keskin'in (2025) erişilebilir turizm ve turist rehberliği alanındaki çalışması, Türkiye'de erişilebilirlik konusunun turizm literatüründeki gelişimini farklı açılardan ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, erişilebilir turizmin Türkiye'de giderek çeşitlenen bir araştırma alanı haline geldiği; ancak kültürel miras yapılarını koruma, yeniden kullanım ve erişilebilirlik eksenlerinin birlikte tartışılmasının halen geliştirilmesi gereken bir alan olduğu görülmektedir.

Kentsel Bellek, Mimari Miras Ve Turizm Kesişiminde Vaka Alanı: Tirilye ve Taş Mektep

Marmara Denizi kıyısında MÖ 5. yüzyıla kadar uzanan köklü bir yerleşim geçmişine sahip olan Tirilye (Mudanya), çok kültürlü dokusunu günümüze kadar taşıyabilmiş özgün miras destinasyonlarından biridir (Çiçekçi, 2022; Çiçekçi ve Okuyucu, 2024). Bu kentsel doku içerisinde bir asrı aşkın bir zaman dilimine tanıklık eden Taş Mektep, beldenin kentsel hafızasını, mimari anıtsallığını ve tarihsel kırılmalarını somutlaştıran en temel miras yapısı olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle kültürel miras alanlarının korunması ve turizme kazandırılması sürecinde kırsal ve kıyı yerleşimlerinin sahip olduğu çok katmanlı kentsel bellek kritik bir öneme sahiptir.

Taş Mektep'in tarihsel ve kurumsal metamorfozu, yapının yalnızca fiziksel bir yapı olmadığını, toplumsal işlevlerle şekillenen dinamik bir miras alanı olduğunu göstermektedir. 1909 yılındaki açılışından önceki hazırlık evresi ve faaliyete geçtiği ilk altı yıllık süreç boyunca yapı, Tirilye'de yerleşik Rum nüfusun çocuklarına yönelik dini eğitimin yanı sıra okuma-yazma, müzik ve kültür odaklı kapsamlı bir eğitim kurumu işlevi görmüştür (Yaşayanlar, 2024). I. Dünya Savaşı ve akabinde gelişen 1924 Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile birlikte kurumsal kimliği radikal bir dönüşüme uğramış; mekansal varlığını koruyarak yetim çocukların barınma ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayan Darü'l-Eytam statüsüne evrilmiştir. Bu işlevsel dönüşüm yalnızca ana binayla sınırlı kalmamış, yapının yaklaşık 50 metre kuzeydoğusunda yer alan Panagia Metropolis (Aziz Vasilis) Kilisesi'nin Darü'l-Eytam bünyesinde yemekhaneye dönüştürülmesine yol açmış ve bu durum yerel hafızada yapının doğrudan "yemekhane" adıyla kodlanması sonucunu doğurmuştur (Apostolatos, 2024: 80; Sakellaridis ve Mytilineou, 2024: 87-93). Cumhuriyet dönemi boyunca sırasıyla yatılı bölge ilkokulu, eğitmen yetiştirme kursu ve ortaokul olarak eğitim misyonunu sürdüren yapı, 1988 yılında Bayındırlık Müdürlüğü tarafından hazırlanan teknik raporda taşıyıcı sistem risklerinin bildirilmesi üzerine işlevsizleşerek metruk bir sürece girmiştir (Akıncıtürk, 2002: 185).

Mudanya Belediyesi tarafından 2017 yılında başlatılan titiz restorasyon sürecinin tamamlanmasıyla birlikte Taş Mektep, 2024 yılında "Taş Mektep Hafıza" adıyla kapılarını yeniden açmış; böylece statik ve atıl bir anıt yapıdan kentsel belleği yaşatan dinamik bir kamusal alana dönüştürülmüştür. Bu bağlamda Taş Mektep, çalışmanın kuramsal çatısını somutlaştıran uygun bir örnek sunmaktadır. Zira alanyazında "adaptif yeniden kullanım" (adaptive reuse) kavramı ağırlıklı olarak mimarlık, restorasyon ve yapı mühendisliği disiplinleri ekseninde, fiziksel koruma ve strüktürel müdahaleler bağlamında tartışılmaktadır (Arfa vd., 2022; Lanz ve Pendlebury, 2022; Zeadat, 2024). Oysa bu çalışma, söz konusu kavramı salt mimari bir koruma pratiği olmaktan çıkarıp turizm bilimi ve kapsayıcı erişilebilirlik literatürüne uyarlamakta ve disiplinlerarası bir zemine taşımaktadır. İncelenen mevcut literatür kapsamında, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi süreçlerinin erişilebilir turizm, ziyaretçi deneyimi ve evrensel tasarım ilkeleriyle bu denli bütüncül ilişkilendirildiği modeller oldukça sınırlıdır. Nitekim, Çiçekçi de çalışmasında Tirilye ile ilgili çalışmaların az olduğunu belirtmektedir (Çiçekçi ve Okuyucu, 2024). Tirilye Taş Mektep vakası, tam da bu teorik geçişi somutlaştırmak ve mimari adaptif yeniden kullanım ile turistik deneyim arasındaki ilişkiyi analitik bir modele kavuşturmak adına incelenmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni Ve Veri Kaynakları

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı içerisinde bütüncül tek durum (örnek olay/vaka) deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2016) doğrultusunda yapılandırılmış kavramsal bir vaka değerlendirmesidir

(Siggelkow, 2007). Kavramsal vaka değerlendirmesi; ampirik saha ölçümleri veya istatistiksel testler yerine, ilgili kuramsal alanyazının derinlemesine irdelenerek belirli bir somut mekan veya olgu üzerinden analitik olarak tartışılmasını ve bu tartışma aracılığıyla değerlendirme çerçeveleri geliştirilmesini amaçlamaktadır (Flyvbjerg, 2006; Jaakkola, 2020). Bu doğrultuda araştırmada anket veya mülakat gibi ampirik saha araştırması yöntemlerine başvurulmamış; odak vaka üzerinden kuramsal ve kavramsal bir değerlendirme modeli oluşturulmuştur (Subaşı ve Okumuş, 2017).

Vakanın Seçimi ve Sınırları

Çalışmanın odağını oluşturan Tirilye Taş Mektep, amaçlı örnekleme (purposive sampling) yaklaşımları doğrultusunda bilgi açısından zengin ve özgün bir vaka olarak seçilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Taş Mektep; tarihi bir kıyı yerleşim dokusunda yer alması, Osmanlı Devleti döneminden itibaren üstlendiği çok katmanlı kurumsal kimlikler ve geçirdiği kapsamlı restorasyonun ardından kamusal bir kültür ve hafıza merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi nedeniyle, adaptif yeniden kullanım ile erişilebilirlik ilkelerinin tartışılması açısından elverişli bir zemin sunmaktadır.

Araştırmanın vaka sınırları; yapının 1909 yılındaki inşasından itibaren başlayan pedagojik ve toplumsal evrelerini (eğitim kurumu, Darü'l-Eytam, ilkokul) tarihsel arka plan olarak almakla birlikte; esas olarak 2017 yılında başlatılan restorasyon süreci ile yapının 2024 yılında "Taş Mektep Hafıza" adıyla ziyarete açıldığı günümüzdeki mekansal, işlevsel ve erişilebilirlik durumunu kapsamaktadır.

Literatür İncelemesi ve Kuramsal Dayanaklar

Çalışmanın kavramsal çatısı, iki temel alanyazın kümesinin taranması ve sentezlenmesiyle kurulmuştur:

1. Kuramsal Literatür: Kültürel mirasın korunması, adaptif yeniden kullanım, erişilebilir turizm ve evrensel tasarım ilkelerine odaklanan ulusal ve uluslararası hakemli bilimsel yayınlar (kitap, makale, tez).
2. Vaka ve Bağlam Literatürü: Tirilye'nin kentsel mirasını, Taş Mektep'in mimari evrelerini ve restorasyon sürecini ele alan akademik çalışmalar.

İncelenen literatürde erişilebilirlik, adaptif yeniden kullanım ve kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımına ilişkin tekrar eden temalar karşılaştırılmış ve bu temalar Taş Mektep'in tarihsel, mekansal ve işlevsel özellikleriyle eşleştirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda, yapının kapsayıcı yeniden kullanımını irdelemek üzere beş temel boyut belirlenmiştir.

Analiz Süreci ve Değerlendirme Boyutlarının Oluşturulması

Bu kapsamda oluşturulan kavramsal değerlendirme çerçevesi Tablo 1'de sunulmaktadır. Tablo 1'de sunulan boyutlar, Taş Mektep'in gelecekteki adaptif yeniden kullanımına ilişkin değerlendirmelerin temelini oluşturmuş; her boyut, ilgili literatür ve Taş Mektep'in tarihsel-kültürel özellikleri birlikte dikkate alınarak tartışılmıştır. Böylece literatürde farklı başlıklar altında ele alınan erişilebilirlik, adaptif yeniden kullanım ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği konuları, Taş Mektep özelinde bütüncül bir değerlendirme çerçevesi içerisinde bir araya getirilmektedir.

Tablo 1. Taş Mektep'in Kapsayıcı Yeniden Kullanımına İlişkin Kavramsal Değerlendirme Çerçevesi

Değerlendirme boyutu	Değerlendirme alanları	Taş Mektep bağlamında yönlendirici soru
Fiziksel erişilebilirlik	Ulaşım, giriş, dolaşım	Farklı fiziksel özelliklere sahip kullanıcıların yapıya erişimi ve mekanı kullanımı nasıl sağlanabilir?
Duyusal ve bilişsel erişilebilirlik	Bilgi, yönlendirme, duyusal erişim	Taş Mektep'in kültürel ve tarihsel bilgileri farklı kullanıcı gruplarına nasıl erişilebilir biçimde aktarılabilir?
Kültürel deneyime erişim	Sergileme, yorumlama, katılım	Farklı kullanıcı gruplarının kültürel deneyime eşit biçimde katılımı nasıl sağlanabilir?
Koruma–yeniden kullanım dengesi	Özgünlük, müdahale, kullanım	Erişilebilirlik gereksinimleri ile yapının özgünlük ve koruma değerleri nasıl dengelenebilir?
Sürdürülebilir ve kapsayıcı kullanım	Süreklilik, toplum, yönetim	Taş Mektep uzun vadede farklı kullanıcı grupları için nasıl kapsayıcı ve sürdürülebilir biçimde yaşatılabilir?

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

TAŞ MEKTEP'İN KAPSAYICI YENİDEN KULLANIMININ KAVRAMSAL DEĞERLENDİRİLMESİ

Fiziksel Erişilebilirlik

Kültürel miras yapılarının kapsayıcı biçimde yeniden kullanılabilmesi, farklı fiziksel hareket kabiliyetine sahip bireylerin yapıya bağımsızca ulaşabilmesini ve iç mekanda kesintisiz dolaşabilmesini gerektirmektedir (Michopoulou ve Buhalis, 2013; Biddulph ve Scheyvens, 2018). Tarihi binalarda erişilebilirlik; salt rampa veya asansör eklenmesi gibi yüzeysel müdahalelerden öte, yapının topografyası, kot farklılıkları ve dolaşım hatlarının özgün mimari karakterle bütünleştirilmesini zorunlu kılar (Arfa vd., 2022; Lanz ve Pendlebury, 2022).

Taş Mektep özelinde fiziksel erişilebilirlik değerlendirildiğinde, yapının eğimli bir arazide konumlanmasından kaynaklanan kot farkları mimari bir eşik oluşturmaktadır. 2024 yılında "Taş Mektep Hafıza" adıyla tamamlanan restorasyon projesinde bu eşikler; yapıya kazandırılan bağımsız giriş olanakları, zemin kotundaki düz ayak geçişler ve katlar arasındaki merdiven hattına monte edilen engelli dikey iletim/koltuk platformu mekanizması ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu mekanik platform, ortopedik engelli veya hareket kısıtlılığı yaşayan ziyaretçilerin üst katlardaki sergi birimlerine dikey dolaşımını kısmen mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, tarihi kagir yapıların taşıyıcı sistemlerine geri dönülemez zararlar vermemek adına ağır asansör kuyuları açmak yerine, sökülebilir ve düşük etkili mekanik platformların tercih edilmesi koruma-kullanım dengesi açısından yerinde bir uygulama olarak öne çıkmaktadır (Zeadat, 2024).

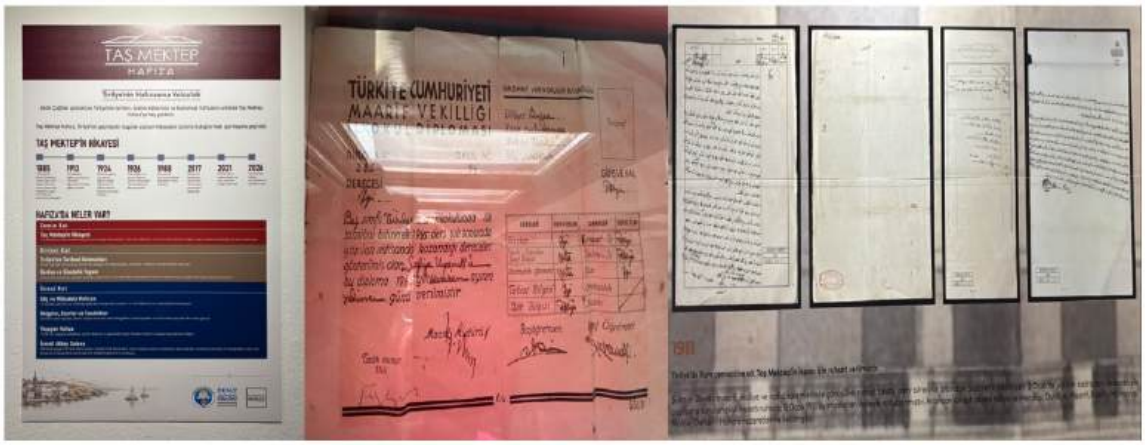

Görsel 1. Katlararası Engelli Dikey İletim ve Merdiven Düzeni
Kaynak: Yazar Arşivi, 2026.

Duyusal ve Bilişsel Erişilebilirlik

Kültürel miras alanlarında erişilebilirlik, yapıya bedensel olarak ulaşmanın ötesinde, ziyaretçilerin mekandaki bilgiyi kavramasını, kültürel anlatıyı zihinsel olarak özümsemesini ve duyusal engellerle karşılaşmamasını kapsar (Michopoulou ve Buhalis, 2013; Biddulph ve Scheyvens, 2018). Dolayısıyla adaptif yeniden kullanım sürecinde bilgi aktarım araçlarının da evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Taş Mektep bünyesinde gerçekleştirilen sergileme kurgusu incelendiğinde, zemin katta konumlandırılan kronolojik bilgilendirme panolarının açık ve kronolojik bir akış sunduğu görülmektedir. Kültürel bilginin aktarımı açısından yapı, sadece fiziksel objelerin sergilendiği bir mekan değil, aynı zamanda yerel efsanelerin bilimsel ve arşivsel süzgeçten geçirildiği bir bilişsel doğrulama platformu işlevi görmektedir. Nitekim Kıbrıslı Rum Lider Başpiskopos Makarios'un bu okulda öğrenim gördüğüne ilişkin halk arasında yaygın olan rivayetlerin, tescilli resmî belgeler ve arşiv verileri ışığında çürütülerek doğrusunun ziyaretçiye sunulması, yapının eleştirel miras bilincine sunduğu bilişsel katkıyı somutlaştırmaktadır. Buna karşın, evrensel tasarım prensipleri açısından yapılan incelemelerde; görme engelli ziyaretçilere yönelik Braille alfabeli yönlendirme levhalarının, hissedilebilir zemin takip yüzeylerinin ve işitme engelliler için Türk İşaret Dili destekli multimedya kiosklarının henüz alanda tesis edilmediği görülmektedir. Bu eksiklik, bilginin demokratikleşmesi önünde bir sınır oluşturmakta olup, akıllı sesletim aygıtları (audio guide) ve dijital transkripsiyon ekranları ile desteklenmelidir.

Görsel 2. Taş Mektep'te Tarihsel Bilgilendirme ve Arşiv Belgelerinin Sergilenmesi
Kaynak: Yazar Arşivi, 2026.

Kültürel Deneyime Erişim

Miras turizminde kapsayıcılık, ziyaretçinin nesneleri uzaktan izlediği pasif alıcı konumundan çıkarılarak çok duyulu ve katılımcı bir kültürel deneyimin merkezine yerleştirilmesini hedefler (Kraff vd., 2025; Hapsari vd., 2026). Adaptif yeniden kullanım, tarihi bir yapıyı müzeleştirirken duyusal çeşitlilik sunabilme kapasitesiyle ölçülmelidir.

Taş Mektep'in birinci ve çatı katındaki mekansal işlevlendirme, kültürel deneyime eşit erişim açısından literatüre kayda değer bir vaka örneği sunmaktadır. Birinci katta Tirilye ve Mudanya'nın tarihsel üretim dinamikleri olan zeytincilik, balıkçılık ve ipekçilik temaları işlenmektedir. Bu katta sergilenen özgün ipek dokuma tezgâhları ve düzenekleri, ziyaretçiyi yalnızca seyirci olmaktan çıkarıp dokunsal düzeyde üretime ve zanaat sürecine dâhil eden katılımcı bir müzeolojik atmosfer yaratmaktadır. En üst katta ise 1924 Mübadelesi'nin sosyo-kültürel kırılmaları; resmî yazışmalar, faturalar, geleneksel sandıklar, giysiler ve gündelik yaşam

gereçlerinden oluşan zengin bir etnografik koleksiyonla somutlaştırılmıştır. Ayrıca okul girişinde sergilenen—erken Cumhuriyet evresinde yerel marangozlarca üretilip dönemin yemekhane tavanına asılmış olan—ahşap işlemeli Türk bayrağı gibi özgün maddi kültür ögeleri, ziyaretçilerin tarihsel süreklilik hissini pekiştirmekte; Taş Mektep ile komşu yemekhane yapısı (Panagia Metropolis) arasındaki bağı görsel ve dokunsal bir tanıklığa dönüştürmektedir.

Görsel 3. Taş Mektep'te Tirilye'nin Üretim ve Kültürel Mirasına İlişkin Sergileme Unsurları
Kaynak: Yazar Arşivi, 2026.

Koruma ve Adaptif Yeniden Kullanım Dengesi

Tarihi yapıların adaptif yeniden kullanımında temel ikilem, güncel turizm ve erişilebilirlik gereksinimlerinin yapının özgün mimari tektoniğini zedeleme riskidir (Lanz ve Pendlebury, 2022; Arfa vd., 2022). Taş Mektep örneğinde bu denge, yapının özgün pedagojik mekan kurgusunun sergileme senaryosuyla örtüştürülmesi yoluyla sağlanmıştır. Zemin kattaki derslik düzeni ve koridor hatları bozulmamış, yapının hafızasını oluşturan okul atmosferi mimari bir fon olarak korunmuştur. Tarihsel süreçte Darü'l-Eytam evresinde ana binanın yetimhane, yaklaşık 50 metre mesafedeki Panagia Metropolis (Aziz Vasilis) Kilisesi'nin ise "yemekhane" olarak işlevlendirilmesiyle kurulan mekansal ağ, restorasyon sonrası kurguda da yok sayılmamış; kentsel hafızadaki bu izler sergi tematiğinde korunmuştur (Apostolatos, 2024; Sakellaridis ve Mytilineou, 2024). Dolayısıyla Taş Mektep'te "koruma mı yoksa turistik kullanım mı?" ikilemi aşılmış; koruma kararları yapının kimliğini örselemeden kültürel merkeze dönüştürülmesini sağlamıştır.

Görsel 4. Taş Mektep'te Korunan Özgün Derslik Kurgusu ve Okul Atmosferi
Kaynak: Yazar Arşivi, 2026.

Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Kullanım

Kültürel mirasın sürdürülebilirliği, bir binanın yalnızca restore edilip kapılarının kilitlenmesiyle değil; toplumla, akademiyle ve yerel aktörlerle kurduğu sürekli etkileşimle mümkündür (Biscione vd., 2018; Wang vd., 2025). Sezonluk ve yüzeysel turistik ziyaretlere bağımlı kalan miras yapıları uzun vadede atıllaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Taş Mektep'in çatı katında konumlandırılan "Tirilye Akademi" birimi, yapının sürdürülebilir ve kapsayıcı kullanımında yapının yıl boyunca yaşatılmasını destekleyen önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu birim; yapıyı durağan bir müze olmaktan çıkarıp çalıştayların, bilimsel seminerlerin, panellerin ve araştırma programlarının yürütüldüğü, yılın 12 ayı yaşayan bir düşünce ve üretim merkezine dönüştürmüştür. Yerel halkın, zanaatkârların, öğrencilerin ve araştırmacıların bir araya geldiği bu mekansal organizasyon, kültürel mirasın yalnızca turistler için bir tüketim nesnesi değil, yerel toplumun günlük yaşamı ve belleğiyle bütünleşen sosyal bir kamusal alan olarak yaşamasını güvence altına almaktadır.

Görsel 5. Tirilye Akademi'nin Eğitim ve Bilimsel Etkinlik Alanı
Kaynak: Yazar Arşivi, 2026.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras yapılarının yeniden kullanımı, koruma ve kullanım arasında kurulacak dengenin ötesinde; bu mekanların kimler tarafından, hangi koşullarda ve ne ölçüde deneyimlenebildiğinin de dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda adaptif yeniden kullanım, yapının miras değerlerini muhafaza ederken toplumun değişen ve çeşitlenen gereksinimlerine cevap verebilecek esnek bir çerçeve sunmaktadır (Lanz ve Pendlebury, 2022; Arfa vd., 2022). Tirilye Taş Mektep üzerinden yürütülen kavramsal vaka değerlendirmesi, erişilebilirliğin restorasyon sonrasında binaya iliştirilen tali bir teknik düzenleme değil; mimari kararların, sergileme senaryosunun ve işlevlendirme vizyonunun başlangıcından itibaren ana omurgada yer alması gereken yapısal bir ilke olduğunu somutlaştırmaktadır.

Elde edilen çıkarımlar, erişilebilirliği yalnızca rampa veya engelli tuvaleti gibi fiziksel müdahaleler üzerinden okuyan dar yaklaşımın aşılması gerektiğini göstermektedir. Bireylerin yapıya ulaşabilmesi ve mekanda serbestçe hareket edebilmesinin yanı sıra; panolardaki bilgiyi kendi algı kapasitesine göre kavrayabilmesi, kültürel anlatıyı özümseyebilmesi ve sergilenen içeriğe aktif bir biçimde katılabilmesi de yeniden kullanım başarısının asli unsurlarıdır. Taş

Mektep pratiğinde, özgün kagir strüktüre ve merdiven hattına zarar vermemek adına kütlesel asansör şaftları yerine sökülebilir ve düşük etkili mekanik platformların tercih edilmesi, koruma ilkeleri ile fiziksel erişilebilirliğin dengelenebileceğini göstermektedir (Arfa vd., 2022; Zeadat, 2024). Ancak zemin kattaki Makarios anlatısının arşiv belgeleriyle aydınlatılması bilişsel aktarım açısından güçlü bir eleştirel duruş sergilese de, görme ve işitme engelliler için Braille ve işaret dili gibi alternatif kanalların henüz tesis edilmemiş olması, bilgiye eşit erişimi kısıtlamaktadır. Dolayısıyla Taş Mektep vakası; fiziksel dolaşımdan birinci kattaki ipek dokuma tezgâhlarıyla kurulan dokunsal temasa, en üst kattaki mübadele hafızasından komşu Panagia Metropolis (yemekhane) aksına kadar uzanan ziyaretçi deneyiminin yalnızca görsel değil, dokunsal ve duyusal ögelerle zenginleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda çalışma, hem kuramsal alanyazına hem de alandaki koruma-turizm pratiklerine yönelik belirgin çıktılar ortaya koymaktadır. *Teorik açıdan araştırma;* geleneksel olarak mimarlık, restorasyon ve inşaat mühendisliği disiplinlerinin sınırları içinde kalarak büyük oranda statik onarım, malzeme dayanımı ve fiziksel müdahaleler ekseninde tartışılan 'adaptif yeniden kullanım' (adaptive reuse) kavramını turizm bilimi ve kapsayıcı miras deneyimi bağlamına taşıyarak disiplinlerarası bir yaklaşım sunmaktadır. Böylece miras yapılarının yeniden işlevlendirilmesi olgusu, salt biçimsel/teknik bir koruma pratiği olmaktan çıkarılıp ziyaretçi deneyimi, duyusal-bilişsel erişim ve evrensel tasarım ilkeleriyle harmanlanarak turizm alanyazınında özgün bir analitik kavramsallaştırmaya kavuşturulmuştur. *Pratik ve ampirik açıdan ise çalışma;* yerel yönetimler, koruma kurulları, mimarlar ve müze yöneticileri gibi karar vericilere, tarihi bir yapıyı kamusal yaşama kazandırırken yalnızca rampa veya asansör gibi fiziksel düzenlemelerin yeterli olmadığını; duyusal, bilişsel ve katılımcı boyutların henüz fizibilite ve restorasyon projeleri hazırlanırken sürece dâhil edilmesi gerektiğini Taş Mektep vakasındaki somut mekansal uygulamalar (mekanik merdiven platformu, ipek dokuma tezgâhları, arşiv doğrulama panoları ve Tirilye Akademi) üzerinden somut bir yol haritası olarak sunulmaktadır.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal değerlendirme çerçevesi (Tablo 1.), yalnızca tekil bir yapının durum tespitini yapmakla sınırlı kalmamaktadır. Geliştirilen bu beş boyutlu analitik çatı; adaptif yeniden kullanım yoluyla turizme veya kültürel yaşama kazandırılan benzer nitelikteki tarihi miras yapıları (kervansaraylar, medreseler, hanlar ve endüstriyel miras alanları gibi) için kavramsal bir değerlendirme modeli olarak önerilmektedir.

Taş Mektep'in ve benzer tarihi yapıların pedagojik, kültürel ve toplumsal sürdürülebilirliğini pekiştirmek adına alana yönelik operasyonel düzenlemelerin hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak, yapının duyusal ve bilişsel kapsayıcılık altyapısının geliştirilmesi gerekmektedir; görme engelli ziyaretçiler için mimari ve etnografik ögelerin dokunsal kabartma replikaları ile Braille alfabesiyle hazırlanmış betimlemeli panolar sergiye dâhil edilmeli, işitme engelliler için sergi senaryosu işaret dili tercümeli video arayüzlerle desteklenmelidir. Bununla eşzamanlı biçimde, farklı yaş grupları ve uluslararası ziyaretçi profilleri gözetilerek çok dilli sesli rehber sistemleri kurulmalı, QR kod tabanlı akıllı yönlendirmeler aracılığıyla arşiv belgelerinin dijital transkripsiyonlarına doğrudan erişim imkânı tanınmalıdır. Ayrıca yapının çok katmanlı geçmişini ve mübadele belleğini doğru pedagojik yöntemlerle aktarmak üzere, özel gereksinimli bireylerin algısal ihtiyaçlarına hâkim ve Türk İşaret Dili bilen profesyonel turist rehberlerinin dönemsel ziyaretçi turlarına entegre edilmesi sağlanmalıdır. Yapının yaşayan bir topluluk merkezine dönüştürülmesi açısından ise çatı katında konumlanan Tirilye Akademi biriminin işlevselliği korunmalı; yerel zanaatkârlar, araştırmacılar ve belde sakinlerini buluşturan sürekli atölyeler, sözlü tarih kayıtları ve seminerlerle yapının yılın on iki ayı dinamik bir kamusal odak olarak kalması güvence altına alınmalıdır. Son olarak Taş Mektep, bitişiğindeki yemekhane yapısı (Panagia Metropolis) ve Tirilye'nin diğer tescilli dini-sivil mimarlık örnekleriyle bütünleşik tematik rotalara (İpek Yolu

veya Mübadele Rotası gibi) eklemlenmeli, böylelikle yerleşimin turistik taşıma kapasitesi dengelenmelidir.

Bu çalışma, tekil bir vaka (Tirilye Taş Mektep) üzerinden yürütülen kavramsal bir değerlendirme ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada doğrudan ampirik kullanıcı ölçümleri, anket veya ziyaretçi mülakatları gibi birincil saha verilerine başvurulmamış olması nedeniyle ulaşılan sonuçlar genelleme amacı taşımamaktadır. Gelecek araştırmalarda, önerilen bu beş boyutlu kavramsal değerlendirme çerçevesinin farklı tarihi yapı tipolojilerine ampirik göstergeler ve saha analizleriyle uyarlanması; ayrıca engelli bireyler, yerel paydaşlar ve ziyaretçilerin deneyimlerini ölçen nicel/nitel araştırmalarla desteklenmesi literatüre önemli katkılar sunabileceği mütalaa edilmektedir.

Netice itibarıyla adaptif yeniden kullanım, salt fiziksel bir onarım ya da mekansal tabela değişikliği olarak görülmemelidir. Temel hedef; yapının özgün değerlerini zedelemeden toplumun tüm kesimlerinin kültürel mirasa eşit, engelsiz ve anlamlı bir biçimde temas etmesini sağlayarak miras alanlarının herkes için kapsayıcı biçimde yönetilmesini mümkün kılmaktır. Nitekim Taş Mektep'te de geçmişine bağlı bir şekilde bir sergi alanı olarak Taş Mektep Hafıza, hem bir çalışma ve etkinlik alanı olarak Taş Mektep Akademi, hem de Taş Mektep'in ilk kuruluş dönemlerinde bulunan ve okulun giderlerini karşılamaya yönelik olan dükkanlara atıf yapmak ve Mudanya halkının üretimiyle sunulan ürünlerin tanıtım ve satışının yapıldığı Mudanya Tarım'a yer verilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.
Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.
Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.
Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Acırlı, Z., ve Kandemir, Ö. (2021). Mekân Tasarımı İçin Erişilebilirlik Kavramı ve Boyutları. *GRID-Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergisi*, 4(2), 225–248.

Acuner, E., ve Tayfun, A. (2016). Doğa Temelli Erişilebilir Turizm: Rize Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), 63–93.

Akdu, U., ve Akdu, S. (2018). Engelli Turizmi: Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(23), 99–123.

Akıncı, Z., ve Sönmez, N. (2015). Engelli bireylerin erişilebilir turizm beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 97–113.

Akıncı, Z., Çelik, M., ve Elinç, H. (2021). Erişilebilir (Engelli Dostu) Konaklama İşletmelerinin Standartlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Journal of Applied Tourism Research*, 2(2), 91–114.

Akıncı, Z., Sönmez, N., ve Demirkol, Ş. (2015). Erişilebilir Turizm Kapsamında Engellilere Yönelik Düzenlemelerin Değerlendirilmesi: Kuşadası Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 36–50.

Akıncıtürk, N. (2002). Trilye Beldesindeki Tarihi Yapılar ve Taş Mektep'in Yapısal Bozulmaların İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1), 185–192.

Apostolatos, G. (2024). Yunan Arşivleri ve Kitaplarından Triglia (Tirilye) Tarihi: Manastırlar ve Kiliseler. H. Karabağ Arslan ve Y. Z. Karaaslan (Ed.), *Myrleia'dan Mudanya'ya: Diplomasi, Tarih ve Kültürel Miras (Uluslararası Mudanya Mütarekesi ve Kültürel Miras Sempozyumu Bildirileri)* içinde (ss. 77–85). Mudanya Belediyesi Yayınları.

Arfa, F. H., Zijlstra, H., Lubelli, B., and Quist, W. (2022). Adaptive reuse of heritage buildings: From a literature review to a model of practice. *The Historic Environment: Policy and Practice*, 13(2), 148–170.

Biddulph, R., and Scheyvens, R. (2018). Introducing inclusive tourism. *Tourism Geographies*, 20(4), 583–588.

Biscione, M., Danese, M., and Masini, N. (2018). A framework for cultural heritage management and research: The Cancellara case study. *Journal of Maps*, 14(2), 576–582.

Cavlak, N., ve Cavlak, H. (2019). Avrupa erişilebilir turizm politikası ve Türkiye. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 29–41.

Chaidemenaki, L., and Kolokytha, O. (2025). Whose culture is it anyway? Perceptions of accessibility in museums by professionals working with people with intellectual disabilities in Greece. *Museum Management and Curatorship*, 40(4), 494–511.

Chen, D., Wang, R., and Xiao, Y. (2025). Enhancing cultural heritage accessibility through space syntax: A case study of the archaeological site of the wooden water gate of southern Yue State. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering,* 1-18.

Çiçekçi, B. (2022). *Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği konusunda bir araştırma: Tirilye (Mudanya) örneği* (Tez No. 742303) [Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Çiçekçi, B., ve Okuyucu, A. (2024). A research on the impacts of cultural tourism: The case of Tirilye. *Coğrafya Dergisi*, 49, 97–111.

Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219–245.

Hapsari, R., Kartikasari, A., Dahana, W. D., Hussein, A. S., and Arimbawa, P. A. P. (2026). Exploring memorable experiences' impact on cultural heritage tourist behavior: Interaction-Ritual Theory perspective. *Cogent Social Sciences*, 12(1), 2592945.

Jaakkola, E. (2020). Designing conceptual articles: Four approaches. *AMS Review*, 10(1), 18–26.

Kaderli, L. (2014). Kültürel miras koruma yaklaşımlarının tarihsel gelişimi. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 12, 29–41.

Keskin, Ç. S. (2025). *Turist rehberliği öğrencilerinin engelli bireylere yönelik turist rehberliği alanında uzmanlaşmaya bakış açıları* (Tez No. 991100) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Keskin, Ç. S., ve Atar Yılmaz, A. (2024). Turizmde engellilik üzerine bibliyometrik bir analiz. İ. Yazıcıoğlu, F. N. Küçükergin, ve E. Şimşek (Ed.), *Yeşil İlham* (ss. 263–281). Ankara: Detay Yayıncılık.

Kraff, H., Jernsand, E. M., and Björner, E. (2025). Inclusive tourism and place branding: A nuanced and deepened understanding. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 25(1), 1–8.

Kurtar, C., ve Somuncu, M. (2013). Kentsel kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35–47.

Lan, K., Buranaut, I., and Hsu, W. L. (2025). Sustainable development strategies for historic building museumization based on UGC data. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 1-20.

Lanz, F., and Pendlebury, J. (2022). Adaptive reuse: A critical review. *The Journal of Architecture*, 27(2–3), 441–462.

Li, B., Lim, Y. L., and Li, W. (2026). Systematic review: A bibliometric analysis of building technology and its potential applications to artificial intelligence in the field of cultural heritage conservation from 2013 to 2023. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 25(2), 1021–1043.

Li, J., Peng, X., Liu, X., Tang, H., and Li, W. (2025). A study on shaping tourists' conservational intentions towards cultural heritage in the digital era: Exploring the effects of authenticity, cultural experience, and place attachment. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 24(3), 1965–1984.

Lindström, K. (2019). Universal heritage value, community identities and World Heritage: Forms, functions, processes and context at a changing Mt Fuji. *Landscape Research*, 44(3), 278–291.

Luekveerawattana, R. (2024). Enhancing innovation in cultural heritage tourism: Navigating external factors. *Cogent Social Sciences*, 10(1), 2301813.

Mudashiru, A. T. (2018). *Adaptive reuse potentials of historic buildings in Nigeria: Case study of two abandoned vernacular palaces* [Yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi]. Yaşar Üniversitesi Açık Erişim Sistemi.

Özdemir, M. Z. D. (2005). Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. *Planlama*, 31, 20–25.

Polat, E., ve Kayserili, A. (2025). Turizm Coğrafyası Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Turizm: Elimizin Altında Bir Fırsat. *Kafdağı*, 10(2), 237–262.

Richards, G. (2026). From the centre to the periphery: Intangible cultural heritage in rural areas. *Journal of Tourism and Cultural Change, 24(4),* 540–561.

Saatçi, S., Baysal, D., ve Akın, S. (2025). Modern Zamanlarda Türk Evinin Yeniden İnşası: Akın Evi Örneği. *ALKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 6(3), 253–271.

Sakellaridis, V. and Mytilineou, E. (2024). Yunan Arşivleri ve Kitaplarından Triglia (Tirilye) Tarihi: Eğitim ve Mesleki Faaliyetler. H. Karabağ Arslan ve Y. Z. Karaaslan (Ed.), *Myrleia'dan Mudanya'ya: Diplomasi, Tarih ve Kültürel Miras (Uluslararası Mudanya Mütarekesi ve Kültürel Miras Sempozyumu Bildirileri)* içinde (ss. 86–99). Mudanya Belediyesi Yayınları.

Siggelkow, N. (2007). Persuasion with case studies. *Academy of Management Journal*, 50(1), 20–24.

Song, J., and Chen, Y. (2025). Optimizing cultural heritage tourism routes using Q-Learning: A case study of Macau. *Sustainable Communities*, 2(1), 2475794.

Taweephol, R., Khuadthong, B., and Phuthong, T. (2026). Cultural heartstrings: How identity, authenticity, and spirituality weave the fabric of tourism loyalty: A case study of Naga myth landscape. *Cogent Business & Management*, 13(1), 2684380.

Wang, L., Nordin, J., and Liu, H. (2025). Participation intention in cultural heritage conservation across generations: The influence of differential heritage value perception and place attachment. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 17(1), 336–357.

Xu, H., Cheung, L. T. O., Lovett, J., Duan, X., Pei, Q., and Liang, D. (2023). Understanding the influence of user-generated content on tourist loyalty behavior in a cultural World Heritage Site. *Tourism Recreation Research*, 48(2), 173–187.

Yaşayanlar, İ. (2024). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tirilye Taş Mektep (1909–1928). H. Karabağ Arslan ve Y. Z. Karaaslan (Ed.), *Myrleia'dan Mudanya'ya: Diplomasi, Tarih ve Kültürel Miras (Uluslararası Mudanya Mütarekesi ve Kültürel Miras Sempozyumu Bildirileri)* içinde (ss. 100–112). Mudanya Belediyesi Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zeadat, Z. F. (2024). Adaptive reuse challenges of Jordan's heritage buildings: A critical review. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 16(1), 95–107.